

Używaniy ślōnskigo lektu we polskich państwowych i samorzōndowych muzyjach na Gōrnym Ślōnsku

Krzysztof Bulla

Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

ORCID: 0000-0002-1500-8510

Wstymp

Piyrsko sztwierć XXI stolecio je ôkresym, w kerym podejście społēcynśtwa do używaniō ślōnskigo lektu fest sie zmiyniło. Z jednyj strōny idzie ôboczyć, iże coroz to mynij ôsōb posuguje sie nim na co dziyń. Niy godo sie po ślōnsku już tak czynsto we robocie abo przy każdodziynnych sprawach. Z drugij strōny ślōnski lekt pojawio sie w takich placach, kaj we XX stoleciu używany bōł barzo rzodko. Barzo klarownie idzie to ôboczyć we sektorze kultury. Coroz wiyncej wydowo sie ksiōnzek po ślōnsku, tak prozy, jak i poezyje. Na ślōnski zaczynto tyż przekłōdać dzieła światowyj literatury. Idzie ôboczyć moc spektaklōw po ślōnsku, wystowianych ôd amatorskich i profesjonalnych tyjatrōw, na czele z Teatrym Śląskim. We ślōnskiej muzyce mogymy trefić niy jyno zicpolki. Po prowadzie durś czynsto śpiywo sie chopske pieśni, atoli sōm ône tyż bazōm do utworōw we stylistyce spōłczesnyj muzyki, jak robi to choby kapela Dejcje Pozór. Powstowajōm tyż teksty śpiywek po ślōnsku niyzwiōnzane z kulturōm chopskōm. Ślōnski lekt wkroczył tyż do nowych technologijōw. Dziynki robocie stowarzyszynio Pro Loquela Silesiana we 2015 roku ślōnsko godka znodła sie w mobilniokach marki Samsung.

Wielgim przelōmym dlo używoczy ślōnskiej godki było pokazaniy sie dobryj jakości elektrōnicznych dykcjōnorzōw we Internecie, a tyż inkszych noczyń, co spiyrajōm pisaniy. Idzie sam wymiynić Dykcjōnorz zrychtowany ôd Stanisława Neblika i Wojciecha Orlińskiego, kery mo przykładowe

kōnteksty užycio ślōnskich słōw i połne paradygmaty ōdmiany form¹. Dlō ōpolskij ōdmiany ślōnskij godki wertowny je *Dykcjōnōrz ślůsko-polski* ōd Aleksandry Wencel. Ōbyjmuje ōn przikłady i kōnteksty užycio ślōnskich słōw². Dlō miyszkańcōw Chorzowa i ōkolic cynno je erbowizna ōd Eugeniusza Kosmały ōpublikowano we Ślaskij Bibliotece Cyfrowyj³, idzie tam znojś zrobiōny ōd Nich dykcjōnorz i moc tekstōw zapisanych po ślōnsku. Fest woźne boło szartniynicie elektrōnicznego korpusu ślōnskij godki i translatora we 2018 roku⁴. Ōba noczynia zrobiyli Grzegorz Kulik⁵, kerzi ōkrōm tego zrychtowali tyź ślōnsko tastatura i ślōnske wersyje do LibreOffice abo Mozilla Firefox. Ciekawōm inicjatywōm je dopiyr co ōtwarty Ślōnski Portal Edukacyjny. Szartniynty ōstoł skuli programu „Regionalna Edukacja na Ślasku”, co kludzōny je ōd Uniwersytetu Ślaskigo w Katowicach. Jeźli bydōm dō niego wciepowane coroz to nowe publikacyje, lekcyje godki, scynariusze zajyńc, nagrania po ślōnsku, edukacyjne szpile, wykłady, a fōngować bydzie sztyjc rozszyrzany dykcjōnorz, to mo ōn szansa byc przidajnym noczyniym dō edukacyje ō ślōnsku i nauki ślōnskij godki⁶.

Ōstatnio wydarziło sie tyź pora zmian instytucjōnalnych. Pojstrzōd nich trza wymiynic powołaniy we 2023 roku Rady Ślōnskigo Jynzyka⁷. Ōd 2024 roku fest gibko szła robota nad nowelizacyjōm gezecu ō etnicznych i norodowych myńszościach a regiōnalnyj godce. Kejby niy prezydyncke weto, to teraz ślōnski lekt bōł by uznany za regiōnalno godka. Pod kōniec tego samego roku ōtwarto tyź na Uniwersytecie Ślaskim podiplōmowe sztudyja Regiōn – Jynzyk i Kultura, kere majōm wybildować kadra rectorōw, co bydzie uczyc ślōnskij godki. Wszyjske te inicjatywy, choć fest woźne, wydowajōm sie robiōne za niyskoro, nawet jeźli dziepiyro we 2025 roku napocznie sie nauczaniy ślōnskij godki we szkołach.

Idzie miec wraźyniy, co niy korzisto sie zatela ze edukacyjnego, popularyzatorskigo i naukowego potyncjału a roboty ōd ślōnskich muzyjōw. Tym barzij, iże niykere ś nich już ōd porunostu lot podejmujōm roztōmajte działania ze užyciym ślōnskigo lektu. Jeźli ōboczmy, wila sie godo ō tym, jak retować ślōnsko godka, to je aż dziwne, iże bez ōstatnie pora lot niy było wyynkszyj dyskusyje na tymat ōbecności ślōnskigo lektu w muzy-

- 1 Dykcjōnorz, [a:] <https://dykcjonorz.eu/o-dykcjonorzu/>, dostymp: 14.12.2024.
- 2 A. Wencel, *Dykcjōnōrz ślůsko-polski (ŭoparty na ślůskej wymōwje ŭod wele Ŭopolō)*, Ślů sk 2023.
- 3 *Spuścizna Eugeniusza Kosmały*, [a:] <https://sbc.org.pl/dlibra/collectiondescription/521>, dostymp: 14.12.2024.
- 4 *Ślōnskō gōdka w smartfōnach Samsung*, [a:] <https://www.komputerswiat.pl/aktualnosci/smartfony/slnsk-gdka-w-smartfonach-samsung/vhtncm9>, dostymp: 14.12.2024.
- 5 *Korpus Ślōnskij Mōwy – prymiera*, [a:] <https://grzegorzkulik.pl/korpus-slonskij-mowy-prymiera/>, dostymp: 14.12.2024.
- 6 Ślaski Portal Edukacyjny, [a:] <https://slaskiportal.us.edu.pl/>, dostymp: 20.01.2025.
- 7 Rada Ślōnskigo Jynzyka, [a:] <https://radaslonskigojynzyka.org/>, dostymp: 14.12.2024.

jach. Ostatni raz wiyncyj godało sie ô tym kole 10 lot tymu, kej tworzoŋo wystowki dlo Muzeum Śląskiego i Muzeum Powstań Śląskich. Dzisiej ale mōmy ganc inkszo sytuacyjo, jeźli idzie ô zakres użycio i zastosowanie ślōnskigo lektu.

We 2022 i 2023 roku wiynkszo uwoga na te zgodniyniy swrōciyło jyno jedne lokalne mediōm – Ślāzag. Artikle ô ślōnskij godce we muzyjach a dyskusyjo „Czy śląskie muzea powinny godać?”⁸ idzie uznać za woźne, ale tykały sie ône jyno niywielgigo kōnska tyj problemy. Trza tyż pedzieć, iże postrzōd ôbgadowanych ôd nich instytucyji niy wszyjske były muzyjami, a inkszymi instytucyjōma kultury, a to je wielgo różnica, bo inksze sōm jejich zodania. Brakło tyż ôrganizacyjnego szwōngu, a można i zainteresowanie społecyństwa, coby w strzodkach masowego przekazu pociōngnōńc tyn tymat dalij. Trza pedzieć, co je to pewno poznawczo luka, kero wymogo wypeōlniynio.

Tyn artikkel mo charakter muzyjologiczny, a niy godkoznowczy, niy idzie ale skryć, iże ôstoł napisany po ślōnsku, co niyma czynstym wybo-rym i wymogo pewnego wyerklerowanie. Naukowy styl w ślōnskij godce formuje sie ôd kole 2008 roku, kedy sztartła Ślūnsko Wikipedyjo (Ślōnskō Wikipedyjō)⁹, to je pisano we ślōnskim lekcie wersyjo Wikipedyje. Prawidłym je, iże hasła we nij moze edytować koźdy i niy sōm ône recynzowane ôd naukowcōw, tōż jejich jakość je roztōmajto¹⁰. Piyrsko naukowo kōnferyncyjo zôrganizowano cołkym po ślōnsku ôdbyła sie we 2015 roku – była to kludzōno na Uniwersytecie Śląskim pod tytułym „Ślōnsk wczora, dzisiej a jutro”. Zôrganizowała jōm Sztudyncko Ślōnskoznowczo Naukowo Skupina „Sodalitas Silesiana”. Rok niyskorzij miała ôna swoja drugo edycyjo¹¹. Żol, że wiynkszość referatōw niy ôstała ôpublikowano durkym. Tym barzij, iże dotynczos wydano mało tekstōw ô naukowym charakterze po ślōnsku, beztōż mimo upływu szesnustu lot durch niy idzie pedzieć, iże doszło do wykształcynio sie naukowego stylu w ślōnskim lekcie. Trza tyż dać pozōr, iże tyn artikkel je jednym z piyrszych tekstōw, co sōm pisane we ślōnskij godce, z połnym aparatym naukowym i skerowane do ôpubli-

■ 8 K. Pachelska, *Czy śląskie muzea powinny godać? Debata o języku śląskim w instytucjach kultury w Muzeum Hutnictwa*, [a:] <https://www.slazag.pl/czy-slaskie-muzea-powinny-godac-debata-o-jezyku-slaskim-w-instytucjach-kultury-w-muzeum-hutnictwa>, dostymp: 14.12.2024; R. Balczarek, *Dlaczego język śląski w muzeach to przełom? Nie dajmy go zepchnąć do rezerwatu*, [a:] <https://www.slazag.pl/roman-balczarek-dlaczego-jezyk-slaski-w-muzeach-to-przelom-nie-dajmy-go-zepchnac-do-rezerwatu-dlaczego-jezyk-slaski-w-muzeach-to-przelom>, dostymp: 14.12.2024.

9 Ślūnsko Wikipedyjo, [a:] https://szl.wikipedia.org/wiki/%C5%9A%C5%AFn-sko_Wikipedyjo, dostymp: 14.12.2024.

10 A. Czesak, *Współczesne teksty śląskie na tle procesów językotwórczych i standaryzacyjnych współczesnej słowiańszczyzny*, Kraków 2015, s. 121–123.

11 Śląskoznawcze Koło Naukowe „Sodalitas Silesiana”, [a:] <https://silesia.wordpress.com/>, dostymp: 14.12.2024.

kowanie we recynzowanym naukowym cajtõngu. Dotynczos take teksty pisali Bartłumiej Wanot i Kamil Czaiński, tyn artikel je ale piyrszym, co ukozoł sie we naukowym cajtõngu wydowanym ôd polskij instytucyje¹². Zdo sie, iże tako drõga je słuszno. Zewnynttrznõ recynzyjo robiõno ôd wyuczõnych we tymacie naukowcõw dowo szansa niy jyno na unikniynćie merytorycznych felerõw, ale tyż na cynne uwogi co do spõsobu zopisu, akuratności stylu abo wyboru słownictwa do ôpisu ôbranych zjawisk.

Inksze pytaniy, co można sie je zadać przy czytaniu tego artikla, to: je abo bydzie tworzyniy naukowych tekstõw po ślõnsku kedy potrzebne? Fest podane na to pytaniy zadali we 2015 roku Jolanta Tambor w artiklu *Stylizacja – pomysł na reaktywację śląszczyzny*¹³. Twiyrdziyli, iże teksty naukowe pisane po ślõnsku: „opierają się najczęściej na układzie składniowym wziętym wprost z naukowej polszczyzny ogólnej i w związku z tym »nie brzmią« po śląsku, w skrajnych przypadkach mają wydźwięk wręcz parodystyczny”¹⁴.

Ôwdy napisali ôni tyż, co godano wersyjo ślõnskigo lektu na muzyjalnych wystowkach „zapewne jest do zaakceptowania przez większość: pisana mogłaby wzbudzić o wiele większe kontrowersje”¹⁵, a to skuli tego, co niy było wtynczos społecznyj zgodliwości co do przijntego systemu zopisu, ale tyż instytucyjõw i autorytetõw, co poradziyli by wrazić jaki wyrobiõny systym. Jak ale pokozaly sebrane dane, moc muzyjõw już w tym czasie abo hned po ôpublikowaniu przywołanego artikla używało ślõnskigo lektu w formie pisanyj na rozõtõmajtych polach swojigo fõngowania. Robiły to roz lepij, a roz gorszyj, ale zdowo sie, iże miast wywołować kõtrowersyje, użycie ślõnskij godki ôstało ôdebrane pozytywnie abo przinajmniy neutralnie. Niystety moc problemõw dozdrzanych praje dziesiynć lot tymu durch niy ôstało rozwiõnzanych.

Dzisioj na pytaniy, eli werci sie pisać teksty naukowe po ślõnsku, chyba niy idzie ôdpedzieć inakszyj niżli: „ja”. Moc zależy ôd spodziywanego ôdbiyroczka tekstu. Niy mo synsu publikowaniy w ślõnskim lekcie wynikõw podszukowań, bez tyn przykład z wirusologije, co winny jak nojwarcij dotrzeć do jak nojwiynkszyj liczby uczõnych. Dyć to je ôczywiste, iże takigo tekstu niy pisze sie nawet po polsku, jno zaroz po angelsku. Inakszyj je, kej tekst kerowany je do ôdbiyroczka lokalnego abo badoczõw spoza regiõnu, kere ale specjalizujõm sie we gõrnoślõnskich tymatach. Dlõ nich tekst napisany w ślõnskim lekcie bydzie tym barzij wertowny, bo bydzie pokazowoł,

■ 12 B. Wanot, *Ůntyczny sztatus nacyje we filozofiji uod Dmytra Doncowa*, „Соціально-гуманитарний вісник” 2023, s. 28–31; K. Czaiński, *Regijõnalnõ rozõtõmajtość ślõnskij gõdki a jeji kodyfikacyjõ – spoziyrani refleksyjnych używõczõw w kõntekście jynzykowyj rewitalizacyje*, „Living Languages 2024”, Is. 3 (1), p. 237–262.

13 J. Tambor, *Stylizacja – pomysł na reaktywację śląszczyzny*, „Poznańskie Studia Slawistyczne” 2015, nr 8, s. 220–223.

14 Ibidem, s. 221.

15 Ibidem, s. 220.

iże ślōnsko godka je żywo i durś sie rozwijo, a niyma używano jyno ôd starzików do godanio wiców abo śpiywanio szlagrów. Tyj zorty próby, jak tyn artikel, testujōm tyż użyteczność ślōnskigo lektu na nowych ôbszarach, dotynczos tym lektym niy ôpisowanych. Pōmogajōm tyż w budowaniu nowyj terminologije, co bydzie przidajno niy jyno we naukowych tekstach, ale tyż popularnonaukowych abo we inkszych fōnkcyjōnalnych stylach.

Muszymy mieć świadōmość, że jeżli ślōnski lekt ôstanie uznany za regiōnalno godka, to poza sferōm dziynnyj kōmunikacyje bydzie używany we edukacyji, jak tyż we amtach, tōż we placach, z kerych dotynczos go wyciepowano. Niyma jeszcze amtowego stylu w ślōnskiej godce, ale na zicher taki bydzie musioł sie wyksztalcić. Cuzamyn z uznaniem ślōnskigo lektu za regiōnalno godka pojawi sie potrzeba tworzynio treści ô popularnonaukowym, a nawet naukowym charakterze, choby dlo instytucyjōw kultury, w tym muzyjōw. Trza dać pozōr, iże ôd porunostu lot tyj zorty treści już powstowajōm: we formie tekstōw na wystowkowe tabule, do bedekerōw abo jako narracyje dlo ôkludzoczy. Mōm nadzieja, że tyn artikel wypōlni ta poznawczo luka, bez wielostrōnne ôbgodaniy zgodniynio, co moŹno przyczyni sie do ôżywiynio dyskusyje nad tym tymatym.

Definicyje, cyl podszukowanio i metodologijo

Cylym ôpisowanych podszukowań była ôcyna stopnia uŹycio ślōnskigo lektu we samorzōndowych i państwowych muzyjach na polskij czyńsici historycznego Gōrnego Ślōnska. Wobec tego niy były brane pod uwoga prywatne muzyja, jak tyż państwowe i samorzōndowe instytucyje kultury, kere niy posiadajōm sztatusu muzyjōm. Do tyj zorty placōwek trza by zastosować inkszo metodologijo, a jeich lōnczne ôbgodaniy przekroczało by rōmy jednego naukowego artikla. W relacyji do prywatnych muzyjōw, jak tyż instytucyjōw kultury, inkszych niŹli muzyja, autōr ôd tego tekstu mo plan narychtowanio ôsobnych podszukowań.

We ankiecie posłanyj do muzyjōw uŹyto ôkryślŹynio etnolekt. NoleŹy je rozumieć jako ôdmiana godki używano ôd jakijś etnicznyj grupy, kero uwoŹo jōm jako włosno, i kero je skaŹnikym jeji ôdrymbnyj toŹsamości¹⁶. Je to ôkryślŹyniy doś znane. UŹywo sie go we strzodkach masowego przekoŹu, kej autōr chce sie być z jakigoś powodu bezstrōnny wobec spiyрки ô sztatus ślōnskiej godki¹⁷. Badocze, co recynzowali tyn artikel, swrōciyli

16 T. Wicherkiewicz, *Ginące języki, etniczność, tożsamość i polityka*, [w:] *Języki w niebezpieczeństwie. Księga wiedzy*, red. N. Nau et al., Poznań 2016, s. 105.

17 A. Białek, *Język śląski czy gwara śląska. Trwa spór językoznawców i działaczy*, [a:] <https://www.national-geographic.pl/historia/gwara-slaska-jest-mowa-ktorej-nie-sposob-pomylic-z-zadna-inna/>; *Petycja w sprawie montażu śląskich tablic na UM w Radzionkowie*, [a:] https://www.petycjeonline.com/lskie_tablice_na_um_w_radzionkowi, dostymp: 14.12.2024.

uwaga, iże teroźnie ôkryślŏnio etnolekt niy idzie uznawać za neutralne. Jedyn ś nich skozali, iże jego użycie świadczy ô zajińciu ôkryślōnyj sztele w dyskusyje i kwestionowaniu, a można i negowaniu godkowego sztatusu tego kodu. Niy idzie w połni zgodzić sie z takim stwiyrdzyniym. Wydowo sie, iże durch ôkryślŏniny to przizwolo zachować bezstrōnno postawa, ô czym świadczy jego użycie w naukowyj literaturze i publicznyj dyskusyi. Co wiyncyj, we przesłanyj do muzeōw ankiecie prōmp napisano, iże bez ślōnski etnolekt noleży rozumieć take ausdruki jak: *dialekt ślōski, gwara ślōska, mowa ślōska, język ślōski* abo *ślōnsko godka*. We tym sōm tyż wszyjske regiōnalne ôdmiany ślōnskijsz godki, tj. ôpolsko, cieszyńsko, raciborsko, bytōmsko, pszczyńsko i tak dalij.

Noleży dojdźdrzeć, iże procownicy muzyjōw to ôsoby ô roztōmajtych poglōndach, skirz tego użycie we kōntaktach ś nimi ôkryślŏn takich jak „język ślōski”, „gwara ślōska” eli „dialekt ślōski” sprawiyła by, iże cołko dyskusyjo przekludziyła by sie ze włōściwego tymatu na kwestyje, kere sōm przedmiotym spiyrki. Tym barzij, iże artykuł powstowōł hned po wecie ôd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej gezecu, kery uznowōł ślōnsko godka za regiōnalno godka.

We recynzyji drugigo badocza czytōmy, iże ôkryślŏniny etnolekt je upolityczniōne, a tyż i trocha zastarzałe do ôpisowanego zjawiska. Miasz niego recynzynt zalycali użyc słowa lekt. Idzie sie czyńściowo ôdnyjs pozytywnie do takij ôpinije. Trza ino pedzieć, co wiyncyj ludziōw poradzi spokopić słowo ślōnski etnolekt, niźli durch rzodko używane ôkryślŏniny ślōnski lekt. Idzie tyż przidać, co chyba niy kōždy uwożo słowo etnolekt za upolityczniōne i cołkym zastarzałe, bo durch pojawio sie ôno w tekstach ôd roztōmajtych podszukowoczy¹⁸, we wniosku projektu gezeca ô uznaniu ślōnskijsz mowy za regiōnalno godka¹⁹ abo we wypowiedziach niykerych

■ 18 H. Jaroszewicz, *Prōby zmiany oficjalnego sztatusu etnolektu ślōskiego w latach 2007–2023*, [w:] *Człowiek, język, prawo. Studia legilingwistyczne*, red. R. Łapa, M. Graf, Ł. Piosik, Poznań 2023, s. 223–243; B.M. Kiszka-Pytel, *Wokół stołu... – kilka uwag o dawnym słownictwie związanyim ze spożywaniem posilkw zachowanym w ślōszczyźnie*, „Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny” 2023, t. 22; W. Wereszko, *Język regionalny w Polsce i jego sztatus w kontekście prōb nowelizacji ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*, „Wrocławskie Studia Erasmiānskie = Studia Erasmiāna Wratislaviensia” 2024, t. 18; Z. Greń, *Przekraczanie granic dialektu – przypadek ślōski: Analiza funkcjonalna*, „Slavia Meridionalis” 2021, t. 21; G. Hentschel, I. Fekete, J. Tambor, *Głos w sprawie aktualnego sztanu użycia zapożyczeń niemieckich we współczesnym etnolekcie ślōskim i postaw językowych jego użytkownikōw (raport wstępny z projektu badawczego)*, „Forum Lingwistyczne” 2009, t. 6 (6); we tym ôstaniym przypodku *etnolekt* je używany alternatywnie ze słowym *lekt*. Podug autorōw wszyjskie inksze ôkryślŏnia we literaturze sōm uznowane abo za pejoratywne abo jako nadużycie.

19 Druk nr 233, 25 stycznia 2025, Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie, [a::] <https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=233>, dostymp: 14.12.2024.

czonków Rady Ślōnskigo Jynzyka²⁰, zaś pojęcie lekt dotynczos zaôbycz używane było we publikacjach ôd godkoznawców, ale i we tyj dziedzinie polske badocze używajôm go niyczynsto²¹. Autôr ôd tego artikla tyż myśłoł nad užyciym słowa lekt we ankecie i we kōntaktach z muzyjami, ale po prowadzie miôł ôbawa, iże bydzie to rodziło niypotrzebne kōmyntorze ze strōny muzyjalnikōw ô užywaniy ciynżkich abo niezrozumiałych pojińć, co i tak sie zdarziło pora razy ze ôkryślŹniym etnolekt, kere zdowo sie być we powszechnym užyciu.

Autor ôd tego artikla chciołby zachować maksymalno bezstrōnność i dać pozôr jyno na muzyjalnicze rozwożania, a niy na godkoznawcze abo prawne dyskusyje, skuli tego zgodnie ze zalecyniym recenzynta we artiklu bydzie używane jyno ôkryślŹniy lekt. Je ôno szyrsze, niżli etnolekt. Idzie je rozumieć jako spōsôb kōmunikacyje (godkowo ôdmiana) ôkryślŹniy grupy ludziōw, kery do sie jakoś wyôdrymbnić ôd inkszych godek. Słowo lekt užywo sie nojczyńscij, kej wkludzyniy jakijś ôdmiany godki do barzij akuratnyj jednostki klasyfikacyjnij (bez tyn przykład: dialekt, etnolekt, regiolekt i tak dalij) je ônmyglic skuli spiyrki nad jeji sztatusym.

Jednym z efektów kodyfikacyje ślōnskij godki było przijińcie prawidōł pisownie urzōndżōnych we 2009 roku we Cieszynie ôd ślōnskich twōrcōw i aktywistōw na czole z Jolantōm Tambor. Jejich rozwinijŹniym je ksiōŹnka *Zasady pisowni języka ślōskiego* napisano ôd Henryka Jaroszewicza²². Dziynki takim działaniōm ślōnsko ôrtografijo i fleksyjo majôm normatywny ôpis, kery pozwoło ôcynić, na wiela ftoś sie zastosowoł do przijiyntych ôd godkoznawców prawidōł pisanio. Durch ale ślōnsko godka niy mo ugodanyj jednolityj normy, beztōż ciynżko je ôbiektywnie pedzieć, kere godkowe cychy winny decydować, coby uznać, iże dano ôsoba godo abo pisze richtich dobrze we ślōnskim lekcie, a niy jyno we polskim, ze wielgōm liczbōm regiōnalnych godkowych cych. Ta problyma była niyroz rozwożano we naukowyj literaturze²³, ale wydowo sie, iże ciynżko bydzie ôsiōngnōńć kōnsynsus. Tam, kaj autôr ôd tego artikla trefiōł na take niyklarowne sytuacyje, užywoł ôkryślŹnio *miyszany kod (polsko-ślōnski)*.

Jedyn ze recenzyntōw napisali, iże jeŹli tyn tekst mo być kolejnym krokym na ceście do wyksztalcynio sie naukowego stylu w ślōnskij godce, to powiniyn być zapisany we poŹnym ślabikorzu, a niy jyno uproszczō-

20 B. Granatowska, „Etnolekt ślōski to najbardziej pierwotna mowa tej ziemi” – więcej o tym, Ewelina Laxy i Wojciech Glensk z Rady Języka Ślōskiego, [a:] <https://radio.opole.pl/529,1549,etnolekt-slaski-to-najbardziej-pierwotna-mowa-te>, dostymp: 14.12.2024.

21 K. Kołatka, *Wasserpōlnisch? Recenzja monografii Gerda Hentschela, Jolanty Tambor i Istvána Feketego „Das Schlesische und seine Sprecher”*, „Socjolingwistyka” 2022, nr 36, s. 308–309.

22 H. Jaroszewicz, *Zasady pisowni języka ślōskiego. Studium normatywne*, Siedlce 2022; H. Jaroszewicz, *Zasady pisowni języka ślōskiego*, Kotōrz Mały 2024.

23 A. Czesak, *Wspōłczesne teksty...*, s. 102–105.

nym. To je tymat na dugszo i ôsobno ôzprawka ô kerōnku rozwoju ślōnskij pisownie. Autor ôd tego artikla tyż rozwożoł, jake prawidła i pisownia powiniyn wybrać do jego napisanio. Teroźnie mo ôn taki majnōng, iże do zopisu jego idiolektu uproszczōny ślabikorz je lepszym rozwiōnzaniym. Trza dać pozōr, co podug prawidōł pisownie ślōnskij godki, kere idzie trefić na zajcie Rady Ślōnskigo Jynzyka (stan na 2024 rok), niyzbyndne je używaniy jyno buchsztab ô i ô. Litera ô do ludziōw, co używajōm bezdyftōngowych dialektōw, je jyno fakultatywno. We spōmnianych prawidłach niyma nic ô buchsztapie ô i spōsobie jeji używaniy, zaś tam, kaj we ślōnskij godce sōm ôdpowiedniki ôgōlnopolskigo grafymu -ę, kożōm przijōńc trzi roztōmajte spōsoby pisanio „na Górnym Ślasku przemysłowym (w katowickim) -a, na Ślasku Opolskim a z tyldą, w cieszyńskim w czasownikach w 1. osobie -ym, w bierniku -e”²⁴. Podug *Zasad pisowni języka śląskiego* ôd Henryka Jaroszewicza kōniecne do zopisu ślōnskij godki sōm buchsztaby ô a ô, zaś ô, ô a ã noleżōm do normy fakultatywny i idzie je zastōmpić buchsztabōma o (dwie piyrsze) abo a (trzecio), u ludziōw, co niy majōm tych żwiynkōw we swoim dialekcie²⁵. Take same prawidła sōm propōnowane we hefcie *Jak pisać po ślōnsku. Praktyczno pōmoc do nauki ślōnskigo szrajbōnku* ôd Rafała Szymy²⁶. Jolanta Tambor uwożajōm, iże buchsztaba ô niy je niyzbyndno, beztōż dowajōm dorada, coby miast nij pisać jyno o²⁷. Skirz tych wymiynionych wyżyj prawidōł niy idzie pedzić, coby zalcynia ôd recynzynta richtich ôdpowiadaty terożnyj praktyce pisanio po ślōnsku. Tym barzij, iże godce używanyj ôd autora artikla nojbliższyj je do tyj, co używo sie we przemysłowyj (katowskij) tajli Gōrnego Ślōnska. Jeżli idzie ô inksze prawidła pisanio, to sōm ône fest podane na te, co wytuplikowali je Henryk Jaroszewicz we *Zasadach pisowni języka śląskiego*. Je ino pora wyjōntkōw. Do nich idzie zaliczyć zopis kōncōwek -niy, miast propōnowanych ôd Jaroszewicza -nie abo -ni²⁸, abo popularnonaukowy miost popularnōnaukowy.

■ 24 *Zasady pisowni języka śląskiego*, [a:] <https://radaslonskigojynzyka.org/zasady-pisowni-jezyka-slaskiego/>, dostymp: 18.12.2024.

25 H. Jaroszewicz, *Zasady pisowni języka śląskiego...*, s. 15–22.

26 R. Szyma, *Jak pisać po ślōnsku. Praktyczno pōmoc do nauki ślōnskigo szrajbōnku*, Kotōrz Mały – Katowice 2024, s. 4–11.

27 *Lekcje śląskiego – LITERY Ā i Ō*, [a:] <https://www.youtube.com/watch?v=EU2k-kRD8Vm4>, dostymp: 14.12.2024.

28 Werci sie sam przidać, iże autor ôd tego artikla uwożo, co efekty modyfikacyje ślōnskigo lektu powiniyn być taki alfabet, kerym bydzie szło ôddać żwiynki używane we wszystkich ôdmianach ślōnskij godki. W rōmach edukacyje regiōnalnyj abo kursōw ślōnskij godki trza by uczyć kożdyj ugodanyj buchsztaby i kożdego prawidła pisanio, coby kożdy poradziōł ôdczytać tekst napisany po ślōnsku, choby bōł we inkszyj ôdmianie, niżli ta, co ôn używo. Użycie danyj buchsztaby abo prawidła powinno być uzależniōne ôd ôdmiany ślōnskigo lektu, keryj ftoś używo, i zesztimowane ze żwiynkami, kere sōm we nij ôbecne. To było by wielge ułatwieniy, bo niy trza by medykować, jak zapisować kożdy wyroz, skuli kōniecności wrażanio tam buchsztabōw, kere niy majōm cweku dlo autora danego tekstu. W takij sytuacji wielge znaczynie,

Môgło by sie zdować inakszyj, ale teryn, kery ôkryśło sie jako Gõrny Ślõnsk niyma klarowny. Niy zowdy ludzie, kerzi używajõm tego miana, majõm na myśli historyczne granice regiõnu, a niyroz używajõm go blank felernie. Noleży dać pozõr, iże we strzodkach masowego przekazu Ślõnsk abo Gõrny Ślõnsk bywo utożsamiany ze terynym ślõnskigo wojewõdztwa, mimo iże srogo jego tajla to je historyczno Małopolska, a miyszkańce Dõmbrowskigo Zoglymbio, Czynstochowskij abo Żywieckij Ziymie niy czujõm sie tajlõm Gõrnego Ślõnska²⁹.

Historyczny teryn Gõrnego Ślõnska je we przybliżyniu ôgraniczõny na schodzie õd rzykõw: Bioło, Wisła, Przysmsza i Brynica, na põłnocy Proсна i Liswarta, na zachodzie õd fragmyntõw Niymodlińskij Ścinawy, Kłodzkij Nysy, jak tyż Stobrawy, zaś na poledniu õd Ôstrawice, Ôdry a Morawice. Ze tego terynu trza õdyjmnõń kõnski ziy, co mianujõm sie morawske ynkławy (nojwyjnsze kole Ôsobogi i Ketrza), a to skirz tego, co õd XII storocza były õne tajlõm Margrabstwa Morawy, a niy ksiynstw ślõnskich. Za to Gõrny Ślõnsk czynsto powiyjnszo sie õ Ziymia Nysko i Kluczborsko, kerych przinoleżność do Gõrnego abo Dolnego Ślõnska niyma klarowno³⁰, ale we takim szyrszym znaczyniu, noleży rozumieć pojyńcie Gõrny Ślõnsk używane w tym artiklu, zaś jego akuratny õbszar õznaczõno na ryc. 1. Trza jyno dać pozõr, co podszukowaniym niy õbyjnto tyj tajle Ślõnska, kero terożnie je we Czeskij Republice, a to skuli tego, co wymogało by to zrychtowanie cołkym inkszego kwestiiõnariusza. Z tego zglyndu poledniowo granica podszukowanego terynu je tożsamo ze polsko-czeskõm granicõm.

a i moc roboty mieli by rehtory, kerzi powinni skazować, jake prawidła i buchsztaby sõm niyzbyndne do zopisu używanyj õd kogoś õdmiany ślõnskij godki. Ôdejście õd prõby zgłajszaltowanie pisowni ślõnskij godki mo tyż pora pozitiwõw. Põmogo uchować roztõmajtość ślõnskij godki, przy możebności skodyfikowanie jeji zopisu. Idzie wtynczos przidać nowe buchsztaby, kere mogõm być używane wymiynne z inkszymi. Bez tyn przykłõd ě, kero podug Roberta Hellffeiera je przidajno do zopisu wymowy pochylõnego a we gogõweckij õdmianie. Szło by tyż dociepnõń inksze fakultatiwne buchsztaby, kerych niyma we alfabecie ślabikorzowym, bez tyn przykłõd y i i, kere propõnujõm Aleksandra Wencel. Podug Nich sõm õne kõnieczone do zapisowania nosowych y i i, typowych dło õpolskij õdmiany ślõnskij godki. Z drugij strõny trza dować pozõr, coby niy przidać za wiela tych nowych buchsztabõw, bo wtynczos nauka takigo alfabetu bydzie budziyla õpõr u ludziõw, co niy sõm lingwistõma, a chcõm jyno pisać i czytać po ślõnsku.

29 K. Lorańczyk, *Regionaliści nie zgadzają się na „zasłaszczanie” Żywiecczynny. To narzucanie fałszywej identyfikacji terenom Małopolski*, [a:] <https://dziennikzachodni.pl/regionalisci-nie-zgadzaja-sie-na-zaslaszczanie-zywiecczynny-to-narzucanie-falszywej-identyfikacji-terenom-malopolski/ar/c1-18535947>, dostymp: 14.12.2024; E. Furtak, „Rugowanie symboliki małopolskiej to jeden z grzechów pierwotnych województwa śląskiego”. *Chcą herbu z dwoma orłami*, [a:] <https://bielskobiala.wyborcza.pl/bielskobiala/7,88025,30422485,rugowanie-symboliki-malopolskiej-to-jeden-z-grzechow-pierwotnych.html>, dostymp: 14.12.2024.

30 J. Bahlcke, *Gõrny Ślãsk*, [w:] *Historia Gõrnego Ślãska. Polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu*, red. J. Bahlcke, D. Gawrecki, R. Kaczmarek, Gliwice 2011, s. 28–35; *Gõrny Ślãsk*, red. K. Popiołek, M. Suchocki, S. Wysłouch, S. Zajchowska, Poznań 1959, s. 6–7.

Na polskij tajli Gōrnego Ślōnska sōm jyno trzi państwowe muzyja. Jejich ōrganizatorōma sōm ōrgany państwowyj administracyje. Ōkrōm tego mōmy 33 muzyja samorzōndowe – utworzōne abo przejynte ōd jednostkōw terytorialnego samorzōndu. Cuzamyn dowo to 36 placōwek, przy czym dwie ś nich to muzyja we ōrganizacyji, tōż take, co niy majōm stałyj wystowki³¹. Na kōncu artikla je zamieszczōno tabula. Sebrano we nij do kupy ōtrzymane ōd muzyjōw dane. Trza ale dać pozōr, co wymiyniōne ōstało tam 38 placōwek, a to skirz tego, co Muzeum Ślōnska Cieszyńskigo posłało dane ōsobno ōd głōwnyj siedziby, a ōsobno ōd swoich ōddziōw. Lokalizacyjo podszukowanych muzyjōw idzie ōboczyć na ryc 1.

Piyrszym krokym do sebranio danych na tymat użycio ślōnskigo lektu w muzyjach były podszukowania kwestionariuszowe. Anketa mo 4 głōwne pōnkt, co majōm rōżno liczba pytań. Jeźli instytucyjo używała juź ślōnskigo lektu we swojij działalności abo w keryms z jeji ōddziōw, to

Ryc. 1. Państwowe i samorzōndowe muzyja na polskij tajli Gōrnego Ślōnska (ōbszar we ciymnoźōłtyj farbie – historyczny teryn Gōrnego Ślōnska, ōbszar we jasnoźōłtyj farbie – Zymia Nysko i Kluczborsko, pōnkt we czerwōnyj farbie – muzyjōm, pōnkt we ceglaty farbie – ōddziōł muzyjōm)
Ōprac. Krzysztof Bulla

31 Muzeum w Mikołowie ōd września 2024 mo stało wystowka, atoli durch formalnie je w ōrganizacyji.

miała odpowiedzieć na pytania sebrane w punktach 1, 3 i 4. W przypadku, gdy muzeum nie używało śląskiego lektu w swojej działalności, to proszono o odpowiedź na pytania sebrane w punktach 2, 3 i 4.

Pierwszy punkt obejmował zestaw pytań, co koncyntrowały się na tym, jak muzyka używała śląskiej godki. Wydzielono w nim kategorie takie jak: ekspozycje, wydawniczo działalność, okładzanie po ekspozycjach, promocyjna działalność, edukacyjna działalność, organizacje fajerów, obsługa zwiedzających, nabór do roboty, weryfikacje poprawności użycia śląskiego lektu, jak też wyboru jego terenowej odmiany. W drugim punkcie proszono o odpowiedź na pytanie, czemu dane muzykom nie używało dotychczas śląskiego lektu w swojej działalności. Punkt trzeci obejmował jedno pytanie, na wiele prawne uznania śląskiego lektu za regionalną godkę pominięto by jejich podejście do używania śląskiej godki w muzykach. Ostatni punkt w ankiecie miał za cel sprawdzić, jak o przyszłości śląskiego lektu myślą muzyka – zaczęli albo będą go dalej używać, albo też pociepli go?

Wontpliwości co do przyjętych metodologii zgłosiło Muzeum Śląskie w Katowicach. Napisali oni, że: „w ankiecie pojawiają się sformułowania albo nieostre, albo domagające się doprecyzowania”³². Przidano też, co niektórzy okryślić som felerne. Mimo prośby o wyeklerowanie, o jakie pojęcia idzie, instytucja nie posłała żadnej odpowiedzi. Muzeum Śląskie skazało też, że „język śląski nie posiada legalnego statusu”, beztóż „trudno jednoznacznie wskazywać na rozmaite semiologiczne funkcje jego użycia w instytucjach publicznych”³³.

Wontpliwości co do metodologicznych założeń podszukowań zgłosiło też Muzeum Miejskie w Żorach. Skazało ono, że przyjęto metoda mo wielge ryzyko błędu. Podług nich za wiele zależy od człowieka, co wypolnio kwestionariusz, i akuratności danych, kere on posyła. Ponadto skazowano, że niektórzy zgodni som moc słożone i nie idzie ich wyeklerować we odpowiedzi na anketa³⁴. Idzie się zgodzić z tym, że bez należytych kontrole odpowiedzi ze strony badacza przyjęto metoda będzie dawać ryzyko sebrania błędnych albo niepólnych danych. Coby tak się nie stało, drugim etapem podszukowań była ekstra kwerynda sebranych we ankiecie danych. Okróm tego weryfikowano niektórzy deklarowane dane, bez tyn przykład bez wizytacji wystawek we placówkach, suchanie okładzania po śląsku, przeglądanie treści wydawanych od muzyków księżek. W sytuacji, gdy sebrane dane były niskiej jakości albo nieakuratne, a muzykom nie dawało odpowiedzi, co dopolniała by uzyskane informacje, zowdy oznaczano to we treści artykułu.

32 Korespondencja z Muzeum Śląskim z 10.07.2024 r. [dalij: MŚ z 10.07.2024].

33 MŚ z 10.07.2024.

34 Korespondencja z Muzeum Miejskim w Żorach z 14.08.2024 r. [dalij: MMŻ z 14.08.2024].

Kwestiōnariusz w przypadku muzyjōw, kere majōm brifkastla ePUAP, jako je elektrōnicznym ōdpednikym tradycyjnyj brifkastle, ōstoł posłany prawie za jeji postrzednictwym. Koždy listek dostowo elektrōniczno am-towo garancyjo, iże doszoł do adresata. W przypadku placōwek, kere niy używajōm brifkastle ePUAP, kwestiōnariusz ōstoł posłany tradycyjnōm pocztōm za potwiyrdzynym ōdbiōru.

Jeżli muzyjōm bez dwa miesiōnce niy dowalo ōdpowiedzi na posłany listek, to dalszōm etapōm bōł kōntakt telefōniczny. Wtynczos ōd kożdyj instytucyje dostano zapewniyniy ō tym, że ftoś ōdpowiy na posłany listek ze kwestiōnariuszym. Niykej ōpōżniyniy wynikało ze wielości zodań, co we tym ōkresie miały do zrobiynio instytucyje, abo niyōbecności procow-nikōw skirz urlaubōw, ale tyż ciynżkości w używaniu brifkastle ePUAP.

Do poruch muzyjōw, kere mimo zapewniynio bez dugi czos niy posy-łały żodnyj ōdpowiedzi, posłano jeszcze jedna prośba ze przypōmniynym na jeich elektrōniczne brifkastle. To była trzecio i ōstanio prōba kōntaktu. Zdowo sie, iże przy takij metodzie brak ōdpowiedzi ze strōny niykerych instytucyjōw to jeich świadōmo decyzyjo. Tak zrobiły: Centralne Mu-zeum Jeńcōw Wojennych w Łambinowicach, Muzeum Polskiej Piosenki w Opolu, Muzeum Ziemi Prudnickiej w Prudniku, Muzeum Fauny i Flory Morskiej i Śrōdlądowej w Jaworzu, a Muzeum Ziemi Kozielskiej posłało listek, w kerym napisało, iże niy bydzie ōdpisowało na pytania ze kwe-stiōnariusza.

Werci sie wyerklerować, iże instytucyje kultury niy sōm zōbowiōnzane do ōdpisowania na kożde posłane do nich pismo. Brak ale ōdpowie-dzi na pytania zwiōnzane z podszukowaniōma naukowymi, co tykajōm sie wystowek, ksiōnzek abo edukacyjnyj działalności tych placōwek, je nojczyńsij we sporności z cyłym jeich istniynio³⁵. Z inkszyj strōny trza dać pozōr, iże take dane ō działalności muzyjōw to je tyż publiczno infor-macyjo, skirz tego winny być ōne udostympniane na antrag abo ōd razu wciepowane na Biuletyn Informacji Publicznej w formie bez tyn przykład sprawozdań z działalności instytucyj³⁶. W ōbgadowanym przypadku zre-zygnowano ze amtowyj formy zbiyranio danych. Wydowo sie, iże szan-sa na dostaniy akuratnych danych niy była by srogszo niźli w przypadku ōbranyj metody, zaś ōkrōm głównego cylu podszukowanieo chciano tyż ōboczyć, na wiela bez amtowego przymuszanieo gōrnoślōnske muzyja by-dōm chciały pochwoić sie działalnościōm na rzecz ślōnskigo lektu.

35 Ustawa z dnia 21.11.1996 o muzeach (Dz.U. 1997 nr 5 poz. 24).

36 Ustawa z dnia 6.09.2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz.U. 2001 nr 112 poz. 1198).

Wystowki

Piyrsze zогodniyniy piyrszego pōnktu kwestionariusza tykało sie wystowkowyj działalności. Pojstrzōd podszukowanych muzyjōw aże 14 ōdpediało, co używō we takim przypodku ślōnskigo lektu, a do tyj grupy idzie tyż przidać dwie instytucyje (Muzeum Ślāskie, Muzeum Hutnictwa w Chorzowie), kerych ōdpowiedzi niy sōm ganc jasne³⁷.

Tako wielość pozytywnych ōdpowiedzi może udziwić, tym barziej jeżli ftoś czynsto chodzi do muzyjōw. Nojczyńsij ślōnski lekt w ōbrymbie ekspozycyje pojawio sie we formie pisanyj – we podpisach pod ekspōnatami. Niystety z wyynksza przypodków ōgraniczo sie to do podanio ślōnskigo miana przedmiotu – „miejscowej nazwy”, takij jak: *zopaska, galanda, jakla, szlajfa, bifyj, szyndziolō, szendziolō, wałaszczoiki* i tak dalij³⁸.

Ślōnski lekt pojawio sie tyż we titlach wystowek, bez tyn przykłōd we Muzeum „Gōrnoślāski Park Etnograficzny w Chorzowie”, wystowka we sypaniu ze Simoradza nosi miano *Kto dobrze orze, mo chlyb w komorze*. Muzeum Ślāska Cieszyńskigo tyż używało ślōnskich słōw w titlach wystowek *Drzewiane skarby Ślāska Cieszyńskigo* abo *Od rogulki do blendera*³⁹.

Rzodzij ślōnsko godka idzie trefić we formie pojedynczych wyrażyn i krōtkich zdań na tabulach, kere ōpisujōm jakeś zогodniynia⁴⁰. Muzeum Miejskie w Rudzie Ślāskiej wraziyło na nie miana roztōmajtych czynności, bp. *sstrykowanie, heklowanie*, a tyż i cołke wyrażynia „Bez Ponboczka żyć nie idzie, bo łōd Niego wszystko się biere i do Niego wszystko idzie”, zaś

■ 37 Korespōndyncyjo z Muzeum „Gōrnoślāski Park Etnograficzny w Chorzowie”, brak datacyje [dalij: MGPE P1]; Korespōndyncyjo z Muzeum Gōrnictwa Węglowego, brak datacyje [dalij: MGW P1]; Korespōndyncyjo z Muzeum Gōrnoślāskim w Bytomiu z 8.07.2024 r. [dalij: MGB z 8.07.2024]; Korespōndyncyjo z Muzeum Historii Katowic z 10.06.2024 r., znak MHK.EP. 709.06.24.BZ [dalij: MHK z 10.06.2024]; Korespōndyncyjo z Muzeum Miejskim im. Maksymilana Chroboka w Rudzie Ślāskiej, brak datacyje [dalij: MRŚ P1]; Korespōndyncyjo z Muzeum Powstań Ślāskich w Świętochłowicach z 21.07.2024 r., znak L.dz. DH/526/2024 [dalij: MPŚ z 21.07.2024]; Korespōndyncyjo z Muzeum Ślāska Cieszyńskigo w Cieszynie, brak datacyje [dalij: MŚC P1]; Korespōndyncyjo z Muzeum Beskidzkim im. A. Podżorskiego w Wiśle, brak datacyje [dalij: MBW P1]; Korespōndyncyjo z Muzeum im. o. Ęmila Drobneho w Rybniku z 5.07.2024 r. [dalij: MR z 5.07.2024]; Korespōndyncyjo z Muzeum Hutnictwa w Chorzowie z 15.07.2024 r., znak MH.0154.2.2024.AK [dalij: MHC z 15.07.2024]; Korespōndyncyjo z Muzeum Zamkowym w Pszczynie z 23.07.2024 r., znak SOP.1043.5.2024 [dalij: MP z 23.07.2024]; MMŻ z 14.08.2024 r.; Korespōndyncyjo z Muzeum Miejskim w Zabrze z 26.07.2024 r. [dalij: MZ z 26.07.2024]; Korespōndyncyjo z Muzeum Miejskim w Bieruniu, brak datacyje [dalij: MMB P1]; Korespōndyncyjo z Muzeum Ślāska Opolskiego w Opolu z 7.08.2024 r., znak D.070.12024 [dalij: MŚO z 7.02.2024], MŚ z 10.07.2024.

38 MHK z 10.06.2024; MRŚ P1; MŚC P1; MBW P1; MR z 5.07.2024, MMŻ z 14.08.2024.

39 MGPE P1; MŚC P1.

40 MGB z 8.07.2024; MHK z 10.06.2024; MRŚ P1, MMB P1.

we aplikacyjach zwiōnzanych ze ślōnskōm kuchniōm ukazujōm sie miana ślōnskigo jodła, bez tyn przykład *wodzionka* abo *eintopf*⁴¹.

Niykere muzyja napisaly, co ślōnsko godka pojawio sie na wystowkach we żwiynkowjy formie. We Muzeum Górnictwa Węglowego do wystowki ô titlu *Ratownictwo górnicze* wrażōno nagrania ôsōb, co ôzprawiajōm po ślōnsku ô ōnfalach na grubie⁴². Na stałyj wystowce *Nasza tożsamość* we Muzeum Miejskim w Żorach we zali, co je rekōnsztrukcyjōm kuchni, je nagrany, co sie mianuje *Zofija w kuchni*. Skłodo sie ône z trzech ôzprowek: *Łobiod*, *Swaczyna* i *Wieczerzo*. W każdyj ś nich Zofia Przeliorz rychtuje jodło dlo gości, co przijyżdżajōm dō nij skuli ôdpustu. Na nagraniach godo ô tym, co warzi, jak tyż ô gościach, co majōm przibyc na byzuch. Dlo pokazanio używanego ôd muzyjōm lektu, niżyj przywołano je transkrypcyjo wykōnana ze fragmyntu nagranio *Łobiod*:

Musza to jakoś poukładać, jakōż by to... O! Na każdy talyrz dōmy troszka. Tu bydōm dwa. Kitka dōmy. Tu też. Tak, Alojzowi ôgrōmnie smakujōm kurski kitka. Tu bydōm rolady. Wycie, fajne mi sie podarziły. Trzeba tyż dować pozōr, bo czowiek niykiedy sie na troszka cofnie ôd blachy i już rolady sōm przipolōne, a jak sie stoi i dziwo, to sie niy chōm piyc. O! Jeszcze mōmy kotleta, tak, fajny mi sie taki, z małōm kościōm mi sie trefił kotlet. Wycie, to tyż sie rzodko trefi. A tu mōm karbinadle. Karbinadle mōmy do starzika, bo ôni, boroczek, już niy majōm zymbōw i tygo miynsa niy poradzōm niyjak požuchlać. I potyn cōż to za gościna, jak se chłop niy pojy. A myśla, że Berta tyż rada karbinadla zjy. A tu bydzie do Stazyje warzōne, bo ôna mo cōś z wōntrobōm⁴³.

W ôbranych ôd Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” budōnkach, jak kurdybarnia ze Kōniakowa, kuźnia ze Zamarsk, chałupa ze Dzieńkowic (werksztela szwieca), jak tyż we młynie wodnym z Imielina, puszczone sōm nagrania tymatycznych ôzprowek po ślōnsku. Pōnadto archiwalne nagrania ślōnskich pieśniczek ôdtworzone były na wystowce *Życie jako pieśń. Z teki prof. Adolfa Dygacza*⁴⁴, a we Muzeum Śląska Opolskiego na wystowce ô titlu *Etnografia Opolszczyzny – tradycja i zmiana* idzie trefić na infokioski, z kerych idzie posuchać nagrań chopskich pieśniczek ze fōnograficznego archiwōm tyj instytucyje. Niykere ś nich śpiywane były ôd rdzynnych miyszkańcōw Opolskiego Ślōnska⁴⁵.

41 MRŚ P1.

42 MGW P1.

43 Stało wystowka Muzeum Miejskiego w Żorach na dziyń 18.12.2024 r.

44 Czasowo wystowka *Życie jako pieśń. Z teki prof. Adolfa Dygacza* w Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”.

45 MŚO z 7.02.2024.

Podug ôdpowiedzi ôd Muzeum Hutnictwa w Chorzowie w ôbrymbie jejich stałyj wystowki niy używo sie ślōnskigo lektu. Z drugij strōny we porunostu infokioskach idzie trefić na nagrania z ôzprowkōma downych procownikōw chorzowskich werkōw, co majōm moc ślōnskich godkowych cych. Muzyjōm niy ôdpisało, skōnd ta niyzgodność. Można przepōmniano ô tym elymyńcie ekspozycyje, abo tyż uzdano, iże spōmniane ôsoby niy godajōm richtich po ślōnsku, atoli co nojwyżyj we polsko-ślōnskim godkowym kodzie. Pōniżyj prōbka transkrypcyje fragmyntu wywiadu z Henrykym Rumińskim, ô titlu *Co kaj położyć, żeby to kulało?*:

Tyn drôt niy miol takigo kōnkretnego ô średnicy, ino sie rozjyżdzoł. No to trza było walce zastawić, ślusarze wpadywali, na, na walca i ino ta staro gwardia wydziała, że to trza dźwignōńć, jakoś blaszka podłożyć, tukej grubszo blaszka, niy? Sam z tyj strōny wyciōngnońć, zesztimować zaś te walce, dociōngnońć, puściyli, dobrze walcuje, niy? Zaś to klekotało, jedzie, niy? Zaś sie coś stało. No to, to już było takie niby stare, że tam praktycznie żodno Deteerka, dokumyntacja techniczno-ruchowo, niy pōmogała⁴⁶.

Muzeum Hutnictwa w Chorzowie niy spōmniało tyż, iże na wystowce mo plac, kaj idzie se knipsnōńć pamiōntkowo fotografijka, a przy niymu plansze, kere idzie wziōńć do rynki, ze ausdrukōma takimi jak: „Ino huta!”, „Ino w Chorzowie!”, „Hutniczo familijo”, „Do Azot i nazot”⁴⁷.

Zwiydzaniy Muzeum Powstań Ślaskich w Świętochłowicach zaczy-no sie ôd ôglōndniynćio krōtkigo filmu o titlu *Franek*. Narratōr, grany ôd Franciszka Pieczki, i szauszpilery godajōm po ślōnsku. Główno cesta zwiydzanio je skuplowano ze filmowōm prezjyntacyjōm, podzielōnōm na szejęć aktōw. Przibliżo ôna historyje aufsztandōw i absztimōngu na niymieckim wtynczos Gōrnym Ślōnsku. Narracyjo kludzōno je w wiynkszości po polsku, ale niykere ludzie, co sōm na nagraniach, godajōm tyż po ślōnsku. Bez tyn przykłod idzie skozać na scyna, co imituje ôzprowki, kere nasze starziki mogli kludzić na ulicach we 1920 roku, kej miała miyjsce absztimōngowo kampanijo. Pōniżyj transkrypcjo fragmyntu:

- Alianci wypełniajōm ino postanowiynia taktatu pokojowego.
- Chopie! Tu niy chodzi ô żodyn pokōj! Ôni nas wydojōm jak krowa, rozumiesz? Tu chodzi ô przemys! Wy, Poloki, tego niy rozumiecie?
- Sztrajk we Zogłymbiu Ruhry! Rewolta robotniczo zalewa Nymce! Rewolucjōnisty powołałi własno Armia Czerwōna!
- Polska tyż mo problemy, i to niy wiym, czy niy wiynksze niż Nymcy.

■ 46 Stało wystowka Muzeum Hutnictwa w Chorzowie [dalij: Stało wystowka MHC], nagraniy pt. „Co kaj położyć żeby to kulało?”.

47 Stało wystowka MHC.

Wojna ze sowietami, kerzy chcōm zajōńc cołko Europa. Na poczōntek. A potyn ôgiyń rewolucji mo podpolić cołki świat. Niy wiyw czy jest jeszcze ftoś w stanie powstrzymać tyn czerwōny pochōd, a na poczōntek piyr-szōm ôfiarōm bydzie rodzōnco sie Polska⁴⁸.

Pōnadto we zali „Świętochłowice A.D. 1919” je maketa, co udowo gyszef (Geschäft), a we nij holografijo przedowocza, kery godo po ślōnsku. Niydaleko je tyż infokiosk ze aplikacyjōm Telefōn, w keryj idzie ôboczyć ślōnsko-polski dykcjōnorz. Trudno je ale spokopić, pojakymu użyto we niym takigo zopisu ślōnskigo lektu. Można dojrzeć tam take słowa jak *bómbón*, *bónclok*, *cylnóńc*, ale tyż *dzieciōntko* abo *cygōn*, tōż na ôznaczniny pochylōnego *o* muzyjōm używo roz *ō*, a inszym razym *ó*. Pokazujōm sie tam tyż take formy jak *bamącić*, abo niykōnsekwyncyje jak *chycić sie* i *chichrać się*⁴⁹.

Ślōnsko godka w myńszym stopniu, niżli na stałych wystawkach, używano je na czasowych ekspozycjach ô roztōmajtyj tymatyce. Muzeum Miejskie w Bieruniu je durch we ôrganizacyji, tōż niy mo włosnyj stałyj wystowki, ale w rōmach projektu „Wakacje z Ujkami” zrobiyla terynowo wystowka ô titlu *Spacerem po Bieruniu*. Na dwanostu tabulach pokozali ôni postaci Ujkōw⁵⁰ wytniyntych z downych fotografiji, przy kerych wraźono dymki z ausdrukami, bez tyn przykład na planszy, co ôpisowala historyjo werku dynamitu, ukazuje sie chop we ancugu, co godo „Tukaj durś strzylają już przeszło 150 lat!”, zasik na planszy poświęncōnyj kościolowi św. Bartłōmieja Apostoła je chopiōnka ôblyczōno po pszczyńsku, co godo „Najgryfniejszo stajenka łoboczycie ino u nos!”⁵¹.

Muzeum Zamkowe w Pszczynie skuli swojij specyfiki niy używo ślōnskigo lektu na swojij stałyj wystowce, ale roz zdarziło sie im to na czasowyj wystowce *Orzeł czarny. Orzeł biały. Ziemia pszczyńska w latach 1914–1922*. Na jedna ze tabulek wciepli spōmniynia chopōw, co walczyli we piyrszyj światowyj wojnie⁵², bez tyn przykład ślōsorza Ludwika Michalika ze Bierunia. Po ôbrobiyniu ich ôd Alojzego Lyski przijny tako forma:

- Roz Engliki nas storpedowały. Zaczli my tynąć! Kapitan rozkazoł opuścić ratunkowe szalupy i się w nich usadowić! Jak sie łódki wypełniły, kapitan bez blaszano tuba spytoł, czy znodło by sie tyż miejsce dlo niego.
- Jo jest ojcem, mom troje dzieci... – pedzioł. I wtynczos, niy namyślając się wiela, zgłosił sie mój kamrat⁵³.

■ 48 Stało wystowka Muzeum Powstań Śląskich w Świętochłowicach [dalij: Stało wystowka MPŚ], film pn. „Franek”.

49 Stało wystowka MPŚ.

50 Ujkowie – take miano przjiyno sie na miyszkańcōw Starego Bierōnia.

51 MMB P1.

52 MP z 23.07.2024.

53 Czasowo wystowka Muzeum Zamkowego w Pszczynie pn. *Orzeł Biały Orzeł Czarny*.

Fest niyczynsto, a można jyno we jednym przypodku, we ślōnskich muzyjach ślōnski lekt trefiōł sie jako elymynt muzyjalnyj informacyje. We Muzeum Gōrnośląskim w Bytomiu po ślōnsku ōznaczyli gōwno kasa, szatnia, aufcug i sanitarne pōmieszczynia. Miana zał, w kerych sōm wystowki, niy ōstały przełożōne dosłownie, a zrychtowano ōpisowe defini-cyje, a do jejich zopisu użyto alfabetu polskiego. Bez tyn przykłōd „Gale-ria Malarstwa Polskiego” to po ślōnsku „Łobrozy wywołanych polskich małyryzów”, zaś wystowce „Z žycia ludu śląskiego XIX–XX wieku” dano titel „Jak žyli nasze starziki w XIX i XX wieku”⁵⁴. Idzie sie zastanowić, eli barzij wierny przekłōd niy bōł by jednak lepszym rozwiōnzaniym. Bez tyn przykłōd Maciej Mętrak skożali, co podug nich te ōpisy niy majōm fōnkcyje informacyjnyj, a ino humorystyczno, a do tego zrobiōno feler bez pōmieszaniy ze sobōm godki ze sycyniym i bez nij (zała wystowek czasowych mo miano „Łotwarte łōd casu do casu”)⁵⁵.

Muzeum Gōrnośląskie w Bytomiu napisało, co ślōnski lekt niy ōstoł jeszcze wkludzōny do samych stałych i czasowych wystowek skuli zglyn-dōw technicznych. Niy wyerklerowano jyno, co to tak po prowadzie ōznaczo i kaj leży problemy⁵⁶. Tym barzij, iże na wystowce czasowyj *Skarby śląskiej szafy* na tabulach ukazowały sie ślōnske miana elymyntōw ōblyczynio, bez tyn przykłōd *lajbik, szlajfa, szaltuch, kabotek, merinka, zopaska, szpyndlik, hoczki, heftki, drajdrutka*, a tyż inksze ślōnske słowa, np. *zowitka*⁵⁷.

Ōdpowiydź, kero przisało Muzeum Śląskie, je fest ōgōlno, kej idzie o wystowki a inksze zōgodniynia. W tym przypadku stwiyrdzōno, iże: „Ję-zyk śląski, który zawsze w muzeum funkcjonował nie tyle jako ozdōbnik, dodatek, lecz jako cytat element języka – był używany, albo raczej posługi-wano się nim w rozmaitych aktywnościach Muzeum Śląskiego”⁵⁸.

A krōm tego niy skożano choby na jedyn przykłōd jego używanie we ekspozycyjnyj działalności, za to podkryślōno rola ślōnskigo lektu we muzyjōm bez stwiyrdzyniy: „Język śląski wpisuje się „spermatologicznie” (warto posłużyć się tym adekwatnym określeniem filozoficznym) w prze-strzeń tożsamości komunikowanej przez Muzeum Śląskie jako przekaz wiarygodny”⁵⁹.

Skuli takich ōdpowiedzi trza było korzystać z informacyjōw sebranych w czasie ekstra kweryndy. Wyniko ś nich, co nojbarzij interesantny spōsōb użycio ślōnskigo lektu idzie znojs na wystowce *Światło historii. Górny Śląsk na przestrzeni dziejōw*. Sōm na nij infokioski, na kerych idzie ōbo-

54 MGB z 8.07.2024.

55 M. Mętrak, *Język śląski w przestrzeni publicznej: zabawa słowem, chwyt marketingowy czy narzędzie emancypacji?*, „Prace Filologiczne” 2024, t. 1, s. 246–247.

56 MGB z 8.07.2024.

57 Czasowo wystowka *Skarby Śląskiej Szafy* w Muzeum Gōrnośląskim w Bytomiu.

58 MŚ z 10.07.2024.

59 MŚ z 10.07.2024.

czyć treści, kere dopoľniajōm narracyje wystowki. Narychtowano sztyry godkowe wersyje: polsko, angelsko, niymiecko i ślōnsko. Trzy piyrsze sōm jyno do czytanio, zaś ślōnsko je jyno do suchanio. Informacyje ô tym fakcie idzie znojs przed wchodym na wystowka na planszy o titlu „Gwara ślaska”, kaj napisano, iże:

Mowa Gōrnoślazaków to jeden z terytorialnych (regionalnych) etnolektów używanych na terenie Polski i częściowo Czech. Stosujemy słowo „etnolekt”, by nie rozstrzygać, jaki jest jej status: czy to dialekt (terytorialna odmiana języka polskiego), czy może język regionalny (w rozumieniu Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych⁶⁰).

Skozali tyż, co ślōnski lekt idzie potajlować na trzy główne ôdmiany: ôpolsko, cieszyńsko i gōrnoślōnsko industryjalno. Na kōniec cōłkij ôzprowki ale stwyrdzōno, iże naciśniynicie na ikōna ze farbōma gōrnoślōnskiej fany włōnczo nagrany we „gwarze ślaskiej”, skirz tego tak na isto niy wiadōmo, jakij wersyje godki idzie posuchać na wystowce, skoro przōdzij jeji autory napisali, co niyma jednyj ôdmiany. Ôkryślyniy *gwara ślaska*, miost choby *gwały ślaskie*, sugeruje istniyniy jednyj *gwały* charakterystyczny do wszyjskich Ślōnzokōw.

Terminologicznego miszōngu wkludzōnego na wstympie do wystowki niy erkleruje ekstra rozszyrzyniy tymatu ô titlu „Mowa Gōrnoślazaków elementem tożsamości”, kere idzie znojs we jednym ze infokiosōw. Niżyj we transkrypcyj przywołany je fragmynt tego, co godo lektōr:

Gōrnoślōnzoki majōm swojo włosno godka – gwara ślōnsko, ftōra była wożnym elymyntym ôdrymbnyj tożsamości. Rozchodzyło sie ô to, coby ôna zespolōła do kupy wiela leksykalnych elymyntōw składniowych. Ôbszito na zasadach typowych do jynzyka staropolskiego, miała ôna dōmieszki i niymieckiego i czeskiego (ôsobliwie morawskiego), i łaciny⁶¹.

Jeżli dociepnymy do tego stwyrdzyniy we przesłanyj ôd Muzeum Ślaskiego ôdpowiedzi na kwestiōnariusz, iże podug nich „Język ślaski jest językiem”, to idzie sie w tyj terminologii ganc potracić.

We jednym ze infokioskōw idzie zapoznać sie ze porunostōma roz-tōmajtymi zogodniyniami, a jeżli weznymy pod uwoga, iże takich sztandōw je na wystowce poradziēsōnt, to ôroz robi sie z tego srogo liczba. Pewnikym była to wielgo akcyjo. Zrobić pora godzin nagrań po ślōnsku skuli samyj wystowki to niyma proste zodaniy, zaś sama prōba wkludzy-

■ 60 *Światło historii. Górny Śląsk na przestrzeni dziejów*, Stało wystowka Muzeum Śląskiego, stan na dzień 16.10.2024 r. [dalij: Stało wystowka MŚ].

61 Stało wystowka MŚ.

nio ślōnskigo lektu do muzyjōm we takij wieloŝci naleŝy uznać za fest woŝno, cynno a potrzebno inicjatywa.

Dojzdrzeć idzie, co niykej przekłōd niy bōł wierny, a ôsobne fragmynta sōm pōmijane, bez tyn przykłōd we haśle *Miano i ôbszar Ślōnska*:

Okreŝlenie Ślask (łac. Silesia, czes. Slezsko, niem. Schlesien) wyprowadza się najczêŝciej od nazw rzeki Ślêzy lub góry Ślêzy, a niektōrzy łączą je nawet ze staroŝytnymi Silingami. W XI wieku terminu, którym opisywano ziemię Ślêżan, uŝywano juŝ w odniesieniu do całej dzielnicy. W XIII wieku pod pojęciem Ślask rozumiano ziemie połoŝone na zachōd od Przesieki Ślaskiej, natomiast ziemie połoŝone na wschōd od niej nazywano księstwem opolskim⁶².

Zaŝ po ślōnsku tyn kōnsek brzmioł tak:

Miano Ślōnsk (Silesia, Slezsko, Schlesien) snadnie pochodzi ôd rzeki Ślŷnzy, a słoŵo to mo indoeuropejski pochodzynie. W jedynostym wieku termin, kerym bōł do mianowania ziymi ôd Ślŷnżan, ôbjōn juŝ cołki ôbszor. W trzinostym wieku za Ślōnsk pojmwali ziymia na zachōd od pasa puszczy, co mo miano Przesieka Ślōnsko, a na wschōd zwano ksiynstwym ôpolskim⁶³.

Moc powoŝniyjszōm problemōm sōm niyzgodnoŝci we faktach. Take przypadki trefiyły sie przinajmniej dwa, a dyc niy weryfikowano pod tym kōntym wszyjskich nagrań. We polskij wersji tekstu *Powojynno polityka norodowoŝciowo* napisano, co ludzie ze trzeciōm i sztwortōm grupōm volkslisty mōgli słoŝyć poŝwiadczyniy lojalnoŝci wobec władz PRL „do czerwca 1946 roku”, zaŝ we ślōnskiej wersji lektōr godo „Tak bōło do czerwca tysiōnc dziewiynćet sztyrdziestego piōntego roku”, co je blyndnōm datōm. Podobny feler zrobiōł lektōr, kedy godoł o chwili załoŝynio Ślaskij Partie Ludowyj: miast 1909, pedzioł ô 1910 roku⁶⁴.

Zdo sie, co niykere treŝci ôstały przełoŝōne za swobodnie i trocha umyńszajōm wert roboty zasuoŝonych postaci. Za przykłōd moŝe posuoŝyć fragmynt biogramu Adolfa Dygacza, kerzi cołke ŝywobycie poŝwiynćyli ôchrōnie, dokōmyntowaniu i podszukowaniu muzycznego folkloru. Sebrali Ôni kole kilku tysiyncy melodyjōw, chopskich i robotniczych pieŝniczek, bojek, anegdot abo powiadoczek, dziynka czymu uretowali ôd zapōmniynio srogi fragmynt ślōnskiej niymateryjnij erbowizny, zaŝ na nagraniu, kere idzie posuchać we muzyjōm, slyszymy:

62 Stało wystowka MŚ.

63 Stało wystowka MŚ.

64 Stało wystowka MŚ.

Adolf Dygacz (tysiōnc dziewiyńcset sztyrnoście – dwa tysiōnce sztyry) urodziōł sie we Drōniowicach kole Lublińca. Znoł sie tyż chop na bele czym: i na muzyce, i na folklorze, i jeszcze jakby tego wszyskiygo bōło mało, to na etnografii tyż sie znoł. [...] Sbiyroł roztomajte szpargały barzij i mynij ważne, potym ich świdrzygowoł i ôpisowoł i zwyczaj, i folklor miasta, pieśniczki i muzyka tyż na cołkim Gōrnym Ślōnsku i w Zagłymbiu Dōmbrowskiym⁶⁵.

Podle spōmnianego wcześnij artikla ôd Jolanty Tambor przywołane teksty miały być jyno ślōnskōm stylizacyjōm, co była by do spokopiynio dlo ôsōb, kere niy godajōm po ślōnsku. Na wiela te wypowiedzi to je jyno ślōnsko stylizacyjo, a na wiela sōm ône podane do naturalnyj ślōnskiej godki, je kwestyjōm do ôzsōndzynio dlo godkoznawcōw. Kej ale widzimy przywołane felery, niy idzie sie zgodzić ze stwiyrdzyniym, co „efekt można uznać za zadowalający”⁶⁶.

Werci sie jeszcze przidać, co niydaleko wystowki *Światło historii...* je multimedialny szpil „Znosz naszo godka?”, kery w formie kwizu testuje znajōmość ślōnskigo lektu.

Publikacje

Pojstrzōd podszukowanych muzyjōw aże dwanoście napisało, iże wydowało publikacje ze użyciym ślōnskigo lektu⁶⁷. Do tyj grupy trza przidać tyż Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej. Ôno po prowǳie zadeklaroowało, co niy wydowało ksiōnzek po ślōnsku, ale ôd tego prawidła je przinajmnij jedyn wyjōntek. Je to fragmynt jednyj ze wydanych ôd tyj instytucyje publikacyji, co można ôstoł przepōmniany. We 2018 roku Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej wydało publikacyjo ô titlu *Hanyski, czyli śląskie babcie i wnuczki*. Ksiōnzka je napisano z wiynksza po polsku, atoli na kōńcu we dziale *Felieton dla 50-letnich frelek*, zamieszczōno przełożōny na ślōnski felijetōn *Przebudzona Królewna*⁶⁸, a to skuli tego, co autorka Beata Znamiorska-Soczawa stwiyrdziyli:

65 Stało wystowka MŚ.

66 J. Tambor, *Stylizacja – pomysł...*, s. 222–223.

67 MPGE P1; MHK z 10.06.2024; MGW P1; MBW P1; MHC z 15.07.2024; MR z 5.07.2024; MMŻ z 14.08.2024; Korespōndyncyjo z Muzeum Miejskim w Ty-chach z 8.08.2024 r. [dalij: MMT z 8.08.2024]; MMB P1; MŚ z 10.07.2024; Ko-respōndyncyjo z Muzeum Ustrońskim im. Jana Jarockiego, brak datacyj [dalij: MU P1]; Korespōndyncyjo z Muzeum Wsi Opolskiej z 30.07.2024 r., znak MWO. WMP.073.33.204 [dalej: MWO z 30.07.2024].

68 B. Znamiorska-Soczawa, *Hanyski, czyli Śląskie babcie i wnuczki*, Bielsko-Biała 2018, s. 185.

W książce *Hanyški* nie może zabraknąć próbki gwary śląskiej. Jest ona trudna w czytaniu, ale niewątpliwie świetnie brzmiąca, szczególnie dla kobiet starszego pokolenia⁶⁹.

Tekst przełożyli Marcin Melon, kerzi do zopisu ślōnskij godki użyli alfabetu ślabikorzowego we jego uproszczōnyj wersyi, co mo jyno dwie ekstra (we porōwnaniu do polskij godki) buchsztaby (ô, ô), dalij tyn wariant bydymy mianować „uproszczōnym ślabikorzym”. Niżyj przywołany je fragmynt tekstu:

Wtynczos ôn dōł mi kusika. Ôpaternie dotknył mojih wargōw. Aże mie tyrpło, ale przeca zech ôd niego niy citła, beztōż ôn ôpowożył sie dać mi jeszcze jednego, terozki bardzij dambokigo. Na placu lōł dyszcz⁷⁰.

Muzeum Miejskie w Bieruniu w organizacji wydało sztyry publikacje ze užyciym ślōnskigo lektu. Piyrszo ś nich ôd Wiktora Nygi ô titlu *Utopce z Bierunia i okolic* ôbjymuje ôzprowki sebrane w czasie etnograficznych podszukowań we Bierōniu i Bojszowach we 2015 roku. Wypowiedzi miyszkańcōw po ślōnsku zapisowano polskim alfabetym. Niykere teksty sōm we miyszanyj polsko-ślōnskij kodzie, jak bez tyn przykład *O utopcu co wyglōdōł jak bojszowiok*, co idzie ôboczyć we fragmyńcie:

„Kiedys było tak, że nie było autobusów przyjeżdżało się do Nowego Bierunia pociągiem i potym do Bojszów szli przez Kopoń piechty. No i tak jak ujek szedł z Nowego Bierunia z kolegą, pod pańskimi stawami leżōł facet z Bojszów”⁷¹.

Niykere zdrodzajōm wiyncyj ślōnskich godkowych cych, jak we ôzprowce pod mianym *Wachtyrz i wielgi pies*, kero zaczyno sie ôd słōw:

Abo, to tes łopowiadali. Taki wachtyrze byli. I taki wachtoz seł, miōł płacone z gminy i jako była dwunasto godzina to łon miōł taki dzwon i bił dwunasto godzina. I ze łopowiadoł, ze przysel na gościniec i tam patsy, a tam łod tej młyńskiej idzie wielgi pies, i z takim łańcuchem⁷².

Drugōm publikacyjōm Muzeum Miejskiego w Bieruniu w organizacji, kero užywo ślōnskij godki, je kōmiks ô titlu *Utopcowe Story. Rajza po historii Bierunia*. Jego głównymi bohaterōma je dwōjka szkolorzōw, co majōm narychtować prezyntacyjo do szkoły. Autorōma tego kōmiksu sōm Marcin Melon i Jacek Zygmunt. Wszyjske postaci w kōmiksie go-

69 Ibidem.

70 Ibidem, s. 186.

71 W. Nyga, *Utopce z Bierunia i okolic*, Bieun 2019, s. 23.

72 Ibidem, s. 21.

dajōm po ślōnsku. Dialogi zapisano za pōmocōm uproszczōnego ślabiko-rzowego alfabetu:

- Dzisiej musimy zrobić ta prezyntacjo ô historii Bierunia...
- Ino ôd czego by tukej zaczōnć?
- Po jakymu niy mielibyście zaczōnć ôd poczōntku?
- A wy znocie historia Bierunia?
- Toć, wszysko napoczło sie ôd aniołōw, kere zbuntowały sie przeciwko ponbōczkowi... ponbōczek sie znerwowōł i je wyciepōł, a ône... ślatywa-ly... ślatywały... aże yntliś śleciały we som środek kuli ziymiskij⁷³.

Wyerklerowaniy niykerych zdarzyn historycznych w ôbrymbie kōmik-su, biogramy autorōw, tekst szpilu *Rajza po historii Bierunia* i wywiad ze Marcynym Nygōm sōm juź napisane we polskij godce.

Pōnadto Muzeum Miejskie w Bieruniu napisało, co wydało folder *Gro-by wojenne na terenie gminy Bieruń* ze zapisanymi po ślōnsku relacyjōma świadcōw historyje, a tyż katalog *W Bieruniu na grubie*, kery towarzyszōł wystowce ô tym samym tytule, a ôbyjmowōł pojedyncze zdania i słowa zapisane we ślōnskim lekcie⁷⁴.

Nojwiyncyj ksiōńzek ze užyciym ślōnskigo lektu wydało dotynczos Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”. Jejich noj-ważniyszjo wydawniczo seryjo to „Jako downi bywało”, w rōmach keryj ukozało sie juź piyńć tōmōw. Napisane ganc po ślōnsku sōm: *Najmilsze zimowe wieczory*. *Pyrzi furgało, berōw sie słuchało*, kere napisali Anna Stronczek, *Przaja swojemu miejscu na ziemi. Jak ze studnie wyciōngniynte opowieści, zwyczaje i życie ôd tyj samyj pisarki i Tu sie wszysko zaczło ôd Edwarda Jona*.

Piyrszy tōm ze seryje zredagowali Agnieszka Przybyła-Dumin, a kōn-sultacyje i godkowo korekta robiyli Zbigniew Kadłubek. Cołko ksiōńzka ôstała napisano ôdmianōm ślōnskigo lektu, co używano je we Kłokocinie, terōżnyj dzielnicy Rybnika. Motywym do jeji napisanio miała być chyńć zachowanie dlo potōmnych „gwary przodków”, jak tyż spōmniyn⁷⁵.

Cołko publikacyjo podzielōno je na dziewiynć rozdziałōw – na koždy ze dziewiynćiu dni szkubanio piyrzo. Idzie tam znojś moc roztōmajtych ôzprowek, wicōw, jak tyż pieśniczek. Do zopisu ślōnskij godki užyto prawidoł polskij ôrtografije, ale dopołniōno ja buchsztabōm ô. Zastōmpiyla ôna ô, ale tyż i inksze miyjsca, w kerych we ślōnskij godce pojawio sie „pochylōne o”. Ze redakcyjnyj noty mogymy sie przewiedzieć, iże starano sie, coby jak nojlepij ôddać używano ôd autorki godka, stōnd we tekście

73 M. Melon, J. Zygmunt, *Utopcowe story. Rajza po historii Bierunia*, Bieruń 2019, s. 3.

74 MMB P1.

75 A. Stronczek, *Najmilsze zimowe wieczory*, Chorzów 2017, s. 5–6.

ukazujōm sie pewne niykōnsekwyncyje w zopisie. Bez tyn przykład mōmy tukej dwie formy tych samych wyrazōw: *je i jest, łojciec i ojciec*, a niykere wystympujōm i we trzech formach: *nie, ni i niy*. Roztōmajtość je tyż we zakresie używanych słōw. Idzie trefić zarōwno na *heft*, jak i *zeszyt*. Zowdy ôznaczano tyż zanikaniy kōńcowych głosek wyrazu, kere wystympuje we ślōnskim lekcie, jak: *szejs, odpus*⁷⁶. Przykładym tych zjawisk je niżyj przywołany fragmynt:

- Jo pamiyntōm, jak moja starka spōminali ło husytach.
- A co to byli za jedni te husyty? – pytajōm sie te dziolszki.
- Trocha wōm to łopedza. To było downo! – goda ta Knapkula – bezmała jakoś w tysiōnc sztyrysta trzydziestych latach, jak te zbōjowani na całym Ślōnsku trwało. Bo w Czechach bōł taki łuczōny, kery nazywał sie Hus. Nałuczoł inszej wiary przeciwko nimieckimu nałuczaniu ło Bogu. Nō i go Nimce spolili na stosie⁷⁷.

Ksiōnżka *Tu sie wszystko zaczęło*, napisano ôd Edwarda Jona, była sztwortym tōmym seryje „Jako downi bywało”. Autōr zawarli we nij spōmniynia zwiōnzane ze miyjscym swojego narodzynio i nojmodszymi latōma swojego życia. Jako grubiorz na pynzyji postanowiyli napisać tyż trocha ô historyji grubiorstwa, jak tyż ô uciésznych historyjach ze roboty abo ze żywobycio. Jako iże robiyli tyż za gawyńdziorza, tōż cołko publika-cyjo dopołniyli ô znane Im bojki i bery do dziecek i majoryntnych. Ksiōn-żka ôstała napisano po ślōnsku, w ôdmianie używanyj we Rudzie Ślōnskij, choć jak spōmniano we redachcyjnym kōmyntorzu, godka ôd autora mo wielgi stopiyn indywidualizacyje i idzie we nij dojzdrzeć wpływ polskij godki. Z tego zglyndu niykere fleksyjne formy niy dycki ôdpadajōm tym, co sie używo w żywyj ślōnskij godce, bez tyn przykład pojawio sie zarōwno forma *umarła*, jak i *umrzyla*⁷⁸.

Do zopisu ślōnskigo lektu użyto polskiego alfabetu, a dopołniōno go ô buchsztaba ô. Ôstawiōno tyż uproszczynia grup spółgłoskowych, bez tyn przykład: *gowa, tuste*. Wyciepniynte je -ć w bezôkolicznikowej formie czasownika, tōż miast *jeść* je tam *jeś*. Chciano uchować historyczne zo-pisy połōnczyn *trz, strz, zdrz*, jyno prawidło niy ôstało wkludzōne kōn-sekwyntnie, bo pojawiajōm sie słowa *pieszczōnek i szczewik*. Redachcyjo tōmu robiyły Agnieszka Przybyła-Dumin a Beata Piecha-van Scha-gen⁷⁹. Za przykład używanyj ôd autora godki idzie skozać niżyj przywołany fragmynt:

76 Ibidem, s. 308–310.

77 Ibidem, s. 42.

78 E. Jon, *Tu sie wszystko zaczęło*, Chorzów 2022.

79 Ibidem.

Na felezunku kerownik zawsze godoł, tuplowoł do łeby ludziōm różnorake rzeczy. Nikedy boznowoł, zawdy zganiōł, ale tyż – jak trza bōło – to i pochwołoł. Za każdym razym pouczoł i ciepoł cyferkami – wiela fedruje kopalnia (zawdy bōło mało), jake wypadki sie wydarzōły, no i jake momy zagroźynia na dole, i co momy do łochrōny przed niymi. – Metanomierz – klarowoł i pokazywoł nōm. – Chopy, wiela momy metanu? Jak jes juź całkiym źle i jes 2%, to musimy citać. A taki pakunek (pochłaniacz), co noszymy durś przy siebie, jes po to, jakby sie polōło. Łōn nos uchrōni przed zatruciyem tlenkiym wōnglo⁸⁰.

Piōntym tōmym z seryje „Jako downi bywało”, a trzeciōm publikacyjōm zapisanōm cołkym po ślōnsku, je *Przaja swojemu miejscu na ziymi. Jak ze studnie wyciōngniynte opowieści, zwyczaj i życie*, tym razym autorka postanowiyli sebrać spōmniynia zwiōnzane ze placym swojigo narodzynio i zamiyszkano – Kokoczyniym (Kłokocin). Ōpisali przy tymu swōj familijny dōm a realia żywobycio na downym Ślōnsku. Tak samo jak we piyrszym tōmie, tekst napisany ōstoł ōdmianōm ślōnskigo lektu, co je charakterystyczno dlo miyszkańcōw Kłokocina. Utrzymano zopis za pōmocōm polskigo alfabetu z przidanōm buchsztabōm ȯ. W redachcyjnym kōmyntorzu spōmniano, iże cyłym publikacje je jak nojwierniysze ōddaniy fōnetycznych cych godki ōd autorki, tōż ōstawiōno wszyjske niykōnsekwyncyje abo uproszczynia. Redachcyjo tōmu robiyli Agnieszka Przybyła-Dumin, a godkowo korekta – Daniela Dylus.

Kej czyto sie tyn tōm, to idzie dojzdrzeć, iże niykere fragmynta tekstu sōm fest podane na polsko godka. Nojlepij to widać przy spōmniyniach ō sprawach amtowych, szkolnych abo teroźnych zjawiskach. Idzie pedzieć, co we takich placach tekst mo barzij karakter polsko-ślōnskigo kodu. Bez tyn przykłōd w takim fragmyńcie:

Ale 13 grudnia 1965 roku nastōmpiło otwarcie nowej szkoły w Kłokocinie! Cało społeczność wsi została zaproszōno na poczynstunek. Nauka w nowej szkole rozpoczyla sie 6 stycznia 1966 roku.

W 1975 roku grōmada Kłokocin, kero należała do gminy Boguszowice w powiecie rybnickim, została włōnczōno jako dzielnica do miasta Rybnik. Było to za prezdydenta Maksymiliana Miłka. Po tym włōnczeniu do miasta Rybnika kerownicy szkōł zostali przemianowani na dyrektorōw.

Obok szkoły wybudowali nie za duży dōm nauczyciela, w kerym zamiyszali nikerzi rectorzy⁸¹.

80 Ibidem, s. 97.

81 A. Stronczek, *Przaja swojemu miejscu na ziymi. Jak ze studnie wyciōngniynte opowieści, zwyczaj i życie*, Chorzów 2023, s. 117.

We inkszych tajlach ksiōnzki, kej autorka spōminajōm ōzprowki praōjcōw abo piszōm ō historyjach ze swojigo żywobycio, zmiynio sie styl pisanio. Niyma tam tak srogigo wplywu polskij godki. Bez tyn przikłōd we tym fragmyńcie:

A jo robiōł za siōngorza we lesie, tōż pomału szporowalimy na budowa swoji chałupy. Bauplac dostalimy łōd starczyńnych łojcōw na końcu zegrody za jejich chałupom, kaj powycinalimy stare jabłōnki, kere juź ze starości prawie nie rodziły, bo przeca w polu szkoda było budować – pole było szanowane i łobrobione od wōnski miedze do wōnski miedze. Jak zech dostał jako wycinka łōd fesztra z lasa, to juź my to zwozili do tej zegrody⁸².

We wydowniczyj seryji „Jako downi bywało” wyszły jeszcze dwa tōmy. Ksiōnzki te, w przirōwnaniu do piyrwyszych tōmōw, niy sōm cołke napisane po ślōnsku, choć sōm we nij srogsze abo myńsze fragmynta abo wyrażynia zapisane w ślōnskim lekcie. Piyrso ō nich, ō tytule *Dwór w Wieszowie. Historia i wspomnienia*, napisali Stefan Kaczmarczyk. Autōr we jedynostu rozdziałach ōpisujōm historyjo folwarku we Wieszowie, budōnki, pola, maszyny, co dō niego przinoleżały, roboty, kere wykōnowano we gospodarskim roku, ale tyż ōnfale i pożary. Do zopisu ślōnskich słōw postanowiōno tym razym zastosować dwie ekstra buchsztaby. Piyrszōm było ō dlo ōznaczynio pochylōnego o, a drugōm – ý dlo ōznaczynio pochylōnego e⁸³. Przikłādym użycio może być fragmynt:

Od czasu do czasu do familokōw przychodził skōrkorz, szlajfiŕz czy teź szmaciorz nazywany teź haderlokiým. Przybywali równieź drobni handlarze oraz ludzie nitujācy lub drutujācy garnki. Tych drugich nazywano druciarzami (drōciorzami) Skōrkorz chodził po wsi i osiedlach robotniczych z dużyńm workiem (miechým), na plecach, w któryńm nosił skupo-wane krōlicze skōrki⁸⁴.

Trzecim tōmyń ze seryje „Jako downi bywało” je ksiōnzka *Dusza staro-go dōmu* ōd Zofie Przeliorz. Autorka spisali we nij spōmniynia ō familiji swojigo fatra, kere siōngajōm nawet 1868 roku. Wtynczos to wybudowany ōstoł jejich familijny dōm. Je to choby zopis losōw typowyj ślōnskiej familije. ōpisano moc dziedzin koźdodziynnego żywobycio, ale i spōsobōw ōbchodzynio świōnt. Pōmiyndzy te ōzprowki wraźōne sōm ōpisy zdarzyń, ōd dzieciństwa aże po majoryntność autorki. Głōwno narracy-

82 Ibidem, s. 65.

83 S. Kaczmarczyk, *Dwór w Wieszowie. Historia i wspomnienia*, Chorzów 2018, s. 108.

84 Ibidem.

jo ksiōnżki napisano ôstała w polskij godce, ale wszyjske godki autorki ze ciotkōm abo spamiyntane ôd nij ôzprowki sōm zapisane po ślōnsku. Do zopisu ślōnskigo lektu użyto polskiego alfabetu ze ekstra buchsztabōm ô dlo ôznacznio miyjsc, w kerych wystympuje pochylōno samogoska ⁸⁵. Niżyj przywołano fragmynt godki ze ciotkōm:

- Widzisz dziolcho, piyrwej to sie tak ludzie narobili, a jakoś mieli wiynicy czasu. Chodzili jedyn do drugigo, mieli czas se porozprowiać, pośpiywać do kupy, a teraz to wszyjscy locōm choćby jaki łopyszczoły. Ciekawe, co by też padali, jakby im tak teraz kiery kozoł we stodole łobiyli cepym młōcić. A co sie to człowiek namłōcił, aż plynyskiyrze na rynkach miol.
- A jo ciotko pamiyntōm, jak sie cepym młōciło.
- A nie cyganisz ty mie aby?
- Ni, ciotko, jo wos nie cygania. Jak żech była mało, to u Matildy we stodole baby młōciły cepami. Mama też im pōmogali. A jo siedziała w sōmsieku i żech se zawsze myślała, jak łone to tak poradzōm robić, że nigdy jedna drugij tym cepym nie klupnie i yno słyseć: łu-pu-cu-pu, łu-pu-cu-pu, łu-pu-cu-pu i tak dookoła⁸⁶.

Ausdruki abo słowa ze ślōnskigo lektu używane sōm tyż w niykerych artiklach, co pokazujōm sie we „Roczniku Muzeum »Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie«”, a tyż we porunostu publikacyjach z seryje „Historia, ludzie, miejsca. Zeszyty budownictwa drewnianego” abo „Monografie i Materiały”. W przypodku tyj ôstatnij seryje werci sie wymiynić dwie publikacje, w kerych sōm miyndzy inkszymi ślōnske pieśniczki, bez tyn przykład: *Skończone powstanie, złożona już broń... Zbiór pieśni powstańczych z archiwum Adolfa Dygacza*⁸⁷ i *Pieśni frywolne Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego ze zbiorów Adolfa Dygacza*⁸⁸.

We 2024 roku ukozała sie tyż ksiōnżeczka dlo dziecek *Patrzcie, dzieci, kruszec leci...* Sōm we nij pieśniczki ôd grubiorzōw, huciorzōw i kowolōw, zopisane we trzech kodach godkowych: polskim, ślōnskim i miyszany. Użyto pisownia je kōmprōmisym miyndzy ôryginalnym zopisym ôd Adolfa Dygacza a prawidłōma urzōndzōnymi pod kerownictwym Jolanty Tambor we 2009 roku. Z wyynksza pōmiyniōno jyno ôznacznia, kere Adolf Dygacz używali do ôznacznio pochylōnego o i labializacje, na buchsztaby ô i ô, zaś samogłoski nosowe miały być glajchowane do jejich dwuelymyntowyj realizacje. Bez pōmiany ôstawiōno buchsztaby ó, ą i ę, kere pojawiały

■ 85 Z. Przeliorz, *Dusza starego domu*, Chorzów 2020.

86 Ibidem, s. 51–52.

87 *Skończone powstanie, złożona już broń...: zbiór pieśni powstańczych z archiwum Adolfa Dygacza*, oprac. A. Krajewska, Chorzów 2021.

88 *Pieśni frywolne Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego ze zbiorów Adolfa Dygacza*, wyb., oprac. i red. D. Wężowicz-Ziółkowska, A. Krajewska, Chorzów 2024.

sie we ôryginalnych zopisach⁸⁹. Przikłodym pieśniczki, co ôstała zakwalifikowano jako śpiywano po ślōnsku, może być *Czas do domu kaźdemu*:

Czas do domu kaźdemu,
Czas do swojej rodziny,
Bo tam dziatki wyglondajōm,
Liczōm wszystkie godziny,
Bo tam dziatki wyglondajōm,
Liczōm wszystkie godziny.

Przyszedł górnik do domu,
Siednął se na róg stoła:
Przyniosłem ja dziś wypłate,
Raduj się, żonko moja,
Przyniosłem ja dziś wypłate,
raduj sie, żonko moja⁹⁰.

Zdo sie, co ta pieśniczka je barzij podano na miyszany kod godkowy ślōnsko-polski niżli na echt ślōnski. We tekście ôstały użyte buchsztaby *ó* a *ō*, co sużōm do ôznaczanio tego samego pochylōnego *o*⁹¹, beztōż idzie mieć ôbawa, co bydzie to sprawiać problem z jego właściwym ôdczytaniem, zwłaszcza u bajtli. Zdo sie, że we publikacjach dlo dziecek lepij było by zapisować wszyjsko we jednolityj pisowni, niżli szukać kōmprōmisu.

Muzeum Hutnictwa w Chorzowie wydało po ślōnsku broszura ô titlu *Poznej wystawa Krōlestwo Źelaza*, co ôpowiada ô stałyj wystowce. W tyj niywielkij publikacyji idzie wywiedzieć sie ô nojważnijszych przedmiotach zgrōmadzōnych na wystowce, spōsobie fōnkcyjōniywano werku, ale tyż ô jego procownikach. Tekst ôstoł zapisany podstawowym ślabikorzowym alfabetym, ale niy podano autora ani ewyntualnie przekłodocza abo korektora broszury. Podug artikla ôpublikowanego na portalu Ślāzag byli nimi Adrian Goretzki i Grzegorz Kulik ze ślōnskigo biōra godkowego <https://www.slazag.pl/goretzki-jezyk-slaski-przestal-pelnic-funkcje-wylacznie-kabaretowa-i-zaczal-wchodzic-na-salony>.⁹² Niżyj fragmynt ôpisu jednyj ze piyrszych tajli wystowki *Projektowanie, motywacja i nauka*:

Kej wejdziecie na hala stałyj wystawy, to zaroz na poczōntku treficie do „Strefy žycio”. Ōna je poświyncōno projektowaniu huty i motywacjōm, co

89 A. Krajewska-Mikosz, *Patrzenie, dzieci, kruszec leci...*, Chorzów 2024, s. 5–9.

90 Ibidem, s. 14.

91 Ibidem, s. 14.

92 M. Poloczek, Adrian Goretzki: *Język śląski przestał pełnić funkcję wyłącznie kabaretową. Wolny rynek już to zweryfikował*, [a:] <https://www.slazag.pl/goretzki-jezyk-slaski-przestal-pelnic-funkcje-wylacznie-kabaretowa-i-zaczal-wchodzic-na-salony>, dostymp: 18.12.2024.

stały za wyborym profesyje, jak tyż i nauce fachu. Werci sie dać pozōr na ôryginalny kryślarki stōł, co je wyncyj jako sto lot stary. Je na nim prezyntowano reprodukcjo cychōnku technicznego hale elektrownie Huty „Krōlewskij”⁹³.

Muzeum Beskidzkie im. Andrzeja Podzorskiego w Wiśle wydało dwie publikacyje ze fragmyntōma napisanymi we ślōnskim lekcie. Pjyrszōm je folder do wystowki *Downe wieszieli w Beskidzie Ślōnskim*. Do zapisu ślōnskij godki użyto polskiego alfabetu. Pojawiajōm sie we nij pojedyncze słowa, ausdruki i fragmynta pieśniczek ô nawiōnzowaniu znajōmości, rychtowaniu sie do weselo i jego zawiyraniu. Przykłady je przywołany niżej fragmynt:

Przeciwi okyneczka
 gynsto choineczka,
 nie puszczej dziyweczko
 ku siebie syneczka
 jako go nie puścić
 kiedy pięknie pyto
 miłuje, całuje
 gorzolinkym nosi⁹⁴.

Ta sama instytucjo wydała tyż ksiōnżka *Na styku dwóch światów. Transformacja teneryfu i koronki koniakowskiej*. Publikacyjo ôpiyro sie na porōwnaniu werkszteli trzech korōnczarek: Marie Michalek, Marty Legierskij i Beaty Legierskij. Idzie w nij ôboczyć trwałość tradycyje, ale tyż zmiynność, co pokazuje, jak przeszłość wiōnze sie ze teroźniyszościōm. W publikacyji sōm pojedyncze słowa i ausdruki po ślōnsku, a niyroz cytowane sōm wypowiedzi samych twōrczyń, jak bez tyn przykład:

Warkoczka, słupków, pómpek, baniek. I to się robiło długo, dziepro, jak mama powiedzieli, że jest to dobre to teraz se rozmyślej i próbuj sama kwiotki. Kwiotki musiało się už samymu próbować robić, musiały być zrobione jyny dobrze, bo jakby był źle zrobiony tōż mama kozali pruć i poprawiac⁹⁵.

Teksty zapisowane sōm za pōmocōm polskiego alfabetu. Wydowo sie, iże cytowane wypowiedzi idzie zaliczyć do miyszanego polsko-ślōnskigo kodu,

93 „Poznej wystawa Krōlestwo Żelaza” – ulotka Muzeum Hutnictwa w Chorzowie.

94 Folder do wystowki *Downe wieszieli w Beskidzie Ślōnskim* wydany ôd Muzeum im. Andrzeja Podzorskiego w Wiśle, brak nōmeracyje strōn.

95 M. Kiereś, A. Macoszek, *Na styku dwóch światów. Transformacja teneryfu i koronki koniakowskiej*, Cieszyn 2016, s. 45.

choć ukazujōm sie wypowiedzi, co majōm moc godkowych cych typowych dlo ōdmiany lektu używanyj ōd ślōnskich gōrolōw: „Wszeicki wzory musi sie liczyć, bez liczynio żodyn nie wyndzie, nie wolno ani jednego oczka stracic, ani jednego dodać, by nie wyndzie piekny kwiatek jyny szuury”⁹⁶.

We ōtrzymanij ōd Muzeum Ślōnskigo w Katowicach ōdpowiedzi napisano jyno, iże niykere „elementy publikacji dla czytelników, odbiorców Muzeum Ślōnskigo” sōm we ślōnskim lekcie⁹⁷. Na bazie wykōnanyj kwe-ryndy idzie stwiyrdzić, iże w 2010 roku instytucjo wydała dwie publika-cyje, w kerych ōkrōm skrōcyn po niymiecku i angelsku zamieściła tyż take po ślōnsku. We ōbu przypadkach napisali je Mirosław Syniawa przy užyciu ślabikorzowego alfabetu, we jego połnyj wersji, tōż nawet z za-stosowaniem buchsztaby ō. Piyrszōm ze tych publikacyjōw bōł katalog do wystowki *Ach co to był za ślub... Ślōskie zwyczaje i obrzędy weselne w XIX i XX wieku* we ōprocowaniu ōd Małgorzaty Paul i Krystyny Pie-ronkiewicz-Pieczko. Dyrechtōr muzyjōm Leszek Jodliński we wydawni-czym kōmyntorzu napisali, iże niy jyno ōkludzaniy po wystowce było po ślōnsku, ale we katalogu bydzie szło znojs tyż skrōcyniy napisane we tym lekcie. Trza pedzić, co była to jedna ze piyrszych tego typu inicjatyw, jeżli idzie ō muzyjane publikacje. Cyłym takigo zabiegu miało być spōmnii-niy ō niymateryjnij erbiźnie Gōrnego Ślōnska, ale i przyczyniyniy sie do „budowania relacji z ludźmi”⁹⁸. Niżyj przywołany je fragmynt skrōcynio:

Panny z familij wiejskich i robotniczych do lōt 30. XX storoczō ōblyka-ły sie do ślubu po chopsku, w ōblycze noszōne w jejich strōnach. Bōł to zaōbycz czōrny wołnianny abo jedbōwny komplet, na kery skłōdały sie kecka i jakla, a ku tymu biołō abo jasnozielōnō zōpaska i zielōne szlajfki przy wiynću. Mody pōn musioł mieć czorny kapudrōk, mryngate galōty, biołō koszulā z fligōm, celynder i biołe rynkawiczki⁹⁹.

Drugo publikacyjo Muzeum Ślōnskigo je katalogym zbiorōw ō titlu *Pokażę Wam inny Gōrny Ślōnsk. Katalog zbiorów pocztówek Muzeum Ślōnskigo w Katowicach*¹⁰⁰. Skrōcyniy we nij ōstało zbajstlowane podug tych samych prawidōł co wcześnij spōmniano ksiōnżka.

Muzeum Ślōskie spōłym ze wydawnictwym Agora wydało ksiōnżka *Antologia. Najpiękniejsze ślōskie słowa*. Je ōna efekty m kōnkursu na noj-piykniysze ślōnske słowo, co ōdbōł sie we 2009 roku. Skłodo sie ze zbioru

96 Ibidem, s. 51.

97 MŚ z 10.07.2024.

98 *Ach co to był za ślub... Ślōskie zwyczaje i obrzędy weselne w XIX i XX wieku*, oprac. K. Pieronkiewicz-Pieczko, M. Paul, Katowice 2010, s. 3.

99 Ibidem, s. 57.

100 *Pokażę Wam inny Gōrny Ślōnsk. Katalog zbiorów pocztówek Muzeum Ślōnskigo w Katowicach*, oprac. M. Kaganiec, Katowice 2011.

roztōmajtych ślōnskich słów zapisowanych za pōmocōm polskiego alfabetu, bez tyn przykład: *dzióbek, gulik, półfontek*, czynsto wroz alternatywnōm wersyjōm, np. *łonaczyć / łonacyć, maszkecić / maszkiecić, sztojfiyra / sztajfiyra*.

Koźde ze słów ôpatrzōne je kōmyntorzym ôsōb, co zgłoszały je do kōnkursu. Z wiynksza te kōmyntorze były napisane po polsku, choć sōm wyjōntki, jak tyn pōniżyj:

Gryfno je dziōłcha ze Ślōnzka i synek je gryfny. Ecik – hajer ubabrany, co robi na grubie, je gryfny, bo żoden łon ożyrok ani jakisik mamlas, a jego baba, co warzi łobiod: rolada, kluski i modro kapusta, tyż je gryfno. To wom godo gorol!¹⁰¹

Muzeum Śląskie było partnerem, ale niy wydowcōm ksiōnżki *Wihajster do godki. Lekcje śląskiego*¹⁰². Je ôna zbiorym ôzprowek Barbary Szmatoch, z kerych wiynkszość zapisano ôstała po ślōnsku, przy użyciu polskiego alfabetu.

Muzeum Historii Katowic w Katowicach skozało, iże ślōnski lekt używało we dwóch publikacjach. Piyrso ś nich ô titlu *Wiejskie korzenie, miejski szyk. O tym, jak Francek z Podlesia górnikiem na Nikiszu został* skłodo sie ze 25 wierszowanych kōnskōw napisanych z wiynksza po polsku. Autorkōm ksiōnżeczki je Bożena Donnerstag. Do ôzprowki wraziyli Ôni pojedyncze ślōnske słowa zapisane za pōmocōm polskiego alfabetu, bez tyn przykład: *familia, karlus, durś, pszoć, tukej, geltag, kapsa, krepel, doczkej, woniają, frełka czy łobiod*¹⁰³.

Drugo publikacyjō Muzeum Historii Katowic ze użyciym ślōnskigo lektu wydano pod mianym *W stronę ojczyzny... Opowieści o ludziach inspirowane powstaniem śląskimi (1919–1921)*. Ôkrōm historycznego kōmyntorza, kery napisali po polsku Sławomir Stanowski, idzie tam znojsz sztyry jednoaktōwki ôd Bożeny Donnerstag. W tyj i we wcześnij spōmnianij publikacyji, za redachtorka i korechtorka robiyli Aleksandra Niesyto¹⁰⁴.

We jednoaktōwkach postaci sużōncyj Helenki i powstańca Alojza posugujōm sie godkōm, co mo wiela cych ślōnskigo lektu. Inksze postacie godajōm po polsku. Do zopisu dialogōw użyto polskiego alfabetu, przy czymu używano tyż buchsztab *q* i *ę*, choć we cyntralnych dialektach ślōnskiej godki nosowe sa-

101 *Antologia. Najpiękniejsze śląskie słowa*, red. L. Jodliński, D. Kortko, Warszawa 2010, s. 44.

102 B. Szmatoch, *Wihajster do godki. Lekcje śląskiego*, Warszawa 2017.

103 B. Donnerstag, Ł. Szostkiewicz, *Wiejskie korzenie, miejski szyk. O tym, jak Francek z Podlesia górnikiem na Nikiszu został*, Katowice 2019.

104 B. Donnerstag, *W stronę ojczyzny... Opowieści o ludziach inspirowane powstaniem śląskimi (1919–1921)*, Katowice 2023.

mogoski niy wystympujom. W tekście ukazujom sie take formy jak *drasnęła*, *popuszczą*, *pamiętocie*. Idzie je ôboczyć we przywołanym fragmynie:

Ujka ino kula drasnęła... Ale oni na chwila do dom przyszli, pobrali jakies sznity z tustym i godali, co terazki już nie popuszczą i idom bić się z Niemcami. I poszli! [...] Pamiętocie na Beatestraße jest tako cukiernia Bartoschika? Pod trzynastym¹⁰⁵.

Niy ôznaczano tyż w żodyn sposób pochylonego o. Kej dziwo sie na tako pisownia, niy idzie spokopić, jak tyn tekst trza czytać. Tym barziej, iże niykere wyrazy zapisowano quasi-fonetycznie, tak jak brzmiom ône we ślōnskim lekcie, skirz tego je *piyknie* miast *pięknie* i *miyszkajom* miast *mieszkają*. Niży srogszy fragmynt dialogu:

To tak piyknie państwo miyszkajom. Toć, familok to niy jest. Tyla piykných rzeczy, aż strach cosik ruszyć, coby się nie szczaskało... U mamulki na Bogucicach takie kolorowe szolecki na romie tyż wiszom... A niy dej Boże, coby je kiery ruszył! To tukej Helynka robi za służąco... Godo, że doktorowo jest bardzo dobro dlo nij...¹⁰⁶

Ôstatnio jednoaktówka, kero znodła sie we ksiōnzce, ôstała ôdegrano w formie historycznyj inscynizacyje *Spotkanie z Polską* ôd Teatru Gry i Ludzie. Po nagraniu wciepniynto jom do internetu, a ôdesłaniy do ôdpowiednij strōny idzie znojs we publikacyji.

Muzeum Wsi Opolskiej zadeklowało, iże w wydowanych publikacyjach używało jyno pojedynczych słów ze ślōnskigo lektu, dlo nazwanio bez tyn przykład czynści ôblycznio abo ôbrzyndów¹⁰⁷. Niy skozano ale na kōnkrétne przykłady ksiōnzek, skirz tego idzie przywołać choby publikacyjo *Wzory na połaciach wiejskich dachów* ôd Elżbiety Wijas-Grocholskiej, kaj sōm roztōmajte ślōnske ôkryślynia z zakresu baukōnsztu, ntp. *śwajcerdachy*, *pazdury*, *śparogi*, *szyndzioły*, *szkudły*¹⁰⁸.

Muzeum w Rybniku zadeklowało, iże ślōnski lekt ukazuje sie w wydowanych ôd tyj instytucyje ksiōnzkach, nojczyńścij w zopisach, co sōm cytatom a wypowiedzi abo zdrzōdłowych tekstów. Niy skozano ale kōnkrētnych przykładów¹⁰⁹. W rōmach kweryndy na take użycie trefiōno we artyklu ôd Magdaleny Wojtasiak *Powstanie parafii pw. św. Barbary i św. Józefa w Jastrzębiu Zdroju. Przyczynek do dziejów relacji Kościół–państwo w Polsce lat siedemdziesiątych XX wieku* zamieszczōnym we publikacyji

105 Ibidem, s. 11–13.

106 Ibidem, s. 25.

107 MWO z 30.07.2024.

108 E. Wijas-Grocholska, *Wzory na połaciach wiejskich dachów*, Opole 2011.

109 MR z 5.07.2024.

Zrozumieć Śląsk, pod redachcyjōm Bogdana Klocha i Dawida Kellera. Autorka zapisowali ślōnski lekt z użyciem polskiego alfabetu, jak w przywołanym fragmyńcie:

jo potem już nie pracowōł i żech zaś potem kombinowōł, jeździł w tym gieesie, to żech se tam czasem tego cementu kajś łapnoł tona, dwie, bo chciołech to dalej robić. Potem przylecioł dom nie roz rano [ks. Jeziorski – M.W.], bo on zawsze wiedzioł, że jo rano wyjeżdżom, po mszy zaroz przyleciał do mnie. »Antek« – prawi – »nimomy cementu... budowniczym by trza było że dwie tony cementu...« Prawię mu: »Księże, jo mom dwie tony cementu. Zaroz go bydziecie mieć«¹¹⁰.

Ślōnski lekt pojawio sie tyż we publikacyji *Jakle, kiecki i zopaski. Strój ludowy ziemi rybnickiej* ôd Aleksandry Grabiec. Użyty ôstoł do ôkryślenia roztōmajtych przedmiotōw, bez tyn przykład: *zopaska, ancug, żurok*. Do zopisu ślōnskij godki używano polskiego alfabetu i prawidōł ôrtografije. Idzie znojs takie kōnstrukcye jak: *w białej jakli, kiece z zopaską oraz w czarnej chustce czy z wpiętymi woniaczkami z kwiatów*¹¹¹.

Muzeum Miejskie w Tychach wydało publikacyjo *Osiedle A, czyli pierwsze*, pod redachcyjōm Anny Kury i Eweliny Lasoty. Je to piyrszy heft we seryji *Historia mówiona*¹¹². W jego rōmach spisano spōmniynia byłych i terożnych miyszkańcōw ôsiedla A w Tychach. Wiynkszość relacyji je po polsku. Wyjōntkym je ôzprowka Józefa Kiecoka. Zapisano jōm po ślōnsku uproszczōnym ślabikorzowym alfabetym. Redachcyjo tekstu we ślōnskim lekcie zrobili Adrian Goretzki z firmy Ponaszymu.pl. Fragmynt tyj ślōnskij ôzprowki je przywołany niżej:

Urodziōłech sie na Starych Tychach, przy ulicy Mikołowskij. Na osiedlu A żech sie ôżeniōł. My tam grali tryningi, i tak dalij. Ôżeniylech na A i tam miyszkōłech trzi lata. Żōna? Jak żech ja mijoł, no, to powiedziōłech: fajno dziōłszka. Tak sie stało, tak pokrynciylech sie z dwa czy trzi razy. No i tak jedziyla [sic! – K.B.] potym na wszyjske mecze ze mnōm¹¹³.

Muzeum Ustrońskie im. Jana Jarockiego w Ustroniu jeszcze pod mianym Muzeum Kuźnictwa i Hutnictwa było spōłwydowcōm *Opowiadań gwarowych ze Śląska Cieszyńskiego* ôd Władysława Majętnego. Publikacy-

■ 110 M. Wojrasiak, *Powstanie parafii pw. św. Barbary i św. Józefa w Jastrzębiu Zdroju. Przyczynke do dziejów relacji Kościół – państwo w Polsce lat siedemdziesiątych XX wieku*, [w:] *Zrozumieć Śląsk*, red. B. Kloch, D. Keller, s. 403.

111 A. Grabiec, *Jakle, kiecki i zopaski. Strój ludowy ziemi rybnickiej*, Rybnik 2015, s. 101.

112 *Osiedle A, czyli pierwsze*, red. A. Kura, E. Lasota, Tychy 2021.

113 Ibidem, s. 36.

jo je zbiorym roztõmajtych ôzprowek pisanych we cieszyńskij godce, kere autõr spisowali bez poradziestiõnt lot. Do ich zapisanio użyto polskiego alfabetu. Przikładym może być fragmynt ôzprowki *Przyndzyni wełny*:

Było to jeszcze kansikej hola przed Wszyckimi Swiyntymi jak zaczął polatować śniyg, a przimrózki z dnia na dzień stowały sie coroz wiynksze. Z rana trowa aż skrzyła się łod niego. Nie trzeja była długo czekać jak śniega naikidało aż po kostki. Z poszõnku co rychli skludzano bydełko do chlywa, a z pola też co nim jeszcze zustało. Mocka mieli skyrs tej pogody Puczkowie starości i roboty. Kyrdel łowiec, co był na egzecyroku kole Cieszyňa, musieli gibko przignąć do łowczarni¹¹⁴.

Muzeum Gõrnictwa Węglowego w Zabrze wydało trzi publikacyje ze fragmyntõma we ślõnskim lekcie. Piyrso ś nich to były *Narracje gõrnicze z terenu Zabrze. Kopalnia to je do mie wszystko*. Autorkõm rozdziału *Frelki o jedwabistych pyskach. Gõrniczy socjolekt* sõm Beata Piecha-van Schagen. Napisali tam, iże godka, keryj używajõm grubiorze, je socjolektym, a tyn zaś to je „podzbior ślãskiej gwary wzbogacony o słownictwo zawodowe”¹¹⁵. Autorka widzõm tyż, iże analogicznie sytuacyjo fõnkcyjnyrowała we õbrymbie niymieckij godki i jeji gõrnoślõnskij terytorialnyj õdmiany. Podawajõm tyż przykłady słõw, co używane były w grubiorskim socjolekcie, jak: *hercõwa*, *dampfka*¹¹⁶, ale przywołujõm tyż wypowiedzi werbusõw, co musieli sie uczyć ślõnskij godki, bo niy poradziyli spokopić takich polecyn jak „podej mi ta fela”, „ty pierõnie tam weż ten sztompel”, „podej mi tyn majzel”¹¹⁷.

We inkszych tajlach õbgadowanyj publikacyje ukazujõm sie pojedyncze cytaty we ślõnskim lekcie abo miyszczanym polsko-ślõnskim kodzie, jak bez tyn przykład: „Jakby jo jeszcze roz mioł być mody, tobych jeszcze roz szoł na kopalnia. Jo ta, przeszedł cuda i kilometry w tysiõnce”¹¹⁸.

We publikacyji õ titlu *Kolonie robotnicze w Zabrze i ich mieszkańcy. Żyło się biednie, ale szczęśliwie* idzie trefić na fragmynta poświyncõne godce używanyj õd miyszkańcõw robotniczych kolõnijõw i zidlõngõw. Miyszkańce takich placõw jak Borsigwerk abo Biskupice godali, iże w jejich dõmach do 1945 roku dõminowała niymiecko godka, zaś ślõnskij używało z wiynksza starsze pokolyniy¹¹⁹. Po 1945 pod groźbõm kor zakozano używano niymieckij godki i kozano im przełazić na polsko. Jak ale twier-

114 W. Majętny, *Opowiadania gwarowe ze Ślãska Cieszyńskiego*, Ustroń 2014, s. 21.

115 B. Linek, *Narracje gõrnicze z terenu Zabrze. Kopalnia to je do mie wszystko*, Zabrze 2016, s. 86.

116 Ibidem, s. 90.

117 Ibidem, s. 94, 99–102.

118 Ibidem, s. 73.

119 *Kolonie robotnicze w Zabrze i ich mieszkańcy. Żyło się biednie, ale szczęśliwie*, red. B. Piecha-van Schagen, M. Węcki, Zabrze 2017, s. 135–142.

dzōm Beata Piecha-van Schagen: „W przypadku niektórych najstarszych rozmówców utrata języka niemieckiego spowodowała niewymuszone ich zdaniem przejście na gwarę śląską, która wydaje im się bardziej naturalna i łatwiejsza, niż język polski”¹²⁰.

Ōpisym sytuacyje, jako była downij we spōmnianych zidlōngach, je zamieszczōno niżyj cytata:

jo była malutko, jak my tak niy, troszka tak niymiecku. No, ino potyn tyn sōmsiōd z przeciwwa przezywōł. Taki L., lōn przezywōł. Jak jeszcze roz bę-dzie mama do mnie po niemiecku mōwić, to lōn nos tak choby załatwi. I matka miała strach i potyn lōna się při mnie uczyła. W szkole, jak jo się uczyła, tak lōna¹²¹.

Napływ do podszukowanych zidlōngōw ludziōw spoza regiōnu, a po-tym jejich asymilacyjo z miyjscowōm ludnościōm, wytworzyła miyszany polsko-ślōnski godkowy kod, kerym zaczły posugować się ōbie grupy. We publikacyji przywołano ōstała wypowiydź ōzprawiocza, co do Borsigwer-ku przijechoł ze Mazur:

jo pamiyntōm, że mie ścigali w szkole za ślōnski jynzyk. Dostałem jeszcze dwōja, po naszymu pała, jak to młodziē gadali. Pała, bo niy wiedziałem, jak się nazywa po polsku kokotek. Niy wiedziałem. Miałem opisać tam: woda, jak to tam spływa, wyynksze ciśnienie, i na końcu odkrynca kokotek i leci ci-śnienie, niy. Co to jest kokotek? No, kokotek! Przyjdziesz z matkōm, no niy¹²².

We publikacyji Muzeum Górnictwa Węglowego ō titlu *Czas wolny gór-ników kopalń węgla kamiennego na Górnym Śląsku. Po pracy coś trzeba było robić* tyż idzie trefić na fragmynta ślōnskigo lektu, abo przinajmniej miyszanego polsko-ślōnskigo kodu¹²³. W tym przypadku, tak samo jak we dwōch wcześnieij spōmnianych ksiōnżkach, do jejich zopisu używano polskiego alfabetu. Pochylōne ō ōznaczano buchsztabōm ō. W przypadku publikacyji ō robotnicznych kolōnijach i grubiorskiej narracyji idzie jeszcze znojś informacyjo, co „korektę gwary śląskiej” robiyli Daniela Dylus.

We 2016 roku Muzeum Miejskie w Żorach w rōmach cyklu „Zacho-wać mowę ojców” wydało ksiōnżka ō titlu *Ō Ślōnsku po ślōnsku*. Je to zbiōr napisanych po ślōnsku tekstōw na kōnkurs, co mianowoł się *Faflanie, be-błanie i fandzolyńie po śląsku*. Przisłane dzieła ōstały przekształcōne ōd

■ 120 Ibidem, s. 336.

121 Ibidem, s. 324.

122 Ibidem, s. 337.

123 *Czas wolny górników kopalń węgla kamiennego na Górnym Śląsku. Po pracy coś trzeba było robić*, red. D. Światała-Trybek, B. Piecha-van Schagen, Zabrze 2019, s. 297.

korektora Grzegorza Buchalika na zopis uproszczonym słabikorzowym alfabetym. Ta decyzjo erklerowali popularnościom tyj zorty zopisu we publikacyjach wydowanych po ślōnsku, a užycie buchsztabōw *ã* i *õ*, typowych dlo Ślōnska Ōpolskigo, uznali za niypotrzebne kōmplikowaniy. Korechtōr postanowiyli tyż poprawić ewidyntne błyndy, co ukazowały sie w niykerych tekstach, miyndzy inkszymi bez zastympowaniy słowa uznane za polōnizmy ślōnskimi ōdpowiednikami. We wstympie wyraziyli Ōni tyż kōniecność dalszyj merytorycznyj dyskusyje na tymat tego, w jaki spōsōb pisać po ślōnsku¹²⁴.

Jako przykład tekstōw, co znody sie we ksiōnzce, przywołany niżyj ōstoł fragmynt tekstu Lidie Wengierskij ō titlu *Tako zegrōda mieć musza co bydzia miała dusza*:

A na moji zegrōdzie tak nigdy nie bydzie, jo po nowoczesnemu mieć niy musza, nojważniejsze, że moja zegrōda bydzie mieć dusza, a żeby ta dusza miała, to jo se jōm sama zaplanować byda musiała. Po piyrsze krzoki se dō ni taki kupia: heps, kocanka i brzim na sztilu, potym se miech torfu skōmbinuja, dziury wykopia i przed sadzynim nim krzoki ōbsuja. Ta ziymia co mi z tych dziur nadbyła, na kupa zbiera i skalniok zrychtuja¹²⁵.

Muzeum Miejskie w Żorach społym ze Centrum Edukacji Regionalnej wydowali czasopismo *Bajtel*. Kerowane je ōno z wyynksza dlo dzieckow, co łożōm do szkōłki abo klas 1–3 szkoły podstawowyj. Jego strōny sōm bogato ilustrowane, idzie tyż trefić na moc zogodek, krojcōwek, rebusōw abo kolorowanek. Wyynkszość treści publikowanych we rokach 2014, 2015, 2018 abo 2019 pisano we polskij godce, czynsto ale wciepowano tyż pojedyncze ślōnske słowa, bez tyn przykład dlo ōpisu ślōnskich zwykōw abo ōbrzyndōw. W niykerych nōmerach sōm tyż cołke teksty pisane we ślōnskim lekcie. Do jejich zopisu užywano polskiego alfabetu, kerym niy do sie ōddać w połni klangu ślōnskij godki, a zdo sie, iże we wydownictwie dlo bajtli winno sie swrocać na to ōsobliwo uwoga. Ōsoby, co rychtowały teksty po ślōnsku, sōm znane we ślōnskim strzodowisku, bez tyn przykład Zofia Przeliorz. Pōniżyj przywołano fragmynt Jejich autorstwa ō titlu *Wietrznica – Meluzyna*:

Kiedy na podzim zaczyno dmuchać zimny, mocny wiater, to na Śląsku starzi ludzie padają, że to wietrznica Meluzyna zaczyno lotać po świecie. A jak z wiatru robi się huragan, to znaczy, że wietrznica musi być strasznie na coś zło i lepij wtedy nie wylazować z chałpy¹²⁶.

124 *Ō Ślōnsku po ślōnsku*, red. J. Tabor, U. Niechoj, L. Buchman, Żory 2016.

125 Ibidem, s. 29.

126 „Bajtel” 2018, nr 7 (142).

Inksze teksty napisali Elżbieta Grymel, pōniży fragmynt Jejich tekstu *Chlebiczka naszego powszednigo dej nom Ponboczku!*: „Nasza starka zawdy nom przypominała, że chlyb to je boski dar i niszczyć się go niy godzi, bo inaczej, to przidom taki czasy, że ludzie skuli jednej łokruszki bić sie bydom!”¹²⁷.

Do tekstōw we ślōnskim lekcie nojczyńścij przidowany bōł dykcjō-norz. Niykej na strōnie titlowy jako „korektor ślōnskij godki” spōminani byli dyrechtōr żorskiego muzejōm Lucjan Buchalik.

Muzeum Miejskie w Żorach wydało tyż ksiōnżka ôd Elżbiety Grymel, co sie mianuje *Tożsamość. Dycki starka godali*. Wiynkszość ôzprowek napisano je po polsku, niyroz ze ślōnskimi słowami. Jednak niykere ś nich sōm w połni we ślōnskim lekcie. Do zopisu ślōnskij godki używano uproszczonego ślabikorzowego alfabetu. Niży fragmynt ôzprowki ô tytu-le *Falešno śmierć*:

To była kupa lot nazod. We jednyj wsi wele Żorōw ludzie zaczli godać, że kōzdo noc po chałpach łazi śmierć. Klupie do ôkiyn, a jak kerego uwidzi, to mu zaroz godo, że za pora dni pudzie do zymie! Stargo Kluby skuli tego chyciōł taki ciynżki hercszlag, że go we żorskim lazarycie ledwie spamiyntali. Bezto wszyscy baby gibko poszyły zaciōngaczki do ôkiyn¹²⁸.

Roz za czas teksty we ślōnskim lekcie ukazowały sie we wydowanym ôd Muzeum Miastowego w Żorach *Kalyndorzu Żorskim*¹²⁹.

Kej dziwōmy sie na wydowniczo działalność muzyjōw z užyciym ślōnskigo lektu, idzie mieć wrażyniy, iże durch je moc roztōmajtych spōsobōw zopisu, ślabikorzowy alfabet niyma żodnym sztandardym. Po prowdzie poranoście instytuciji užywo buchsztab, kere ś niego pochodzōm, ale jyno niykere užywajōm prawidoł, kere prōmuje Rada Ślōnskigo Jynzyka abo Henryk Jaroszewicz. Problymōm je to, że niykere muzyja užywajōm takich szkryftōw, kere blank niy nadowajōm sie do zopisu ślōnskij mowy, ntp. polskigo alfabetu bez wkłudzanio ekstra buchsztaby na ôznaczyniy pochylōnego o. Jeszcze gorzij, jeźli zapisowane sōm nosowe samogoski, kerych niyma we cyntralnych dialektach ślōnskigo lektu.

Werci sie ale pochwolić wielgo wydowniczo aktywność ślōnskich muzyjōw. Dobrze dopołniajōm ône oferta, kero stoi poza ôbszarym zainteresowanie kōmercyjnych wydownictw. Trza mieć świadomość, iże tyj zorty publikacyje niy idzie przedać we wielgich nakładach, a same muzyja niy zarobiajōm na jejich wydowaniu.

127 „Bajtel” 2018, nr 11 (142).

128 E. Grymel, *Dycki starka godali. Babcine opowieści*, Żory 2022.

129 MMŻ z 14.08.2024.

Fest cynne je tyż wydowaniy ksiōńzek autorōw, co kōżdego dnia Źywajōm godki. Jejich spōmniynia a spamiyntane ōd starzikōw ōzprawki to woźno wiedza, keryj niy bydzie szło znojś we archiwach. Je to elymynt naszymy niymaterialnyj erbowizny, a kej jōm zapisujemy, zachowujemy w pisyminyj formie roztōmajte terytorialne ōdmiany ślōnskigo lektu. Tworzi sie w tyn spōsōb baza słōw abo i coŹkich tekstōw, jako po wkłudzyniu do korpusu ślōnskij godki bydzie moc przidajno do przysźlych autorōw, co piszōm po ślōnsku, a tyż do edukacyjnych i naukowych cylōw.

Ōkludzaniy po ślōnsku

Pojstrzōd muzyjōw, co przisłały ōdpowiydź na kwestijōnariusz, dziewiynć zadeklarowało moźliwość ōkludzanio po ślōnsku¹³⁰. Źōdne ze podszukowanych muzyjōw niy mo jeszcze audioōkludzocy ze ślōnskōm godkōm, tōż ōstowajōm jyno tradycyjne metody zwydzanio. Ōferta ōkludzanio po ślōnsku niyma przistympno ōd zaroz. Zowdy kōniecne je wcześniysze ugodaniy sie na kōnkretny termin abo przijście na fajer, w czasie kerego take zwydzaniy je ōrganizowane.

We Muzeum Hutnictwa w Chorzowie piyrszy roz moźebność zwydzanio po ślōnsku była 15 kwietnia 2023 roku. Jeji wkłudzyniy było efektyrn artikla ōpublikowanego na portalu Ślāzag ō tym, na wiela idzie być ōkludzōnym w ślōnskij godce we ślōnskich muzyjach. Na fajer ō titlu „Sobota na werku – Ślōnske rajzy po muzeum” narychtowano dwie ōpcyje zwydzanio: *Ślōnsko rajza po muzeum dlō bajtli* i *Ślōnsko rajza po muzeum dlō majoryntnych*¹³¹. Rok niyskorzij ōferowano tref *Szychta z kowōlem po naszymu*, na kerym szło ōbocyć *pokazy roboty puchy*, iś na *werksztele tworzyńiō brosz, brelokōw i wercojgōw kowalskich* abo na *oprowadzania we ślōnskij godce*¹³².

Poza wymiyniōnymi trefōma zwydzaniy po głōwnyj wystowce po ślōnsku moźebne je tyż na ekstra ōbsztalōnek, co je fest dobrze wykłarowane na internecowyj zajcie. Je to usuga, za kero trza zapłacić. Przistympno je tak dlo indywidualnych zwydzoczōw (do 9 ludziōw), jak i grup (do 26 ludziōw), jednak we ōbōch przipodkach ōkludzaniy po ślōnsku je drogsze niźli po polsku¹³³. Do tego kōždy musi wykupić tyż ajntryt na indy-

130 MGPE P1; MRŚ P1; MBW P1; MU P1; MHC z 15.07.2024; MR z 5.07.2024; Pismo Muzeum w Tarnowskich Gōrach z 30.07.2024, znak DEP.543.3.2024 [dalij: MTG z 30.07.2024]; MMŹ z 14.08.2024; Korespōndyncyjo z Muzeum w Mikołowie, brak datacyjy [dalij: MM P1].

131 *Sobota na werku – Ślōnske rajzy po muzeum*, [a:] <https://muzeumhutnictwa.pl/aktualnosci/sobota-na-verku/>, dostymp: 14.12.2024.

132 *Szychta z kowōlem po naszymu*, [a:] <https://muzeumhutnictwa.pl/aktualnosci/szychta-z-kowolem-po-naszymu/>, dostymp: 14.12.2024.

133 *Bilety i zwiedzanie*, [a:] <https://muzeumhutnictwa.pl/rodzaje-zwiedzania-i-ceny-biletow/>, dostymp: 14.12.2024.

widualne zwiydzaniy. W skłōd usugi włazi ôkludzaniy po stałyj wystowce *Królestwo Źelaza*, co trwo kole półtoryj godziny (w tym ôglōndaniy filmu w zali kinowyj), ale je tyż możebność powrotu na wystowka bezpostrzednio po zakōńczyniu ôkludzanio.

Na jednym ze takich zwiydzaniōw ôkludzocz posugowoł sie takōm wersyjōm ślōnskigo lektu, co go używo we kōntaktach z familijōm abo kamaratami. Skuli srogij liczby polōnizmōw wydowo sie, iże noleżało by godać ô miyszany m ślōnsko-polskim kodzie. Sōm ôkludzocz bōł tego świadōmy, a nawet tuplikowoł tyn fakt rugowanij m ślōnskej godki we szkole. Kej ôkludzocz ôzprawioł bez tyn przikłōd ô wytopianiu stali, używoł słownictwa z wyynksza polskiego, zaś ô sprawach barziej familijnych barziej ślōnskigo. Beztōż idzie trufać, co wpływ na to miało to, iże wszystkie ôpisy na wystowce sōm po polsku. Cychōm, co wyrōżnio ôkludzoczōw we Muzeum Hutnictwa w Chorzowie, je to, iże sōm ōni świadkōma historyje. Koždy ś nich je zwiōnzany ze industryjōm, a nawet bez wiela lot robiyli ōni we chorzowskich werkach. Używano ôd nich godka je tako, jakij richtich używo koźdodziynnie moc Ślōnzokōw, beztōż widać we nij procesa tracynio sie ślōnskich słōw, co dziejōm sie bez ôstatnie poradziēsōnt lot.

Inkszōm placōwkōm, co deklaruje ôkludzaniy we ślōnskim lekcie, je Muzeum Miejskie w Źorach¹³⁴. Źol, co na internecowyj zajcie instytucyje niyma ô tym Źodnyj informacyje, dziepiyro po telefōnicznym kōntakcie idzie sie ô tym dowiedzieć. Rezerwacyjo byzuchu we muzyjōm niyma cijnzko skuli wiela terminōw. Werci sie tyż pedzieć, iże ôkludzaniy po wystowkach je juź we cynie ajntryjtu. Instytucyje wyznowo take prawidło: „samotne zwiedzanie ekspozycji jest nudne i daje znacznie mniej satysfakcji niź wspōlna przechadzka z przewodnikiem”, ale je tyż możebność zwiydzanio samymu¹³⁵.

Skuli specyfiki muzyjōm (zbiory etnograficzne ze Gōrnego Ślōnska, ale i spoza Europy) ôkludzaniy po ślōnsku je realizowane jyno na stałyj wystowce ô titlu *Nasza tożsamość*, kaj prezintowano je miyjscowo kultura. Ôkludzocz wtynczos godoł wariantym lektu wyniesiōnym ze swojigo ôbtoczynio.

Na drugij stałyj wystowce, co mianuje sie *Polskie poznawanie świata*, je zgrōmadzōno etnograficzno kolekcyjo ze roztōmajtych czyńsi świat, co mo niy dozwołać na kludzyniy narracyje jyno po ślōnsku, tōż godkōm, co dōminowała, była polsko. W tym przypodku ôkludzocz posugowoł sie ślōnskim lektym. Kej ôzprawioł miyndzy inkszymi historyjo negocjacyjōw miyndzy rdzynnōm ludnościōm a badoczami, skazowoł w tyn spōsōb na

134 MMŹ z 14.08.2024.

135 *Godziny otwarcia*, [a:] <https://muzeum.zory.pl/godziny-otwarcia>, dostymp: 14.12.2024.

różnice między francuskim godkiem, a jego odmianom terytorialnym, co jego użyciu miejscowo ludność afrykańsko.

Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” nie może w stałym ofercie możliwości okłudzania po śląsku. Proponuje ale taką formę na niykerych fajerach, o czym zwiedzocze informowane są we nowinach, co reklamującym dany tref. Pierwszy raz przyleżytość do takiego zwiedzania była 5 maja 2024 roku w czasie „Odpustu w Skansenie i Śląskich Godów”. W programie tego fajeru był „ETNOszpacyr po naszymu – czyli zwiedzanie po śląsku z Edwardem Jonem”. Opięrało się ono na pokazaniu całkiem ekspozycje chopskiego baukōnsztu zgrōmadzōnyj w instytucji¹³⁶.

Możliwość okłudzania we śląskim lekcie zadeklarowało też Muzeum w Rybniku. W tym przypadku też nie idzie znojsz żodnyj informacyjnej na internetowej stronie instytucji. Napisali jyno, co idzie kupić ekstra usługa okłudzania, jyno bez skozania, we jakim godce¹³⁷. We odpowiedzi na ankietę muzyjōm napisało, iż: „oprowadzanie po śląsku na życzenie zwiedzających, realizowane przez pracownika merytorycznego; w trakcie oprowadzania podawane są nazwy gwarowe obiektów np. byfij, wertiko, szrank, jakła, kiecka itp.”¹³⁸.

Dopiero po kontakcie telefonicznym potencjalny zwiedzoc przeżywa się, iż takie zwiedzanie jest możliwe po wszystkich wystawkach i niema wielkiej problemy z rezerwacją. W czasie zwiedzania okłudzoc bez większych problemów używał śląskiej godki na obcych stałych wystawkach: *Rybnik – nasze miasto*, jak też *Rybnik · Fach · Interes · Geszeft*. Niestety skuli rymōntu nie szło włożyć na wystawka *Wyróbisko górnicze*. Werci się przidać, iż na pytania zwiedzoców, choćby zadane po polsku, okłudzoc też odpadało we śląskim lekcie.

Muzeum Beskidzkie im. Andrzeja Podzorskiego w Wiśle nie może aktywnej zajty we internecie. Jedynym placem, kaj wciepowane są nowiny ze muzyjōm, wydawało się być profil na Facebooku. Za jego pośrednictwem nie idzie ale znojsz informacji o możliwości okłudzania po śląsku¹³⁹. O tym idzie przewidzieć się dopiero po telefonicznym kontakcie.

W odpowiedzi na przesłany kwestionariusz muzyjōm skozało, iż pośród sześciu pracowników, co okłudzają po wystawkach, czterech poradzi to robić w miejscowej godce¹⁴⁰. We opisanym przypadku zwiedzania okłudzoc zaznaczył, iż używa takiej samej śląskiej godki, jak we kontaktach z rodziną, ale starzy mieszkańcy Wisły i okolic godali tro-

136 MGPE P1.

137 *Cennik wstępu*, [a:] <https://www.muzeum.rybnik.pl/pl/20,cennik-wstępu.html>, dostymp: 14.12.2024.

138 MR z 5.07.2024.

139 Fanpage Muzeum Beskidzkiego im. Andrzeja Podzorskiego w Wiśle, [a:] https://www.facebook.com/muzeumwisla/?locale=pl_PL dostymp: 14.12.2024.

140 MBW P1.

cha inakszjy. Na ta pōmiana wpływ mo polsko godka, co bez amty a szkoly kludzi do powstowanio polsko-ślōnskigo miyszanego kodu. Z drugij strōny tako forma zwiydzanio pokazuje, jako godka richtich teroźnie je używano na danym terynie. Ōkludzaniy ôdbywało po cołkim terynie stały wystowki, kero je w budōnku głównym, jak tyż poza nim we ynklawie drzewiannego baukōnsztu (enklawa budownictwa drewnianego).

Muzeum w Tarnowskich Górach wyraziyło we kwestionariuszu chyńć wraźnio do stałyj ôferty zwiydzanio wystowek po ślōnsku¹⁴¹. Teroźnie na internecowyj zajcie idzie znojs jyno usuga zwiydzanio we polskij a angel-skij godce¹⁴². Piyrszy roz muzyjōm podjyno prōba ôkludzanio po ślōnsku 13 lipnia 2024 roku przy fajerze „Barbórka w środku lata”¹⁴³.

Muzeum Miejskie w Rudzie Śląskiej ôdpedziało we kwestionariuszu, iże poradzōm ôkludzić we ślōnskim lekcie, tak po stałyj wystowce, jak wystowkach czasowych, a mogōm tyż zrobić szpacyr po mieście. Przistymp do tyj ôferty je jyno na ekstra ôbsztalōnek. Trza dać pozōr, iże na internecowyj zajcie trefiymy na możebność kupiynio usugi ôkludzynia, ale niy ôstało tam w żodyn spōsōb napisane, we jakij godce sie ôna ôdbywo¹⁴⁴. Niy ma tyż informacyje ô tym, coby szło ôbsztalować jōm na kōnkretny termin, tōż ô wszyjsko trza pytać bez telefōn.

Podug deklaracyje Muzeum Ustrońskiego im. Jana Jarockiego w Ustroniu idzie u nich kupić usuga zwiydzanio po ślōnsku¹⁴⁵. Ōkludzaniy mo być możebne po stałyj ekspozycji, jak tyż po czasowych wystowkach. Tak jak we inkszych przypadkach, na internecowyj zajcie idzie ôboczyć możebność wykupiynio indywidualnego ôkludzanio¹⁴⁶, ale bez informacyje, we jakich godkach. Wiyncyj idzie sie dowiedzieć dziepiyro po kōntakcie ze procownikōma muzyjōm. Ōkludzaniy niy je ôsobnōm usugōm i ekstra sie za nie niy płaci, ale ôbsztalować je idzie jyno na prośba.

Muzeum Śląskie dało ôdpowiydź, co ôkludzaniy w ślōnskim lekcie je możebne po wszyjskich wystowkach stałych i czasowych. Niyskorszo prōba ugodanio takigo zwiydzanio sie ale niy udała¹⁴⁷. Dzioł, co sie tym zajmuje, ôdpedzioł, iże w stałyj ôfercie muzyjōm propōnuje jyno sztyry formy ôkludzanio, to je *Byzuch u Ferdynanda*, *Rajza po Muzeum*, *Skond my som?* abo *Duchy kopalni*. Jednak w kōždym z przypadkōw możliwe je

141 MTG z 30.07.2024.

142 *Zwiedzanie*, [a:] <https://muzeumtg.pl/zwiedzanie/>, dostymp: 14.12.2024.

143 *Barbórka w środku lata – oprowadzanie po ślasku po Muzeum w Tarnowskich Górach*, [a:] <https://muzeumtg.pl/wydarzenia/barborka-w-srodku-lata-oprowadzanie-po-slasku-po-muzeum-w-tarnowskich-gorach/>, dostymp: 14.12.2024.

144 *Muzeum Miejskiego im. Maksymiliana Chroboka w Rudzie Śląskiej: zakładka Dla zwiedzających*, [a:] <https://muzeum.rsl.pl/dla-zwiedzajacych>, dostymp: 14.12.2024.

145 MU P1.

146 Strona Muzeum Ustrońskiego, [a:] <https://muzeum.ustron.pl/pl>, dostymp: 14.12.2024.

147 MŚ z 10.07.2024.

jyno ôkludzaniy we polskij godce. Idzie znojs informacyjo, co muzyjôm ôrganizowało downij zwiydzaniy po ślônsku, ale jyno we czasie niykerych fajerôw, bez tyn przykład we 2021 roku skuli Ojropejskigo Dnia Godkôw ôdbyło sie ôkludzaniy ô titlu „Byzuch u Ferdynanda z godką śląską”. Była to ślônsko wersyjo sztandardowego zwiydzania¹⁴⁸.

Kej dômy pozôr na wszystkie pokozane przypodki, idzie skozać pora wnioskôw. Po piyrsze niy idzie spokopić, pojakymu ukrywo sie abo co nojmynij niy prômuje sie usugi ôkludzanio po wystowkach we ślônskiej godce, tym barzij, co niykere muzyja majôm ja w stałyj ôfercie. Jyno Muzeum Hutnictwa w Chorzowie poradziyło klarownie to ôpisać.

Ślônskogodkowi ôkludzoczce zgłoszali pewne wôntpliwości abo postulaty zwiônzane z używaniem ślônskiej godki do muzyjalnyj narracyje. Trza pedzieć, iże dô nich dalij je to cołkym nowo sytuacyjo, beztôż je wielgo tyndyncyjo do zastympowania słów, kerych brakuje, słowôma prômp ze polskij godki. Tyko sie to niy jyno mianôw na nowe przedmioty, ale tyż abstrakcyjnych pojnyć abo zjawisk. Ôstowo pytaniy, eli tako narracyjo ze wielgôm liczbôm polônizmów bydzie miała richtich ślônski klang; bydzie szło pedzieć, iże je ôna na isto po ślônsku? Zdo sie, co przidały by sie naukowe pômocy, kere spômogaly by i ôpisowały, jak robić muzyjalniczo narracyjo w połni po ślônsku. Inkszôm problemôm sôm neologizmy. Na wiela idzie se pozwolić, coby z jednyj strôny zwiydzocz niy czuł, że ôkludzocz jyno silezjanizuje polske terminy, a drugij strôny – coby godka niy brzmiała cudacznie. Ôkludzoczce skazowali tyż, co cinyżko je ôcynić, fto dzisioj godo miyszanyym ślônsko-polskim kodym, a fto czysto po ślônsku. Wydowo sie, iże społym ze uznaniem ślônskigo lektu za regiônalno godka przidajne były by jake klarowne rômy do ôcyny stopnia jego znajômości. Teroźnie znajômość ślônskiej godki mo charakter jyno deklaratoryjny, co rodzi roztômajte problemy.

Ô pozytywnych pômianach we instytucyjach kultury, kere coraz czynić wrażajôm ślônsko godka do swojij działalności, godali we wywiadzie dlo Ślázaga Adrian Goretzki. Spômnieli Ôni ôwdy ô ôfercie narychtowanij ôd Muzeum Hutnictwa, ale tyż wyraziyli krytyczno ôpinijo ô ślônskiej godce we inkszych muzyjach. Skozali, co niy noleży używać „surżyku», polsko-śląskiego miksu, który czasem można usłyszeć jako – rzekomo – język śląski¹⁴⁹, bo to niyma profesjonalne podejście. Podug Nich posugo-

■ 148 *Europejski Dzień Języków w Muzeum Śląskim w niedzielę. Orowadzanie po śląsku i w językach obcych*, [a:] <https://katowice.wyborcza.pl/katowice/7,35018,27603648,europejski-dzien-jezykow-w-muzeum-slaskim-w-niedziele-oprowadzanie.html>, dostymp: 14.12.2024.

149 M. Poloczek, Adrian Goretzki: *Język śląski przestał pełnić funkcję wyłącznie kabaretową. Wolny rynek już to zweryfikował*, [a:] <https://www.slazag.pl/goretzki-jezyk-slaski-przestal-pelnic-funkcje-wylacznie-kabaretowa-i-zaczal-wchodzic-na-salony>, dostymp: 18.12.2024

waniy sie polsko-ślōnskim kodym godkowym, kery słysoł na filmie we jednym ze regiōnalnych muzyjōw, niy mo żodnyj wartości edukacyjnyj. Żoł, iże niy skożoł, kaj gynau to było, tōż ciynżko sie do tego faktu ôdnyś, ale choby spōmniano realizacyjo richtich niy była dobro, to ze przywołanymi stwiyrdzyniōma niy idzie sie cołkym zgodzić. We polsko-ślōnskim kodzie godkowym idzie znojś wert, a problemōm je tak po prowadzie kōniecność przifasowanie sie do ôdbiyrocz. Ôkludzaniy we takij formie je na zicher barzij przistympne dlo ôsōb, kere niy poradżōm godać po ślōnsku, ale chcōm posuchać pora ślōnskich słōw i ôboczyć choby kōnsek kulturowyj ôdmynności ze połnym zrozumiyńym tego, co ôkludzocz dō nich godo. We tyn spōsōb możno niykerzi ludzie zainteresujōm sie ślōnskōm godkōm i zacznōm sie jij uczyć. Zdo sie, co rozwiōnzaniym problemy je klarowne ôznaczaniy ôferty, coby koždy wiedzioł, na jako wersyjo ôkludzanio idzie. Dlo ludzi, co fest dobrze znajōm ślōnski lekt, trza zrobić tako narracyjo, co bydzie echt po ślōnsku, i tyż ôdpednio ôznaczyć, coby ôkludzocz niy musioł cołki czas tuplikować po polsku, co przed chwilōm pedzioł. To ale wymogało by srogszego zainteresowanie dyrektorōw muzyjōw kwestyjōm zwiydzanie po ślōnsku.

Po druge, skuli spōmnianych wcześnij brakōw: naukowych pōmocy, ślōnskiej terminologije we niykerych ôbszarach tymatycznych, jednolityj formy, ale tyż ludzi, co dobrze godajōm po ślōnsku, to niyma tako prosto sprawa, coby ôroz cołko narracyjo muzyjalno we wszyjskich placōwkach była kludzōno we perfekt ślōnskiej godce. Do tego potrza czasu, pōmian systymowych, szkolyń i szyrziej dyskusyje nad formami użycia lektu we muzyjach. Potwiyrdzinyim tego je fakt, iże ôkludzocz we Muzeum Hutnictwa, do kerego Adrian Goretzki sōm zrychtował materiały, tyż godajōm miyszanyim kodym polsko-ślōnskim. We przypodku inkszych form kōmunikacyje ze zwiydzoczami, jak nagrania, filmy, ksiōnżki abo tabule wystawkowe, prościj je uniknōńć miyszanie kodōw godkowych, bo idzie zlecić choby zewnynttrzn korekta, co winno być sztandardym, ale durch, bez ôdpednio wybildowanyj kadry muzyjalnyj niy idzie tworzyć dobryj jakości treści.

Prōmocyjo

Jedynoscie pojstrzōd wybranych do podszukowanio muzyjōw zadeklowało użycie ślōnskigo lektu do prōmocyje swojij działalności¹⁵⁰. Nojczyńcij we społecznościowych medyjach – prōmp ōdpediało tak piyńc muzyjōw¹⁵¹, a ze pōmocōm internecowych zajtōw – trzi¹⁵². Niy były to ale połne kōmunikaty, jyno użycie poru słōw abo ausdrukōw po ślōnsku. Tako ōdpowiydź dało bez tyn przikłōd Muzeum Historii Katowic, co na internecowe zajty i społecznościowe medija wciepowało informacyje ō wystawkach – *U nos w doma na Nikiszu, Kej idzie o sztuka nom sie UFO* abo zajyńciach werksztelowych – *Gryfno moda*¹⁵³.

Muzeum w Tychach społym ze Szkołōm Podstawowōm nr 37 z Oddziałami Dwujęzycznymi im. Kornela Makuszyńskiego w Tychach ōrganizuje kōżdego roku Wojewōdzki Konkurs Wiedzy o Regionie „Silesia Incognita”, a dło ōgłoszynio go używo tak polskij, jak i ślōnskij godki, bez tyn przikłōd „Roztomili kamraciō Ślōnska! Baby, chopy a bajtle, kere przajōm naszymu hajmatowi!”¹⁵⁴.

We używaniu ślōnskigo lektu we internecu na sōm przodek wysuwo sie Muzeum Gōrnośląskie w Bytomiu, co kludzi we wielu placach dwugodkowo kōmunikacyjo. Na portalu X ukazujōm sie posty napisane cōłke po ślōnsku. Na YouTube ōpis pod filmym je w dwōch godkowych wersjach. We polskij wyglōndo tak:

Balsaminka – liturgiczne naczynie żydowskie w postaci puszki, ze zdobieniami, które służy do przechowywania wonnych przypraw korzennych i ziół, m.in. goździków, imbiru, muszkatu, ziela angielskiego z mirtem, czy płatków róż¹⁵⁵.

A we ślōnskij tak:

Balsaminka – liturgiczne nōczynie żydowskie we formie biksy, ze zdobyniōma, kere suży do przechowywaniō wōnnnych dopraw korzennych a zielōw, m.in. nelek, zōzwōru, muskatu, wōniōncego korcza ze mertōm, eli flōk ze rōuz¹⁵⁶.

150 MGPE P1; MGW P1; MGB z 8.07.2024; MHK z 10.06.2024; MRŚ P1; MHC z 15.07.2024; MR z 5.07.2024; MTG z 30.07.2024; MMT z 8.08.2024; MMB P1; MMŻ z 14.08.2024.

151 MGW; MHK z 10.06.2024; MGB z 8.07.2024; MTG z 30.07.2024; MMB.

152 MGW; MHK z 10.06.2024; MT z 8.08.2024.

153 MHK z 10.06.2024.

154 MT z 8.08.2024.

155 *Balsaminka. Czas hawdali*, [a:] <https://www.youtube.com/watch?v=mh3YsP-3pitk>, dostymp: 14.12.2024.

156 Ibidem.

Na Facebooku kōmunikacyjo tyż była kludzōno dwugodkowo. Posty były po prowdzie pisane po polsku, ewyntualnie ze ślōnskimi słowami, ale ślōnski przekłōd bōł przidowany we kōmyntorzu. Niy zowdy ale sie to udowało, bo idzie dojzdrzeć, co kōmyntorze ze ślōnskim tekstym niy ukazowały sie pod każdym postym. W zoleżności ôd ôkresu było jejich wiyncyj abo mynij. Nojprzōd przykładowy fragmynt kōmunikatu, a tak po prowdzie definicyje, po polsku:

Mamba czarna (*Dendroaspis polylepis*) to gatunek jadowitego węża z rodziny zdradnicowatych zamieszkujący Afrykę. Mamba czarna jest bardzo duża (mierzy do 4,5 metra) i niezwykle szybka (osiąga prędkość do 24 kilometrów na godzinę)¹⁵⁷.

I jego wersyjo po ślōnsku:

Mamba czōrnō (*Dendroaspis polylepis*) to gatōnek jadliwego wynża ze familije zdradnicōwatych pōmiyszkowujōncyh Afrykã. Mamba czōrnō je fest srogō (mierzi 4,5 metra) a niyōbyczajle gibkō (ōsiōngō wartkość do 24 kilōmetrów na godzinã)¹⁵⁸.

Muzeum Górnośląskie w Bytomiu je tyż na portalu LinkedIn, kaj wraziło krōtko notka ô muzyjōm¹⁵⁹.

Używaniy ślōnskigo lektu na ulotkach skozały dwie instytucyje¹⁶⁰. Muzeum w Rybniku napisało, co używo go w takij sytuacji jako przidówek do informacyje. Na tym polu zaś fest aktywne je Muzeum Górnośląskie w Bytomiu. Ôd 2023 roku wydowo ulotki pisane ganc po ślōnsku do każddyj czasowyj wystowki. Przekłōdany je tyż titel wystowki. Niżyj przywołany je fragmynt ulotki do wystowki *Ludzie a bebōki ze kachli rodym*:

Wystōwka do 14.7.2024

Na rychtowanyj bez Dziōł Archeologije MGB wystōwce czasowyj zaprezentowane ôstały ôbrane kachle piecowe ze przedstawieniōma ludzia bebōków – zwiyrzōnt mynij abo barzij widzianych jak tyż niyōbyczajnych mitycznych stworzyń. Wizerōnki te czynsto bez frojda dlō nōs ukazujōm rozbudowanō kulturã naszych praōjcōw.

■ 157 *Mamba czarna*, [a:] https://www.facebook.com/MuzeumGornoslaskiewBytomiu/photos/-mamba-czarna-dendroaspis-polylepis-to-gatunek-jadowitego-w%C4%99%C5%B3Ca-z-rodziny-zdradni/1115538657245672/?_rdr, dostymp: 14.12.2024.

158 Ibidem.

159 Muzeum Górnośląskie w Bytomiu, [a:] <https://pl.linkedin.com/company/muzeum-g%C3%B3rno%C5%9B%C4%85skie>, dostymp: 14.12.2024.

160 MGB z 8.07.2024, MR z 5.07.2024.

Ôböczymy na kachlach berdyje i roztômajte mônstery, kere przykludzajôm a forsztelujôm nojgorsze jankuryje. Przijzdrzimy sie ukôżanym na nich uciesznym hybrydôm, buczkôm ô tuplowanych ôgônach eli jedno-rožcôm¹⁶¹.

Pônadto muzyjôm wydowo kalyndaria we trzech godkach: polskij, angelskij i ślôniskij, w kerych pisze, jake wydarzynia bydôm sie ôdbywać we muzyjôm bez cołki miesiônc. Wydano ôstała tyż ulotka *Informacje dlô zwiydzajôncych*¹⁶², w keryj podano nojważniysze informacje na tymat instytucyje, a gynau: godziny ôtwarcio, cyny antryjtów, krôtki ôpis stałych i aktualnych czasowych wystowek, skozano prziszle wystowki czasowe, a przidano tyż uproszczôno karta z ôznacznym, jak idzie dojechać do muzyjôm autobusym. Dlo przykładu przywołany bydzie ôpis wystowki Działu Etnografije:

Etnografjô

Ze žyciô ludu ślôniskigo XIX–XX stoleciô

Prezentacyjô nojzôcnijyszych dômyn žyciô społyczości zamiyszkanyj na wsiach i ôsiedlach industryjalnych Gôrnego Ślônka. Ukôżane ôstały z pônktu widzyniô trefiyn familijnych, jak bez przykład narodziny bajtla i gody, zgodliwych z poryjami roku zwyków koždorocznych jak tyż zôcnym we kulturze ludu gôrnoślôniskigo zajynć ekônômicznych i fachowych¹⁶³.

Dwa Muzyja skozały na użycie słów abo zdań we ślônskim lekcie na roztômajtych przedmiotach. Muzeum Miejskie w Bieruniu wypuściły seryje tresików, szolek i tasi pod mianym „Bieruński most cudów. Wjeżdżasz na kole, wyjeżdżasz na rowerze”, ôpatrzône hasłym reklamowym „Łoblyc sie po bieruńsku”¹⁶⁴. Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” durkowoł pamiôntkowe brifkarty ze ślônskimi słowami, pojawiały sie ône tyż na przypinkach abo we formie terynowego szpilu dlo indywidualnych zwiydzoczów¹⁶⁵.

Inkszym aspektem prômocyje, co we nij używany bôł ślônski lekt, sôm same miana fajerów i trefiyn – sztyry muzyja skozały, iże stosujôm tako praktyka¹⁶⁶. Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” używo takich mianów jak: „Śląsko Wilijo”, „Marzanna i Goik”, abo „Dzień

161 *Ludzie a bebôki ze kachli rodim*, ulotka Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu.

162 *Informacje dlô zwiydzajôncych*, ulotka Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu.

163 *Informacje dlô zwiydzajôncych*, ulotka Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu.

164 MMB P1.

165 MPGE P1.

166 MGPE P1; MGW P1; MRŚ P1; MHC z 15.07.2024.

Kartofla¹⁶⁷, co tak po prowdzie zapisane sōm w miyszany polsko-ślōnskim kodzie. Muzeum Hutnictwa w Chorzowie ôferowało bez tyn przykład ôkludzani pod mianym *Przaja Ci, Huto!*, werksztele ô titlach *Keby tak ôstać bebokiem!*, *Ôgyń w kabzi!* abo seryje trefiyń *Ognisty Fajer*¹⁶⁸. Muzeum Górnictwa Węglowego zôrganizowało fajry ô mianach *Heksa party* abo *Babski Comber*, jak tyż edukacyjne zajyńcia: *Bajtel szychta*, *Rodzinna szychta*, *Bajtel Gruba*¹⁶⁹. Muzeum Miejskie w Rudzie Ślōnskiej używało za to takich mian trefiyń jak: *Fajer u frabiny*, *Etnołodródek na placu*, jak tyż werksztelōw: *Lobleczenie na niedziela*, *Łogrodek we krzince*, *Nasze tasze na ślōnski muster*¹⁷⁰.

Edukacyjo

Ta sfero używano ślōnskigo lektu we muzyjach je fest ciynżko do ôcy-ny ôd zewnyntrznego badocza. Dyc niy idzie być na wszyjskich zortach zajyńć (lekcyjōw, werksztelōw i tak dalij), kere ôferujōm gōrnoślōnske muzyja. Tym barzij, co aże dziwytnoście ś nich zadeklarowało używani ślōnskigo lektu we edukacyji, a kōdze ś nich mo przynajmniej poranoście roztōmajtych tymatōw zajyńć¹⁷¹. Kej mo sie nawet przistymp do informacyje ô tytułach i zgodniyniach, fest ciynżko je ôbiektywnie ôcynić, jak ślōnski lekt richtich bōł na nich używany. Niy wiadōmo tyż, do jakij kategoryje przidać Muzeum Miejskie w Siemianowicach Ślōnskich. Podle przesłanyj ôdpowiedzi niy używo ôno ślōnskigo lektu we swojij działalności¹⁷², ale z drugij strōny mo we ôfercie lekcyjo ô titlu *Magla, byfyj, szrank – wnętrza jakich (nie) znacie*, zaś szkolorze, co na nij byli, napisali we internecu, iże uczōno ich wtynczos ślōnskich mian przedmiotōw kōždodziynnego użytku¹⁷³.

167 MGPE P1.

168 *Ognisty fajer! Poznaj ludzi ognia*, [[:]] <https://muzeumhutnictwa.pl/aktualnosci/ognisty-fajer/>; dostymp: 14.12.2024; *Przaja ci, Huto! Bezplatne tematyczne oprowadzanie z przewodnikiem*, [[:]] <https://muzeumhutnictwa.pl/aktualnosci/przaja-ci-huto/>; dostymp: 14.12.2024.

169 MGW P1.

170 MRŚ P1.

171 MGPE P1; MGW P1; MGB z 8.07.2024; MHK z 10.06.2024; MRŚ P1; MPŚ z 21.07.2024; MBW P1; MRac P1; MR z 5.07.2024; MTG z 30.07.2024; F P1; MMB P1; Korespōndyncyjo z Muzeum Regionalnym z Oleśnicy z 17.07.2024 [dalij: OMR z 17.07.2024]; MMŻ 14.8.2024; Korespōndyncyjo z Muzeum w Wodzisławiu Ślōnskim z 22.07.2024 [dalij: MW z 22.07.2024]; MŚO z 7.02.2024; MWO z 30.07.2024, MŚ 10.07.2024; MMT z 8.08.2024.

172 Korespōndyncyjo z Muzeum Miejskim w Siemianowicach Ślōnskich z 23.07.2024, znak MMS/41/2024 [dalij: MMSS z 23.07.2024]

173 *Nasze korzenie – gwara ślōska w muzeum!*, [[:]] <http://sp3siemianowice.pl/nasze-korzenie-gwara-slaska-w-muzeum/>, dostymp: 18.12.2024.

Nojczyńścijyszōm formōm edukacyje były werksztele abo muzyjalne lekcyje, na kerych używo sie ślōnskiy godki bez cołki czas abo jyno we niykerych tajlach – tako forma zadeklarowało szesnoście muzyjōw¹⁷⁴. Ze przislanych ȳdpowiedzi idzie dojzdrzeć, iże nauka lektu niy była gȳwnym cyłym zajyńć. Ślōnske sȳwa byȳ używane skuli godanio na roztȳmajte ty-maty. Niyroz zajyńcia tykaȳ sie ślōnskich byklajdȳngȳw, ale ȳzprawiano tyż ȳ ślōnskich straszkaȳ abo ȳ ślōnskich śwyntach i ȳbrzyndach¹⁷⁵. Dȳo przykȳadu Muzeum w Tarnowskich Gȳrach ȳrganizowało raja edukacyj-nych zajyńć dȳo dziecek, kere mianowaȳ sie *Zwiedzanie muzeum z Lyjnȳ i Ryjzkȳ*. Kludziȳȳ je Helena Domańska i Teresa Majzner ze Tarnogȳr-skigo Stowarzyszenio Uniwersytet Trzeciego Wieku. Na zajyńciach ȳzpra-wiaȳ ȳne ȳ byklajdȳngu i ślōnskich zwykach, w czasie kerych uczȳȳ tyż ślōnskich sȳw¹⁷⁶.

Muzeum Powstań Ślȳskich w Świȳtochȳwicach kludzi zajyńcia, na kerych szkolorze sȳm uczȳne ślōnskich mianȳw ȳd przedmiotȳw koȳ-dodziynnego uȳtyku, wyposaȳznio chaȳupy, ȳblyczo abo jodȳa. Potym uczestniki zajyńć muszȳm je zapisać na kartach roboty. Niy wyerklero-wano, na nich, jakij pisownie trza uȳyć abo jak naleȳȳ pisać po ślōnsku. Muzeum niy używo ȳodnyj zestandaryzowanyj pisownie, a jyno zopis „fonetyczny”. W rȳmach lekcyje *ȳcie codzienne w ślȳskich miastach na poczȳtku XX wieku* na karcie trza zopisać „gwarowe nazwy przedmiotȳw” takich jak *kredens, lustro, mȳtewka, tara do prania* abo *bieliȳniarka*. We karcie roboty do lekcyje *Na szychcie i po szychcie* je zodaniȳ, cȳby podać polskie ȳdpowiedniki sȳw, kere sȳm zapisane we „ślȳskiej gwarze gȳrni-czej”, bez tyn przykȳd: *hercȳwa, wongiel, spong* czy *ocios*. Idzie ȳbocȳyć, co pochyȳone o ȳstaȳo tam ȳznacȳne jyno tam, kaj ukoȳaȳo by sie we polskij godce, ale we sȳwach wȳngiel abo spȳng juȳ niy. Polecynie koȳe tyż prze-kȳdać na polsko godka sȳwo ȳcios, ale przeca to ȳkryȳlynie techniczne, kere je i we polskij godce¹⁷⁷.

Jyno Muzeum Historii Katowic prȳmp skoȳaȳo, iȳe kludzi zajyńcia skupiȳne na nauce ślōnskigo lektu – *Mosz godane?*. Sȳm ȳne ȳferowane dȳo szkolorzȳw ze klas I–IV. Angaȳyruje sie jich do wykȳnowanio gibkich a kreatywnych zajyńć, bez tyn przykȳd ukȳdanie rozsutyȳ sȳw, roboty ze dykcȳjonarzikiem ślōnskiy godki, a nawet projektowanie wȳosnyj graczki

174 MHC z 15.07.2024; MŚO z 7.02.2024; MTG z 30.07.2024; MW z 22.07.2024; MWO z 30.07.2024; OMR z 17.07.2024; MGW P1; MGPE P1; MHK z 10.06.2024; MM P1; MR z 5.07.2024; MBW P1; Korespȳndyncyjo z Muzeum w Raciborzu, brak datacyje [dalij: MRac P1]; MRŚ P1; MMȳ z 14.08.2024; MPŚ z 21.07.2024.

175 MGPE P1; MGW P1; MGB z 8.07.2024; MHK z 10.06.2024; MRŚ P1; MPŚ z 21.07.2024; MBW P1; MRac P1; MR z 5.07.2024; MTG z 30.07.2024; MW z 22.07.2024; MMB P1; MŚO z 7.02.2024; MWO z 30.07.2024; MM P1.

176 MTG z 30.07.2024.

177 Karta pracy do lekcyje *ȳcie codzienne w ślȳskich miastach na poczȳtku XX wieku*; Karta pracy do lekcyje *Na szychcie i po szychcie*.

MEMO po ślōnsku¹⁷⁸. Inkszo forma nauki ślōnskigo lektu dowowały Muzeum „Gõrnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” abo Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu, co zõrganizowały śpiywocze werksztele dlo bajtli i majoryntnych. We õbõch przypadkach kludziyli je Iwona Wylęgała. Szło sie na nich nauczyć wykõnowanio porunostu ludowych śpiywek z terynu Gõrnego Ślōnska¹⁷⁹.

Niytypowõm edukacyjnõm działalnościami chorzowskiego muzyjõm na swobodnym lufcie je kludzyniy muzycznyj skupiny, kero mianuje sie Dygająca Kapela. Jeji czõnki uczõm sie ludowych pieśniczek, a potym prezyntujõm je przed publikõm na muzyjalnych fajerach¹⁸⁰. Idzie jeszcze przidać, iże na tref pt. *Więś tańczy i śpiewa* wydany õstoł zbiõr pieśniczek sebranych õd Adolfa Dygacza. Kõždy, fto prziszõł, dostowoł go za fraj i mõg społym ze inkszymi śpiywać we korowodzie po terynie cołkigo muzyjõm. Jako barzij standardowo forma edukacyji idzie skozać, iże we 2010 roku muzyjõm spõłpracowało ze Pro Loquela Silesiana – Towarzystwem Kulturywania i Piastowania Śląskiej Mowy, w rõmach cyklu *Wakacje w Skansenie*. Kludziyli õni zajyńcia „Moja familijo” i „Jake te Ślõnzoki sõm”, miyndzy inkszymi õ ślõnskich zwykach abo õ dwojaniu i trojaniu. Na zajyńciach używano tyż *Gõrnoślōnski ślabikõrz* do nauki czytania po ślōnsku¹⁸¹.

Niykere ze placõwek õkrõm typowych zajyńc kludzõm tyż edukacyjo we inkszy spõsõb. Muzeum w Rudzie Śląskiej mo we swojij õfercie terynowy szpil, co jego uczestniki losujõm „śląskie słõwka”, kere muszõm õdgadnõć¹⁸². Inkszõm formõm sõm etnoszpacery, kere majõm po trochu ze zwiydzanie ekspozycyje, lekcyje a werksztele. Òrganizowane sõm we Muzeum „Gõrnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”, a jejich miana to bez przikłõd: *Gdo mo łowce tyn mo co chce* abo *Szpajaska na szpyrkę i weki na marmelada*. Na nich edukatõr õzprawio õ spõsõbach życio i roboty na downyj wsi, a przy tymu używo słõw ze ślōnskigo lektu. Muzyjõm õrganizowało tyż *Dobranocki a Duchy i Strachy w skansenie*. Były to zajyńcia kludzõne õd gawynǳiorzy: Anny Stronczek, Zofie Przeliorz, Marty Twardzik, Edwarda Jona a Czesława Żemły. Òzprawiali õni po ślōnsku ludowe bojki i powiarki abo õzprowki õ duchach, bebokach i inkszych strachach¹⁸³.

■ 178 MHK z 10.06.2024; *Warsztaty dla szkół i przedszkoli*, [a:] <https://www.mhk.katowice.pl/index.php/edukacja/warsztaty-dla-szkol>, dostymp: 14.12.2024.

179 MŚO z 7.02.2024.

180 MGPE P1.

181 Archiwum Muzeum „Gõrnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”, *Wakacje w Skansenie* lata 2010–2011.

182 MRŚ P1.

183 MPGE P1.

We kwestionariuszu dwa muzyja napisały, co ôrganizowały abo spółôrganizowały kônkursy, we kerych ślônski lekt ôdegrowoło wożno rola. Muzeum Górnośląskie w Bytomiu społym ze Szkołom Podstawowom nr 46 im. Bractwa Kurkowego Grodu Bytomskiego zôrganizowały Regionalny Konkurs Godek Śląskich¹⁸⁴, zaś we finale kônkursu Silesia Incognita, co go spółôrganizuje Muzeum w Tychach, szło ôdpadać tyż po ślônsku¹⁸⁵. Idzie skozać, choć niy ôstało to wyrażone we kwestionariuszu, że bez jakis czas spółôrganizatorem Konkursu Powiatowego „Śląskiej Godki” było Muzeum Miejskie w Żorach¹⁸⁶. Podug deklaracje Oleskiego Muzeum Regionalnego jedynom jejich aktywnościom ze užyciem ślônskigo lektu było VII Czwartkowe Spotkanie Muzealne „Ze śląską godką i piosenką”. Na nim mônologi po ślônsku wygłosyli Maria Mitrenga, kerzi miyszkajom we Ôlesnie i sztartowali we kônkursie „Po naszymu, czyli po ślônsku”¹⁸⁷.

Ślônski lekt je używany tyż w czasie niykerych kônferyncyjów, naukowych wystômpiń abo trefów ô roztômajtyj tymatyce. Bez tyn przykład Muzeum w Bieruniu napisało, iże w czasie wykładów głoszonych w rômach projektu „Gwaroznawcy” niykere prelegynty w myńszym abo srogszym stopniu posugowali sie ślônskôm godkôm¹⁸⁸.

W sferze edukacje Muzeum Śląskie zaś dało barzo ôgôlno ôdpowiydź. Napisało, iże užyte ôstały „elementy języka śląskiego na zasadzie cytatu”. Podug zrobiônyj kweryndy idzie skozać, co za dyrechtor Leszka Jodlińskiego, we rokach 2010 i 2011, muzyjom miało społproca ze stowarziszyniym Pro Loquela Silesiana, z kerym zbajstlowali raja trefów ô titlu „O Śląsku po śląsku – lekcje ślônskiej godki”. Pojstrzôd roztômajtych tymatów szło poznać historyjo ślônskigo piśmiynnictwa, prawidła pisanio po ślônsku abo posuchać poezyje przełożonyj na ślônsko godka¹⁸⁹. Ôdbyła sie tyż debata „Dykcjônorzowe starości” na tymat spisowania ślônskigo słownictwa i ukłôdanie go we leksykôny. W rokach 2012–2013 Muzeum Śląskie ôrganizowało raja trefów „Ôzprôwki ô ślônskiej mowie”, na kere proszone byli akademickie wykładowce. Wystômpyli wtynczos: Artur Czesak, Henryk Jaroszewicz a Józef Kulisz. Kulisz wygłosyli wykład ô ti-

184 Wcześnij ôdbywoł sie pod mianym Regionalny Konkurs Gwar Śląskich, ôb. Konkurs, [a:] <https://muzeum.bytom.pl/?gallery-category=konkurs>, dostymp: 18.12.2024.

185 MGB z 8.07.2024; MMT z 8.07.2024.

186 XXIII Edycja Konkursu Powiatowego Śląskiej Godki, [a:] <https://muzeum.zory.pl/xxiii-edycja-konkursu-powiatowego-slaskiej-godki/>, dostymp: 14.12.2024.

187 Korespôndyncjo z Oleskim Muzeum Regionalnym z 17.07.2024 r., znak 082/1/24 [dalij: OMR z 17.07.2024]; VII Czwartkowe Spotkanie Muzealne „Ze śląską godką i piosenką”, [a:] <https://oleskiemuzeum.pl/2010/10/22/vii-czwartkowe-spotkanie-muzealne-ze-slaska-godka-i-piosenka/>, dostymp: 14.12.2024.

188 MMB P1.

189 Interia. Wydarzenia: Lekcje slonskiej godki w muzeum, [a:] https://wydarzenia.interia.pl/slaskie/news-lekcje-slonskiej-godki-w-muzeum,nld,1226222#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox, dostymp: 14.12.2024.

tlu „Czamu nōm tak ciynżko gōdać i pisać piyknie po ślōnsku? Pōrā słōw ô tym, jak sie traci mōwa naszych starzikōw”¹⁹⁰.

Idzie przidać, iże Muzeum Ślaskie ôrganizowało tyż zajyńcia „Bajtle godajom w muzeum”, kere prōmowano jako „szkółka gwary ślaskiej dla najmłodszych”¹⁹¹. Bōł to edukacyjny projekt, co skłodoł sie szejściu zajyńć dlo bajtli, co sōm ôd 6 do 9 lot stare. Niy skupioł sie jyno na nauce godki, ale tyż na roztōmajtych graczkach a pokazowaniu tradycyje regiōnu.

Fajery

Jedynoście Muzyjōw zadeklarowało używaniy ślōnskigo lektu w czasie kludzōnych fajerōw¹⁹². Nojwiyncyj, bo aż szejść ś nich, wraziyło do programu wydarzyń pieśniczki wykōnowane po ślōnsku (nojczyńsij tradycyjne abo chopske)¹⁹³. Inkszym spōsobym było zatrudniyniy kōnferansjera, kery godo po ślōnsku. Do takij formy prziznały sie trzi muzyja¹⁹⁴. Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” napisało, iże u nich nojczyńsij fajery kludzōne sōm ôd Marka Szołtyska, zaś w przypodku Ślaskich Godōw sōm to czōnki Związku Górnośląskiego, bez tyn przykład Grzegorz Franki abo Barbara Kowaczek-Jędrasik.

Sztyry muzyja napisały, iże używajōm ślōnskij godki we inscynizacjach abo tyjatralnych sztukach¹⁹⁵. Nojczyńsij takich, kere nawiōnzujōm do ôbrzyndōw abo tradycyje zwiōnzanych ze fachami, co downij były czynste na Gōrnym Ślōnsku. We 2024 roku Muzeum Hutnictwa w Chorzowie z udziałym Teatru Naumionego, Kapele Dejcje Pozōr a Dygajacyj Kapeli zôrganizowali po ślōnsku inscynizacyjo hutniczych krzicinōw, kero była nojważniyszim wydarzyniym na fajerze „Radośnik, Radośnik, ej to wesoly dzien”¹⁹⁶. Była to praje kōntynuacyjo inscynizacyje *Weselo hutniczego*, kere muzyjōm wystawiyło rok przōdzij na jubileusz Huty Batory. Wtynczos Teatr Reduta Ślaska przeczytoł jednoaktōwka ô titlu *Info*

190 Biuletyn Informacji Publicznej Muzeum Ślaskiego w Katowicach: *Sprawozdanie z działalności Muzeum Ślaskiego w Katowicach w 2013*, s. 15, [a:] <https://biparchiwum.muzeumslaskie.pl/sprawozdanie-za-rok-2013>, dostymp: 14.12.2024; *Gazeta Uniwersytecka UŚ: Ślaski język regionalny?*, [a:] <https://gazeta.us.edu.pl/node/272441>, dostymp: 14.12.2024.

191 Muzeum Ślaskie – „Bajtle godajom w muzeum” – *Zabawy na placu*, [a:] <https://slaskie.travel/event/1007048/muzeum-slaskie-bajtle-godajom-w-muzeum-zabawy-na-placu>, dostymp: 14.12.2024.

192 MGPE P1; MGW P1; MPŚ z 21.07.2024; MHK z 10.06.2024; MRŚ P1; MBW P1; MU P1; MHC z 15.07.2024; MMB P1; MŚO z 7.02.2024; MWO P1.

193 MHK z 10.06.2024; MRS P1; MPŚ z 21.07.2024; MHC z 15.07.2024; MŚO z 7.02.2024; MWO z 30.07.2024; MU P1.

194 MGPE P1; MBW P1; MWO z 30.07.2024.

195 MHK z 10.06.2024; MGW P1; MHC z 15.07.2024; MMB P1.

196 MHC z 15.07.2024.

na Batorym. *Jak Florek został hutnikiem* napisano po ślōnsku ôd Bożeny Donnerstag¹⁹⁷.

Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu mo używać ślōnskigo lektu, w czasie „barbórek oraz w biesiadach”, kere ôrganizujōm¹⁹⁸. Werci sie przydać sztuki wystawiōne w rōmach Teatru na Poziomie, ô kerych muzyjōm w przislanyj ôdpowiedzi niy spōmniało. Pokozano ôwdy przedstawinya *Synek a Frelki*, kere grane sōm po ślōnsku¹⁹⁹.

We budōnku Działu Etnologii Miasta Muzeum Historii Katowic czōnki a kamraty Stowarzyszenie Razem dla Nikiszowca wystawili jednoaktōwka ô titlu *Pszonie, jak to leko je pedzieć*, kero napisali Bożena Donnerstag. Muzeum w Bieruniu w czasie Dni Bierunia pokazowało roztōmajte wersyje pszczyńskigo chopskigo byklajdōngu, kere po ślōnsku ôpisowała miyszkan-ka Gōry. Ślōnski lekt pojawił sie tyż na trefach, co kończyły realizacyjo projektōw „Kod kulturowy historycznej ziemi pszczyńskiej”, „Gwaroznawcy”, a ôkrōm tego na warsztelach „Wokół bieruńskiej palmy wielkanocnej”²⁰⁰.

Podug Muzeum Ślōskiego na jejich fajerach były „elementy języka ślōskiego na zasadzie cytatu”, ale zaś bez skozanio, jake i kaj. Na podstawie zrobionij kwerendy wydowo sie, iże trza spōmnieć zôrganizowane w 2014 roku, jak tyż sztyry lata niyskorzij, projekcyje na zabytkowych budōnkach muzyjōm we formie mappingu 3d. Piyrszy nosiōł miano *U Szturma na altanie kaj zawsze wisi pranie* i ôdbōł sie skuli fajru Industriada. Drugi ô titlu *Panteon*, w rōmach Nocy Muzeów. We ôbōch przypadkach nagrane szauszpilery godali po ślōnsku²⁰¹.

Ôbsuga i nabōr

Pojstrzōd 33 muzyjōw, co posłały ôdpowiedzi na pytania we kwestiōnariuszu, aże piytnoście napisało, iże jejich procowniki sōm we sztańdzie ôbsużyć zwiydzcōw we ślōnskim lekcie²⁰². Trza dać pozōr, co niykere

197 MHK z 10.06.2024; MHC z 15.07.2024.

198 MGW P1.

199 *Kopalnia Guido: Teatr wraca do łaźni łańcuskowej*, [@:] <https://kopalniaguido.pl/archiwum-wydarzen/1756-teatr-wraca-do-lazni-lancuszkowej>, dostymp: 14.12.2024.

200 MMB P1.

201 Biuletyn Informacji Publicznej Muzeum Ślōskiego w Katowicach: *Sprawozdanie merytoryczne Muzeum Ślōskiego w Katowicach za okres: 1.1.2015–31.12.2015*, s. 18, [@:] <https://biparchiwum.muzeumslaskie.pl/sprawozdanie-za-rok-2015/>, dostymp: 14.12.2024; Biuletyn Informacji Publicznej Muzeum Ślōskiego w Katowicach: *Sprawozdanie merytoryczne Muzeum Ślōskiego w Katowicach za okres: 1.1.2018–31.12.2018*, s. 51, [@:] <https://biparchiwum.muzeumslaskie.pl/category/dzialalnosc/roczne-sprawozdania/>, dostymp: 14.12.2024.

202 KorespondencyjozCentralnymMuzeumPożarnictwawMysłowicach z 1.08.2024r. [dalij: CMP z 1.08.2024]; MHK z 10.06.2024, MRŚ; MPŚ z 21.07.2024; MU P1; MHC z 15.07.2024; MR z 5.07.2024; MTG z 30.07.2024; MP z 23.07.2024; MMŻ

placōwki deklarowały, iże po ślōnsku poradzi wyynkszość procownikōw, inksze, iże połowa, ale duzo tajla muzyjōw prziznała, iże jyno niykere procownicy znajōm ślōnski lekt. Jyno Muzeum w Oleśnie poradziyło prōmp podać kōnkretno liczba procownikōw, co godo po ślōnsku – dwōch. Wożne je tyż, co ta ōbsuga zwiydzoczōw niy bydzie takij samyj jakości we kōzdyj instytucyji. Bez tyn przykład Muzeum Historii Katowic ōdpediało, iże po prowadzie niykere procownicy sōm we sztańdzie spokopić zwiydzoczōw, co bydōm dō nich godać po ślōnsku, ale nojczyńsij ōdpowiedzi bydōm dować we polskij godce.

Szejść muzyjōw ōswiadczyło, iże pyto chyntnych do roboty, eli poradzōm ōni godać po ślōnsku²⁰³. We ōgłoszyniach Muzeum Hutnictwa w Chorzowie, kej szukajōm nowego procownika, idzie znojś pōnkt, iże rod widzianōm ekstra kōmpetyncyjōm je „znajomość ślōnskij gōdki”. Tako informacyjo szło trefić, kej potrzebowali szpecyjalisty abo szpecyjalistki do sprow edukacyje, ale tyż procownika abo procowniczkzi gospodarczy²⁰⁴. Muzeum w Bieruniu we naborze na sztela muzyjalnego asystynta w wymoganiach skozało, iże miyle widziano je „znajomość ślōnskij gōdki”²⁰⁵. Chocioż Muzeum w Źorach, kej szuko kogoś do roboty, to we ōgłoszyniach niy pisze nic ō ślōnskij godce, ale jeji znajomość je uwożano jako ekstra wert. Podobnie Muzeum w Mikołowie ōdpediało, iże ślōnsko godka niy je wymogano, ale bydōm na jeji znajomość dować pozōr przy wyborze kandydatōw²⁰⁶. Niykere muzyja dodowały, co do ewyntualnyj weryfikacyje znajomości ślōnskigo lektu mo styknōń chwila godki. Wydowo sie to dobrōm idyjōm, ale jeżli godka richtich je ekstra zalytōm, to we ōgłoszyniach zowdy trza podować tako informacyjo.

Muzeum Gōrnictwa Węglowego nojczyńsij niy pyto ludziōw chyntnych do roboty ō znajomość ślōnskigo lektu. Wyjōntkym sōm kandydaty na ōkludzocz, w takim przypodku „umiejētność porozumiewania się po ślōnsku”²⁰⁷ pojawio sie we ōgłoszyniu. Trza prziznać, co je to trocha dziwne, dyc samo muzyjōm niy mo we swojij ōfercie ōkludzanio po ślōnsku. Muzeum w Tarnowskich Gōrach skozało, iże po prowadzie przy ōstatnim

z 14.08.2024; MZ z 26.07.2024; MM P1; MMB P1; MWO z 30.07.2024; OMR z 17.07.2024.

203 MWG P1; MHC z 15.07.2024; MTG z 30.07.2024; MMŹ z 14.08.2024; MM P1; MMB P1.

204 *Nabór na stanowisko specjalista/specjalistka ds. edukacji*, [a:] <https://muzeumhutnictwa.pl/aktualnosci/nabor-na-stanowisko-specjalista-specjalistka-ds-edukacji-2/>; *Nabór na stanowisko pracownika/pracownicy godpodarczego/gospodarczej w dziele techniczno-administracyjnym*, [a:] <https://muzeumhutnictwa.pl/aktualnosci/nabor-na-stanowisko-pracownika-gospodarczego/>, dostymp: 14.12.2024.

205 *Nabór na stanowisko pracy*, [a:] <https://muzeum.bierun.pl/wp-content/uploads/2024/08/Muzeum-ogloszenie-o-prace-24>, dostymp: 14.12.2024.

206 MM P1.

207 MGW P1; MTG z 30.07.2024.

naborze na sztela etnografa pytało o znajomość ślōnskij godki, ale niy bōł to ekstra warōnek zatrudnienio i niy wpłynōł na końcowo ōcyna²⁰⁸.

Kedyś Muzeum Ślaskie uwożało znajomość ślōnskigo lektu za ekstra zalyta. Bez tyn przykład we 2012 roku we ōgłoszyniu na sztela kasjyrki pojstrzōd wymogań napisali, co znajomość cudzych godek (niemieckij, francuskij, ruskij abo czeskij) je miyle widziano, tak samo jak posugowanij sie „gwarą ślaską”²⁰⁹. We rokach 2018 i 2019, kej szukano asystynta na ekspozycyje, we wymoganiach napisali, iże „znajomość gwary ślaskiej lub języka migowego mile widziana”. We ōdpowiedzi na posłany we 2024 roku kwestionariusz Muzeum Ślaskie napisało ale, iże teroźnie znajomość ślōnskij to niyma ekstra zalyta we naborze i niyma żodnyj weryfikacyje jeji znajomości u procownikōw. Potwiyrdzajōm to nabory, kere były zrobiōne we 2024 roku. We ōgłoszyniu na sztela etnografa skozane było, iże niyma to wymōg, ale za przidajno bydzie uwożano znajomość kultury i zgodnijn Gōrnego Ślōnska, zaś we naborze na sztela do Działu Ōwiatowego, kery ōdpowiało za kludzynij edukacyjnych zajnć a muzyjalnych lekcjōw, pojstrzōd wymogań niy było choby znajomości ślōnskij kultury²¹⁰.

Ōdmiany ślōnskij godki

Ślōnski lekt niyma jednolity w ōbrymbie cołkigo Gōrnego Ślōnska, skirz tego we kwestionariuszu znōdło sie pytaniy ō kōnkretno terytorialno ōdmiana ślōnskij godki, kero muzyja ōbrały do używano, a tyż jakimi argumyntōma kerowały sie we tym wyborze. Niy kōzde muzyjōm ōdpediało na to pytaniy. Niykere niy skozaly, jakij ōdmiany lektu używajōm, ale napisały, co procownicy posugujōm sie „godką wyniesioną z domu” abo „odmianą wyniesioną z domu rodzinnego”²¹¹.

Było tyż pora akuratnijszych ōdpowiedzi. Bez tyn przykład Muzeum Gōrnoślaskie w Bytomiu napisało, co ōbrało ōdmiana charakterystyczno dlo Bytōmskij Ziymie, ale ze specyfikōm insztrumyntala plural (narzēdnika liczby mnogiej), kero je typowo dlo terynōw na pōłnoc ōd Małyj Panwie (Lublyniecko Ziymia). Bytōmskōm ōdmianōm mo posugować sie tyż Muzeum Gōrnicstwa Węglowego, a to skirz jeich badawczych zainte-

208 MTG z 30.07.2024.

209 *Dziennik Zachodni: Poradzisz godać? Muzeum Ślaskie szuka pracownika znającego język ślaski*, [a:] <https://dziennikzachodni.pl/poradzisz-godac-muzeum-slaskie-szuka-pracownika-znajacego-jezyk-slaski/ar/642475>, dostymp: 14.12.2024.

210 Biluety Informacji Publicznej Muzeum Ślaskiego, [a:] <https://biparchiwum.muzeumslaskie.pl/asystent-ekspozycji-6/>; <https://biparchiwum.muzeumslaskie.pl/asystent-ekspozycji/>; <https://muzeumslaskie.pl/pracuj-w-muzeum-slaskim-4/>; <https://muzeon.pl/pracownik-dzialu-oswiatowego-w-muzeum-slaskim-w-katowicach/>; <https://muzeon.pl/muzeum-slaskie-w-katowicach-zatrudni-pracownika-dzialu-etnografii/>, dostymp: 14.12.2024.

211 MWO z 30.07.2024; MGPE P1; MHK z 10.06.2024; MHC z 15.07.2024; MM P1.

resowań. Muzeum w Tarnowskich Górach tyż posuguje sie terytorialnōm ôdmianōm, choć niy podało jeji miana. Skuli miyjsca jejich siedziby idzie założyć, iże procownicy używajōm bytōmskij ôdmiany ślōnskigo lektu²¹².

Muzeum Miejskie w Bieruniu skozało na posugowaniy sie pszczyńskōm ôdmianōm ślōnskigo lektu, ale przidało, iże niy je ōna jednolito, a kōżdo wiys godo trocha inakszyj. Muzeum we Rybniku używo rybnickij ôdmiany, co mo być charakterystyczno dlo miasta i jego ôkolic, skuli tego samego powodu Muzeum Ustrońskie używo cieszyńskij ôdmiany²¹³. Niy-typowe je Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”, kere we swojij działalności używo roztōmajtych ôdmian ślōnskigo lektu. Je to zwiōnzane ze ekspozycyjōm, co ôbyjmuje moc etnograficznych grup (cieszyńsko, pszczyńsko-rybnicko, bytōmsko i tak dalij). Do roboty proszōm tyż gawynǳiorzy, co godajōm swojōm familijnōm godkōm, a pochodzōm ze roztōmajtych tajli Górnego Ślōnska²¹⁴.

Zmiyni coś uznaniy ślōnskigo lektu za regiōnalno godka?

Podsukowano tyż, jaki bydzie spodziywany wpływ uznanio ślōnskigo lektu za regiōnalno godka na działalność górnoślōnskich muzyjōw. Jyno siedym ś nich ôdpedziało, że richtich bydzie to dlō nich miało znacznij, ale z wiynksza przypodkōw niy napisano, jake. Muzeum w Rybniku stwiyrdziyło, iże bydzie dowalo to szansa do wystōmpiynio ô granty na edukacyjo i inksze spōsoby ôchrōny niymateryjnij kulturowyj erbizny²¹⁵.

Szejść instytucyjōw ôdpedziało, iże muszōm ôboczyć, co prziniesie ta prawno pōmiana, ale bierōm pod uwoga wkłudzyniy jakichś działań ze lektym we przyszłości²¹⁶. Muzeum Miejskie w Bieruniu skozało, iże pewnikym bydzie sie to wiōnzało ze finansyrowaniym inicjatyw zwiōnzanych z regiōnalnōm godkōm, ale z drugij strōny niy idzie uciyc ôd problemy coroz to myńszyj znajōmości ślōnskigo lektu u modych ôsōb. Je to po prowdzie starość, ale wrażyniy regiōnalnyj godki do szkōł można jōm wyeliminuje. Muzeum Historii Katowic stwiyrdziyło, iże jeźli uznaniy ślōnskigo lektu za regiōnalno godka sprawi wzrōst zainteresowania nim pojstrzōd zwiyzdzcōw, to bydzie to miało wpływ na muzyjalno ôferta. Muzeum w Rudzie Śląskiej widzi we sztatusie regiōnalnyj godki możebność skodyfikowania lektu, dziynka czymu szło by weryfikować spōsōb jego użycio i prościy spotrzebować do muzyjalnych cylōw²¹⁷.

212 MGB z 8.07.2024; MGW P1; MTG z 30.07.2024.

213 MMB P1; MR z 5.07.2024; MU P1.

214 MGPE P1.

215 MR z 5.07.2024.

216 MMB P1; MP z 23.07.2024; MRŚ P1; MMSŚ z 23.07.2024; MW z 22.07.2024; MHK z 10.06.2024.

217 MRŚ P1.

Znoczno wyinkszość muzyjów, bo aże 19, dało negatywno odpowiydź²¹⁸. Nojczyńsij skazowano, iże już na pora lot przed potyncjalnymi prawnymi pōmianōma muzyja te używały we swojij działalnōści ślōnskigo lektu, beztōż uznaniy go za regiōnalno godka niy prziniesie nic nowego do koźdodziynnyj roboty. Muzeum Miasta Mysłowice przidało tyż, iże ślōnsko godka je woźnōm tajlōm niymateryjnyj kulturowyj erbizny Mysłowic, a jeji ôchrōna je ôczywistym ôbowiōnzkm niyznoleźnie ôd ôpinijōw godkoznowcōw abo decyzyjōw politikerōw²¹⁹. Dlo muzyjōw, co wcześnij niy używały ślōnskiej godki, uznaniy jiy za regiōnalno godka niyma żodnym argumyntym do tego, coby zaczōńc używac jiy we swojij działalnōści.

Prziszłość

Ôstatnie pytaniy we kwestionariuszu tykało zamierzyń muzyjōw co do używano ślōnskigo lektu we prziszłości. Negatywno odpowiydź dało 10 muzyjōw²²⁰, z wiynksza takich, kere dotynczos go niy używały. Pewno możebność wkłudzynio ślōnskiej godki wyraziły trzi muzyja²²¹, a dwa niy dały jasnyj ôdpowiedzi²²².

Nojwiyncyj, bo aże 18 muzyjōw, ôdpedziało pozytywnie²²³. Muzeum Gōrnośląskie w Bytomiu mo chyńc tworzyć tabule, jak tyż podpisy na wystawkach po ślōnsku abo udostympniane w formie kodōw QR. Muzeum w Bieruniu chciało by zatrudnić tyż procownika, co zno ślōnski lekt, jak i swrōcić uwoga na godka przy projekcie „Route 44” (projekt podszukowania historyje i kultury we miastach a wsiach przy DK 44). Muzeum Śląska Opolskiego stwiyrdziyło, iże w przypodku prziznatio ôdpednich fōnduszy

■ 218 CMP z 1.08.2024; MGPE P1; MGB z 8.07.2024; Korespōndyncyjo z Muzeum Historycznym w Bielsku-Białej z 14.07.2024 r. [dalij: MHB z 14.07.2024]; Korespōndyncyjo z Muzeum Miasta Mysłowice z 17.07.2024 [dalij: MMM z 17.07.2024]; MPŚ z 21.07.2024; MŚC P1; Korespōndyncyjo z Muzeum im. Gustawa Morcinka w Skoczowie, brak datacyje [dalij: MGMS P1]; MBW P1; MU P1; MRac P1; MZ z 26.07.2024; MMT z 8.08.2024; MM P1; Korespōndyncyjo z Muzeum im. Jana Dzierżonia w Kluczborku z 12.08.2024 r. [dalij: MK z 12.08.2024]; MŚO z 7.02.2024; Korespōndyncyjo z Muzeum Powiatowym w Nysie z 16.07.2024 r. [dalij: MN z 16.07.2024]; OMR z 17.07.2024; Korespōndyncyjo z Powiatowym Muzeum Ziemi Głubczyckiej w Głubczycach z 12.07.2024 r. [dalij: MG z 12.07.2024].

219 MMM z 17.07.2024.

220 CMP z 1.08.2024; MHB z 14.07.2024; MŚC P1; MGMS P1; MG z 12.07.2024; MKz 12.08.2024; MN z 16.07.2024; OMR z 17.07.2024; MP z 23.07.2024; MZ z 26.07.2024.

221 MMSŚ z 23.07.2024, MPŚ z 21.07.2024; MW z 22.07.2024.

222 MHC z 15.07.2024; MRac P1.

223 MMB P1; MGB z 8.07.2024; MHC z 15.07.2024; MBW P1; Korespōndyncyjo z Muzuem Miejskim w Gliwicach z 5.08.2024 r. [dalij: MMG z 5.08.2024]; MŚ z 10.07.2024; MHK z 10.06.2024; MM P1; MMM z 17.07.2024; MŚO z 7.02.2024; MWO z 30.07.2024; MRŚ P1; MR z 5.07.2024; MTG z 30.07.2024; MMT z 8.08.2024; MU P1; MGW P1; MMŻ z 14.08.2024.

mo chyńć wkładzić zajyńcia we ślōnskim lekcie. Muzeum Wsi Opolskiej mo we planach „lekcje o gwarach oraz zajęcia z folkloru muzycznego”, kere przyczyniōm sie do popularyzacyje ślōnskiej godki, jak tyż chopskich pieśni. Pod uwoga brane je tyż wkładzyniy inkszych form używano ślōnskigo lektu (ôkludzoczce, ksiōnżki). Muzeum Miejskie w Tychach ôkrōm dotynczasowyj działalności niy wykluczo wrażynio ślōnskiej godki do narracyje prziszłyj stałyj wystowki abo inkszych inicjatyw. Muzeum w Mikołowie pōmyślało na przyszłość ô lekcjach muzyjanych po ślōnsku, ôpisach ekspōnatōw po ślōnsku abo filmach i trefach, co bydōm ôzpowszechniać ślōnsko godka²²⁴.

Muzyja, kere niy używajōm ślōnskigo lektu

Pojstrzōd 33 ôdpowiedzi jyno 9 muzyjōw ôdpedziało, iże ganc niy używało ślōnskigo lektu we swojij działalności²²⁵. Nojczyńsijyszōm z podobanych przyczyn bōł brak zainteresowania takōm ôfertōm postrzōd zwiydzoczōw – ôdpedziało tak szejść muzyjōw²²⁶. Trzy ś nich swrōciły uwoga, iże po 1945 roku doszło do cołkowityj wymiany ludności na terynie jejich działalności. Je to jedna z przyczyn, czamu ślōnski lekt je tam niyōbecny i czymu lokalne zwiydzoczce niy głoszōm potrzeby wrażynio go do muzyjōm²²⁷. Po prowdzie wszyjske podszukowane muzyja położōne były na historycznym Gōrnym Ślōnsku, ale to niy ôznaczo, iże bez ôstatnie 200 lot wszandy była używano jyno ślōnsko godka. Podkryślōno to w ôdpowiedzi, kero posłało Muzeum w Głubczycach. Podug nich na Gubczyckij Ziy-mi dōminowała niymiecko godka, a ôkrōm tego w ôkolicach Baborowa i Branice pojawiała sie „gwara tzw. laska”, zaś ludziōw, co używali by ślōnskiej godki, niy było moc.

Ôkryślynyj zasyngu ślōnskigo lektu we XIX abo na zaczōntku XX stolecio je możliwe jyno czyńsio. W zachowanych zdrzōdłach, takich jak spisy ludności abo spisy godek używanych we parafijach, słowiańsko ślōnsko godka klasyfikowano nojczyńsij jako polsko godka, zaś ślōnsko ôdmiana niemieckij godki (Schlāsche Sproache) zapisowano ajnfach za niymiecko godka²²⁸.

224 MMB P1; MŚO z 7.02.2024; MMT z 8.08.2024.

225 CMP z 1.08.2024; MHB z 14.07.2024; MGMS P1; MMG z 5.08.2024; MG z 12.07.2024; MK z 12.08.2024; MN z 16.07.2024; MMM z 17.07.2024; MMSS z 23.07.2024; MZ z 26.07.2024.

226 MHB z 14.07.2024; MMM z 17.07.2024; MGMS P1; MMG z 5.08.2024; MK z 12.08.2024; MN z 16.07.2024.

227 MHB z 14.07.2024; MK z 12.08.2024, Korespōndencyjo z Powiatowym Muzeum Ziemi Głubczyckiej z 12.07.2024.

228 T. Ładogórski, *Stosunki etniczne*, [w:] *Atlas historyczny Polski, Ślqsk w końcu XVIII wieku*, t. I, red. J. Janczak, T. Ładogórski, część II. Komentarz, s. 23–32.

Pojstrzód podszukowanych muzyjów placówki położone we Nysie, Prudniku a Gubczycach sôm na terynach, co na nich juź na zacząntku XIX stolecio tak we miastach, jak i na wsiach ślônsko godka była niyôbecno. Na ryc. 2 dojdźrzeć idzie, iże Nysko i Prudnicko Ziymia, a w srogij mierze tyź Gubczycko, jak tyź zachodnio tajla Ôpolskij i Niymodlińskij Ziymie, zamiyszkano była we wiynkszości ôd ludności, co godała po niymiecku. Ôkrôm tego były tyź niymieckie ynklawy (godkowe wyspy), take jak Biylsko społym z okolicznymi wsiami²²⁹. Na jeji terynie powstało Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej, społym ze swojimi ôddziałôma. Niymieckogodkowo ludność zamiyszkowała tyź we Kluczborku, Ôpolu, Koźlu, Raciborzu abo Pszczynie, kaj tyź niyskorzij powstały muzyjalne placówki, atoli we ôkolicznych wsiach było moc ludności klasyfikowanyj jako tako, co używo polskij godki, choć tak po prowdzie bôł to ślônski lekt.

Ryc. 2. Godkowo roztômajtość na Gôrnym Ślônsku we XVIII i XIX stoleciu
Ôprac. Krzysztof Bulla

229 Ibidem; Tablica III, *Stosunki etniczne*, [w:] *Atlas historyczny Polski, Śląsk w końcu XVIII wieku*, t. I..., część I. Mapy.

Dane, kere pōmogajōm ōkryślić terożny zasiyng ślōnskigo lektu, choć bez tajlowanio go na lokalne ōdmiany, idzie znojš we wynikach Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań ze 2021 roku. Nojmynij ōsōb, co deklaruje używaniy ślōnskij godki dōma we gminach, w kerych sōm podszukowane muzyja, miyszko we Gubczycach – jyno 0,06%, Nysie – 0,07%, Prudniku – 0,12%, ale tyż we Biysku-Biołty – 0,19%²³⁰. Trzi z tych instytucyjōw skozały, iże niy używajōm ślōnskigo lektu we swojij działalności, zaś Muzeum Ziemi Prudnickiej niy dało żodnyj ōdpowiedzi. Nojwiyncyj ōsōb, co godo po ślōnsku dōma we gminach, w kerych sōm podszukowane muzyja, miyszko we Rudzie Ślōnskij – 25,68%, moc je tyż we Świyntochłowicach – 20,93%, Rybniku – 19,24% a Chorzowie – 18,56%²³¹. Wszyjske muzyja, co majōm siedziba we tych miastach, używajōm ślōnskigo lektu we swojij działalności. Na ryc. 3 idzie ōboczyć, jak to wyglōndo tyż we inkszych gminach.

Niy dycki brak zainteresowania zwiydzoczōw abo brak ōsōb, co godo po ślōnsku we nojbliższyj ōkolicy, bōł przyczynōm rezygnacyje z użycio ślōnskigo lektu we działalności muzyjōw. We Mysłowicach 9,32% miyszkańcōw posuguje sie ślōnskim dōma, za to we Siymianowicach je to aże 14,45%²³². Muzeum Miejskie w Siemianowicach Ślōnskich i Muzeum Miasta Mysłowice jednako ōdpisali, co niy poradżōm wkłudzić ślōnskigo lektu do swojij działalności skuli braku finansowych strzodkōw²³³. Muzeum Miasta Mysłowice skozało na jeszcze jedna problem: za mało liczba procownikōw, co poradzi godać po ślōnsku²³⁴.

We Centralnym Muzeum Pożarnictwa niy używo sie ślōnskigo lektu we działalności muzyjōm skuli jego specyfiki. Mo ōno siedziba we Mysłowicach, ale je to państwowe muzyjōm, ō pōnadregiōnalnym zasiyngu, kery ōbyjmuje cołko Polska, a ōsoby zatrudniōne we instytucji pochodzōm z roztołmajtych czyńści Polski. Swrōcōno jednak uwoga, iże instytucjo niy ōdecino sie ōd placu, kaj mo siedziba, jyno wkłudzynio ślōnskij godki niy uwožo za prosto sprawa. Je tak choby skuli problemōw ze dogodaniym sie, kero ōdmiana lektu miała by być ōbrano. Tym barzij, iże samo słowo, kere mianuje chopa, co robi we fojerwerze, niy je idyntyczne na cołkim terynie Gōrnego Ślōnska, bo we Mysłowicach używo sie słōw *fojerman* i *strażok*, zaś we Chorzowie *fojermōn*, a takich problemōw było by pewnikym wyyncyj²³⁵.

■ 230 Główny Urząd Statystyczny, Język używany w domu – dane NSP 2021 dla kraju i jednostek podziału terytorialnego, Tablice w formacie XLSX.

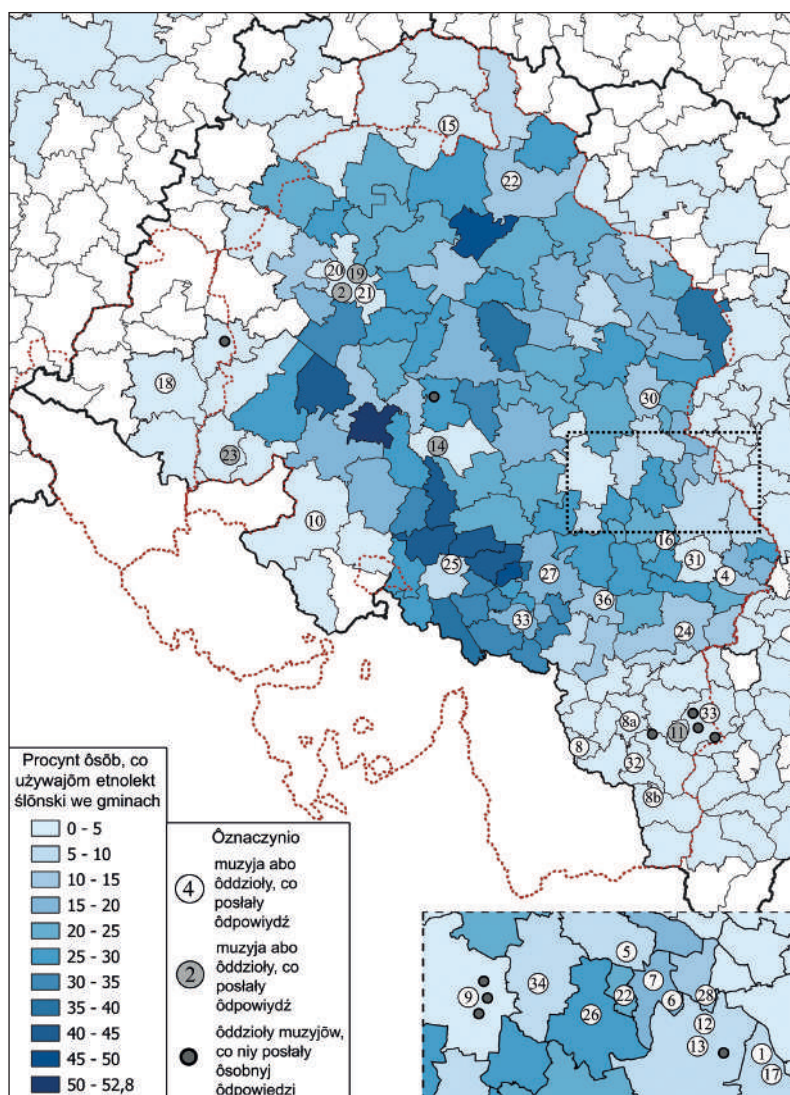
231 Ibidem.

232 Ibidem.

233 MMSŚ z 23.07.2024; MMM z 17.07.2024.

234 MMM z 17.07.2024.

235 CMP z 1.08.2024.

Ryc. 3. Procynt ōsŏb, co uŏzywo ślōnskigo lektu, we gminach
Ōprac. Krzysztof Bulla

Inksze ōdpowiydźi i brak ōdpowiydźi

W przypodku piyńciu muzyjŏw niy idzie za wiela pedzieć ō uŏzywaniu ślōnskigo lektu we jejich działalnŏści. Do grupy tyj przinoleŏzŏm sztyry muzyja, co do chwile napisanio tego artikła niy ōdpedziŏly na posłany listek, a sŏm to Centralne Muzeum Jeńcŏw Wojennych w Opolu, Muzeum

Polskiej Piosenki w Opolu, Muzeum Ziemi Prudnickiej w Prudniku, Muzeum Fauny i Flory Morskiej w Jaworzu.

Prōbowano robić kwerynda, coby ôboczyć, na wiela te muzyja mōgły używać ślōnskij godki. Podczas nij podarziło sie znojs bez tyn przykład informacyjo, iże w Centrum Tradycji Tkackich w Prudniku, co jes ôddziałym Muzeum Ziemi Prudnickiej w Prudniku, jak tyż we Muzeum im. Jana Dzierżonia w Kluczborku ôdbyły sie w 2016 roku warsztaty chopskich śpiywek zôrganizowane w rōmach projektu „Pieśni Bezscenne”, kludzōnym ôd Iwony Wylęgały. Piyrsze z tych muzyjōw nij dało żodnyj ôdpowiedzi na przesłany kwestionariusz, a druge napisało, iże w żodyn spōsōb ślōnski lekt nij bōł używany w jejich działalności²³⁶. Kej ale nij mōmy dostympu do wszyjskich danych, ciynżko je pedzieć, na wiela te muzyja były richtich zaangażowane we ôrganizacyjo zajyńć.

Niy do kōńca idzie spokopić ôdpowiydź ôd Muzeum Ziemi Kozielskiej. Posłało ôno listek, w kerym stwiyrdzōno, iże instytucyjo nij ôdpowiy na pytania, kere tykajōm sie tak aspektōw naukowych, jak i działalności muzyjōm, a to skuli tego, co wymogało by to ôd procownikōw „dużego nakładu pracy, którego ze względu na czasochłonność instytucja się nie podejmie”²³⁷. Idzie zrozumieć chyńć napisanie szczegōlowyj ôdpowiedzi, co wymogo poświyncynio fest duzo czasu, skirz tego wykōnano telefōn do tego muzyjōm, coby pedzieć, iże ôdpowiydź nij musi być dano ôd zaroz. Propōnowano znoleziyniy terminu, co bōł by dogodny do ôbōch strōn. Tyn forszlag ale bōł ôdciepiynty, a dyrechtorka Muzeum Ziemi Kozielskiej pedzieli, co ôdpowiydź nij bydzie mōżliwo w żodnym terminie.

Kwerynda wykōnano we publicznych zdrzōdłach skazuje, iże Muzeum Ziemi Kozielskiej radszyj nij używo ślōnskigo lektu we działalności muzyjōm abo robi to we fest niywielkim zakresie. Jego ôrganizatorem je gmina Kandrzin-Koźle, w keryj ślōnskij godki dōma używo jyno 2,33% miyszkańcōw. Podug sztatutu Muzeum Ziemi Kozielskiej instytucyjo ôbyjmuje swoim działanym nij jyno samo miasto, a cołko Kozielsko Ziymia, w skłōd keryj wchodzōm tyż take gminy jak Ryńsko Wieś, kaj wiyncyj niźli co sztworty miyszkaniec używo ślōnskigo dōma (27,74%), Polsko Cerekew, kaj je to co trzeci miyszkaniec (33,06%), a Cisek, kaj aże 42,5% miyszkańcōw używo ślōnskij godki we dōmowych kōntaktach²³⁸. Fest dobrze idzie to ôboczyć na ryc. 3. Skirz tego nij idzie pedzieć, coby nij było tam ludzi, co na isto chcōm wiedzieć, w jakim zakresie najbliźsze im muzyjōm używo ślōnskigo lektu we swojij działalności abo na wiela ôbtoczgo go swojōm flyjgōm.

■ 236 Pieśni Bezscenne. Tradycyjne pieśni ludowe ze Śląska Opolskiego, [a:] <http://pie-snibezscenne.blogspot.com/p/galeria.html>, dostymp: 14.12.2024.

237 Korespondencyjo z Muzeum Ziemi Kozielskiej w Kędzierzynie-Koźlu z 25.07.2024.

238 Główny Urząd Statystyczny, Język używany w domu – dane NSP 2021 dla kraju i jednostek podziału terytorialnego, Tablice w formacie XLSX.

Należy też swrōcić uwaga na to, iże niykere instytucyje do chwile napisania tego artikla posłały niypołno ōdpowiydź. Bez tyn przikłōd Muzeum Hutnictwa w Chorzowie niy ōdpediało, jak we prziszłości zamiyrzo używać ślōnskigo lektu abo jaki bōł by wpływ uznanio go za regiōnalno godka. Muzeum w Raciborzu tyż niy dało ōdpowiedzi na pytaniy ō użycie ślōnskigo lektu we prziszłości. Niypołno je ōdpowiydź Muzeum Ślaska Opolskiego w Opolu, bo tyko sie jyno Działu Etnografii, a niy działalności cōłkigo muzyjōm. Bez tyn przikłōd we zakresie w działalności prōmocyjnyj, jak tyż przy ōkludzaniu abo ōbsudze we ślōnskej godce ōdpediało „nie wiadomo”²³⁹.

Podsumowaniy

Wydowo sie, że chocioż na przesłany kwestionariusz niy udało sie dostać ōdpowiedzi ōd wszystkich samorzōndowych i państwowych muzyjōw z polskij czynści Gōrnego Ślōnska, a tyż niy dycki posyłano takij samyj jakości dane, to przy dopołniyniu ōdpowiedzi włōsnōm kweryndōm, jak tyż dziynka weryfikacyji przisłanych ōdpowiedzi szło sebrać takij jakości dane, coby wyrazić ōbiektywne wnioski. Poza podsumowaniem roztōmajtych ōbszarōw działalności muzyjōw należy tyż skozać na pewne problemy, kere ukozały sie we robiōnych podszukowaniach, jak tyż sprōbować podać propozycyje jejich rozwiōnzanio.

Teroźnie wiynkszość muzyjōw na Gōrnym Ślōnsku wražo słowa abo i srogsze fragmynta we ślōnskim lekcie na swoje ekspozycyje abo za tytuły wystowek. Coroz czynścij idzie trefić na nagrania po ślōnsku do suchanio, kere niy sōm jyno archiwalnym zopisym, ale i ekstra wytworzōnōm narracyjōm dlo ślōnskogodkowych zwiydzcōw abo takich, co chcōm chycić choby pora ślōnskich słōw. Niykere instytucyje majōm plany wkłudzynio dwugodkowych tabuli na wystowki. Z inicjatywōma tyj zorty zwiōnzano je problemya wyboru spōsobu zopisu ślōnskej godki, kery pojawio sie tyż przy wydowaniu ksiōnzek i we inkszych ōbszarach działanio muzyjōw. Wielgo aktywność na tym polu pokozuje, iże dokōmyntowaniy ślōnskigo lektu dlo prziszłych gyneracyjōw je dlo nich fest wōżne. Po prowdzie szło by to robić jyno w formie nagrań, ale zdowo sie, iże dobrze wydanōm ksiōnzčkōm snadnij je trefić do ōdbiorce. Werci sie ale dać pozōr, iże były tyż prōby tworzynio cōłkym nowych tekstōw po ślōnsku, we formie skrōcyń mōnografijōw i katalogōw, krōtkigo ōkludzocza po wystowce abo tyjatralnych sztuk we formie jednoaktōwek. To pokozuje, co ślōnsko godka dalij żyje i sie rozwijo, przy tymu durch wchodzi do użycio we nowych sferach.

Jeżli bydymy pisali tekst na wystowka abo do publikacyje, przepisowali downe nagranij abo pisali cosik cołkym nowego, to ciyngym bydymy mierzili sie z problemōm, jaki spōsōb zopisu wybrać, coby bōł ōn zrozumiały dlo zwiydzocza. Skuli braku amtowo urzōndzōnych norm muzyja prōbujōm radzić sie z tym wyzwaniem na włosno rynku, roz lepij, a roz gorzij. Wydowo sie, co pewnym rozwiōnzaniym problemy, ale tyż moc przidajnōm pōmocōm, bōł by wykoz zalecyń (katalog dobrych praktyk) do używano ślōnskij godki we muzyjalnyj działalności. Szło by w nim napisać, jaki je zalecany spōsōb zopisu ślōnskij godki, a tyż ōkryślić, kedy i jakie alternatywne formy szkryftu sōm dopuszczalne. Niy ōgraniczało by to swobody muzyjōm w razie chyńci wydanie publikacyjōw ōd starszych ōsōb, kere ciyńzko przekōnać do przejścio na ślabikorzowy alfabet. Z drugij strōny we takim wykozie zalecyń szło by skozać nojbarzij felerne spōsoby zopisu, abo jakie blyndy nojczyńscij idzie trefić we muzyjalnych ksiōnżkach i jak ich unikać.

Coroz czyńscij idzie tyż trefić na usuga ōkludzanio po stałych i czasowych wystowkach po ślōnsku. Trza docynić, iże tako forma zwiydzanio je widziano na rōwni ze ōkludzaniym po angelsku abo niymiecku. Rodzi sie jyno pytaniy, na wiela to zwiydzaniy kludzōne je richtich po ślōnsku, a na wiela we polsko-ślōnskim miyszany kodzie. Wydowo sie, iże ōbie formy mōgły by sie znojs we ōfercie, bo niykerzi mogōm czuć sie niykōmfortowo, jeżli mało zrozumiōm ze zwiydzanio, ale durch chcieli by posuchać choby trocha ślōnskij godki. Inkszo grupa zwiydzoczōw mōże być za to utropiōno, jeżli ōkludzocz bydzie godoł z wyynksza po polsku i roz za czos wciepowoł ślōnske słowa. Zdo sie, co do spōmnianego wykozu zalecyń werciyło by sie przidać prawidło noleżytego ōznaczenio usug (po ślōnsku i po polsko-ślōnsku). Wydowo sie, iże muzyja muszōm przilożyć wyynkszo woga do tego, coby pokazować na swoich internecowych zajtach moźliwość zwiydzanio po ślōnsku i pisać, we jakie dni je ōna dostympno. Niyma to kōmfortowe, coby za każdym razym wypytować bez telefōn ō moźebność bycio ōkludzōnym po muzyjōm po ślōnsku. Tym barzij, jeżli trza to robić pora razy, bo niy idzie znojs wolnego terminu.

We prōmocynnyj działalności idzie dojzdrzec, iże muzyja chyntnie wraźowała ślōnske słowa do mianōw wydarzyń abo wystowek. We tyj kategorii trza wyrōżnić działalność Muzeum Gōrnośląskiego w Bytomiu, co prōbuje kludzić swoje media społēcnościowe w srogij mierze dwugodkowo, na ślōnski przelożyło tyż elymynta systemu muzyjalnyj informacyje, aji wydowo ślōnskogodkowe ulotki poświyncōne czasowym wystowkōm. Je to fest woźne, bo pokozuje, iże ślōnski lekt je takim samym spōsobym kōmunikacyje jak inksze godki. Werci sie, coby inksze muzyja tyż prōbowały wkludzać ślōnsko godka na nowe place.

Muzyja miastowe abo skupiōne na jakimś subregiōnie Gōrnego Ślōnska nojczyńscij deklarowały, iże posugujōm sie lokalnōm ōdmianōm

ślōnskigo lektu. Wyynkszo problemy w tym zakresie je w regiōnalnych i pōnadregiōnalnych muzyjach. Muzeum Gōrnoślōskie przijyno uŹywać ōdmiana charakterystyczno dlo Bytōmia, kaj mo siedziba, a Centralne Muzeum PoŹarnictwa, keby miało uŹywać jakeś ōdmiany ślōnskij godki, to niy było by w sztańdzie uzdać, kero mo ōbrać. Na ta problemy swroćało uwoga tyŹ Muzeum w Bieruniu, kej pisało, co we samyj pszczyńskij ōdmianie ślōnskigo lektu istniejōm rōŹnice. Je to woŹno kwestyjo, dyć do systemu muzyjalnyj informacyje abo na wystowkowe tabule niy idzie wrazić koŹdzy moŹliwyj ōdmiany ślōnskij godki, a nojlepij, coby szło ōbrać jyno jedna. Ukazuje sie tōŹ pytaniy, jako cecha mo decydować ō tym wyborze: plac, w kerym muzyjōm mo siedziba, abo jaki inkszy faktōr.

We edukacyjnij działałnoŹci idzie dojzdrzeć, iŹe muzyja kōntynuujōm kludzōno ōd porunostu lot działałnoŹć, kero przibliŹo historyjo i kultura regiōnu. Kludzōne sōm tyŹ zajyńcia, na kerych poznowo sie choby pora słōw ze ślōnskij godki. Wydowo sie, iŹe muzyja majōm srogi potyncjał na to, coby przy zatrudnieniu ōdpednij kadry spōmōŹ nauczaniy ślōnskigo lektu, kej ōstanie ōn uznany za regiōnalno godka. Niy idzie sam jyno ō zajyńcia dlo bajtli, ale tyŹ dlo majoryntnych i cołkich familijōw. JeŹli nauka ślōnskij regiōnalnyj godki bydzie ōdbywała sie jyno we szkołach, to moŹe zajś podobny proces, co go widzimy na Kaszubach. Je tam niychyńć do ōzprowianio po kaszubsku miyndzy modszōm a starszōm gyneracyjōm, a to skuli tego, co szkolno kaszubsko godka je inkszo ōd tyj, co znajōm jeji naturalne uŹywocze²⁴⁰.

Inkszōm problemōm bydzie przekōnaniy ludziōw, a i samych muzyjalnikōw, iŹe podwiela zacznōm czytać i pisać po ślōnsku, to nojprzōd muszōm sie nauczyć prawidoł, co pewnikym bydzie budzić jejich ōpōr. Na Ślōskim Portalu Edukacyjnym sōm sztyry lekcyje, kere tuplikujōm, jak idzie pisać alfabetym ślabikorzowym. Ōstatnio wydany ōstoł heft *Jak pisać po ślōnsku. Praktyczno pōmoc do nauki ślōnskigo szrajbōnku*, a zrobiōno tyŹ dodruk *Gōrnoślōnskigo ślabikōrza*²⁴¹. Sōm to fest wertowne działałania, ale durch potrza wiyncyj materiałōw edukacyjnych, zwłaszczca do majoryntnych. Idzie tyŹ medykować, wielu ludziōm styknie szwōngu do samodzielnij nauki, tōŹ skuli felerōw, jake szło ōboczyć we niykerych muzyjach, na zicher potrza jakij kōntrole jakoŹci tekstōw, choby we formie zewnyntrznij recynzyje.

Rozwiōnzaniy niykerych spōmnianych problemōw je moŹliwe jyno przy spōłdziałałaniu wszyjskich ślōnskich muzyjōw w zakresie uŹywano ślōnskigo lektu. Nojlepszōm do tego formōm wydowo sie powołaniy plat-formy do spōłproce i dzielnio sie doŹwiadczyniami, choby we internecu.

240 N. Dołowy-Rybińska, *Młodzi Kaszubi i język – dylematy mikropolityki językowej*, „Lud” 2014, t. 98, s. 265.

241 R. Adamus et al., *Gōrnoślōnski ślabikōrz*, Chorzów 2010; R. Szyma, *Jak pisać...*, Ślōski Portal Edukacyjny, [a:] <https://slaskiportal.us.edu.pl/>, dostymp: 20.01.2025.

Jednym z jeji zodań było by stworzyniy spõmnianego wcześnij wykazu zalecyń, w tym ugodanio spõlnego spõsobu zopisu ślōnskij godki. Možno põnkty m wyjscio do nastõnio takij platformy i ôkryślynio rõm jeji fõnkcyjõnirowanio była by ôrganizacyjo naukowyj kõnferyncyje poświyncõnyj ślōnskimu lektowi we muzyjach na Gõrnym Ślōnsku.

Niyspodzianym wnioskym ze podszukowań je to, iże wyynkszość ślōnskich muzyjõw uwožo, co uznaniy ślōnskigo lektu za regiõnalno godka niy bydzie miało żodnego wpływu na jeji ch działalnosc. Dlo instytucyi, co niy używały dotynczos ślōnskigo lektu, niy je to na tela wożny powõd, coby poszyrzić zakres swojij działalnosci, zaś muzyja, co ôd wielu lot używajõm ślōnskij godki, i tak bydõm to dalij robić, skuli zainteresowanie zwiydzcõw abo sztatutowych cylõw. Wydowo sie, iże ôdpowiydź była by inkszo, keby wroz ze uznaniym ślōnskigo lektu za regiõnalno godka skozano, co dlo muzyjõw, kere jõm podszukowujõm i upowszechniajõm, przidzie ôkryślõne financowe sparcie.

Muzyja coroz czynścij widzõm wert w tym, iże jeji ch procowniki znajõm, choby czynścicowo, ślōnski lekt. Niykere jego znajõmość uwozajõm ze cecha, co przesõndzo ô zatrudniyniu. Niystety we ôpiniji poruch placõwek coroz ciynży trefic na takigo procownika, co znoł by ślōnsko godka na dobrym poziõmie. Z jednyj strõny trza rõm do weryfikacyje znajõmości ślōnskigo lektu, ale z drugij strõny – systymu szkolyń godkowych, bez tyn przykład lektoratõw ze ślōnskij godki dlo majoryntnych. Wydowo sie, iże takigo zodanio mõg by sie podjõńc Uniwersytet Ślaski we koõperacyji ze Radõm Ślōnskigo Jynzyka. Niyma to ale proste zodaniy zrychtować taki kurs, coby bõł richtich przidajny i pozwoloł nauczyć sie takij ôdmiany godki ślōnskij, co je nojbliższo do tyj używanyj we miyjsu urodzynio, zamiyszkanie abo zatrudniynio. Je to fest wożne, niy ino ze põnktu widziny roboty we muzyjõm, instytucyi kultury, amcie, szkole abo inkszyj placõwce, ale tyż skuli ôchrõny godki ślōnskij przed nadbytnim ujednolicyniym. Zdo sie, co taki lektorat musioł by być kludzõny ôsobno dlo põłnocnych, cyntralnych i poledniowych ôdmian ślōnskij godki abo podug inkszego tajlowanio, kere lepij by ôddowało roztõmajtość ślōnskij godki.

Niy idzie przizwolać na sytuacyje, co brak ôdpednigo financowanie abo brak ôdpednij liczby procownikõw blokuje wkcludzyniy ślōnskigo lektu do działalnosci muzyjõm, tym barzij jeżli je kajś tako społeczno potrzeba. Muzyja po prowadzie mogõm same skerować prośba do swojigo ôrganizatora ô zwiynkszyniy budżetu, atoli niy dycki je to skuteczne. Z tego zglyndu fest cynno je podpora ze strõny ôbywatelõw abo stowarzisyń, kere bez swoje pisma do ôrganõw terytorialnego samorzõndu abo ôdpednich ministerstw mogõm swrocać uwoga, iże faktycznie istnieje sroge zapotrzebowaniy na poszyrzyniy ôferty danego muzyjõm ô roztõmajte działania zwiõnzane ze ślōnskõm godkõm, a zawodzo jyno brak financowanie.

Z օdpowiedzi muzyjօw na przesłany kwestionariusz wyniko tyż, iże powodym, dlo kerego niy wrażujօm ślօnskiy godki do swojij działalno-
ści, je brak zainteresowania ze strօny zwiydzoczօw. Niy zowdy ale je to
prowda. Zwiydzoczce mogօm niy wiedzieć, iże mogօm օczekować takich
pօmian we bliskich im placօwkach. Z tego zglyndu muzyja winny pօօz-
prawiać ze zwiydzoczami, jako muzyjalno օferta ze użyciym ślօnskiy godki
była by dlօ nich interesantno. Z drugij strօny noleży zachyncać miyszkań-
cօw Gօrnego Ślօnska, coby barzij dziwali sie na działalność pobliskich im
muzyjօw, posyłali tam swoje idyje, propozycyje pօmian, pedzieli im, co je
dlօ nich wożne, a jeżli uwożajօm jake działania za dobre abo złe, to coby
pisali do dyrektorօw muzyjօw swoje օpinie, nojlepij ze dugszym kօmyn-
torzym, coby było wiadօmo, co werci sie robić dalij, a co niy.

Aneksy

Aneks 1.

Kwestionariusz

1. Jeżeli wykorzystują Państwo etnolekt śląski w działalności muzeum to:
 - a) Czy jest on używany w obrębie ekspozycji, np. podpisy pod ekspo-
natami, teksty tablic informacyjnych, nagrania wypowiedzi w etno-
lekcie śląskim itp.? Jeżeli tak, to prosiłbym o podanie przykładów
zastosowania etnolektu śląskiego w obrębie Państwa ekspozycji.
 - b) Czy wydają Państwo publikacje (naukowe, popularnonaukowe,
czasopisma, katalogi wystaw itp.), w których część lub całość tekstu
zapisana jest w etnolekcie śląskim?
 - Jeżeli tak, to w jakim zakresie jest on używany, np. tylko do za-
pisu wypowiedzi osób mówiących po śląsku czy także do zapisu
treści informacyjnych, merytorycznych?
 - Czy teksty pisane po śląsku od samego początku powstają w tym
kodzie językowym czy są na niego tłumaczone z języka polskiego?
 - Prosiłbym o podanie przykładów wraz z tytułami publikacji,
w których używają Państwo etnolektu śląskiego.
 - c) Czy w Państwa instytucji istnieje możliwość skorzystania z opcji
oprowadzania po ekspozycji w etnolekcie śląskim?
 - Jeżeli tak, to czy jest ona realizowana przez przewodnika mówią-
cego w etnolekcie śląskim, czy też za pomocą audioprzewodnika?
 - W przypadku zatrudniania osoby oprowadzającej proszę
o informację, jak często jest ona dostępna (na stałe czy tylko
w niektօre dni w tygodniu/miesiącu) oraz czy oprowadzanie
po śląsku jest możliwe tylko po ekspozycji stałej czy również po
wystawach czasowych?

- W przypadku audioprzewodnika proszę o informację o orientacyjnym czasie jego trwania oraz czy jest to audioprzewodnik na wystawy stałe czy również na czasowe?
- d) Czy wykorzystują Państwo etnolekt ślōnski w działaniach promocyjnych lub do komunikowania się ze zwiedzającymi, np. na ulotkach, plakatach, informatorach, stronie internetowej muzeum lub w postach w mediach społecznościowych?
 - W razie odpowiedzi twierdzącej prosiłbym o informację, czy etnolekt ślōnski jest tylko „dodatkiem” do treści tworzonych po polsku (pojedyncze sformułowania i zdania w tekście), czy też tworzą Państwo po ślōsku pełną treść komunikatu, np. całe ulotki, posty itd.?
 - Prosiłbym o podanie przykładów takich zastosowań etnolektu ślōnskigo do celów promocyjnych.
- e) Czy prowadzicie Państwo warsztaty lub zajęcia edukacyjne wykorzystujące etnolekt ślōnski (np. polegające na uczeniu etnolektu, słów itd.) lub inne wydarzenia, w których etnolekt ślōnski odgrywa istotną rolę (np. konkursy wymagające znajomości etnolektu ślōnskigo)? W przypadku odpowiedzi twierdzącej proszę o podanie przykładów takich zajęć.
- f) Czy wykorzystują Państwo etnolekt ślōnski podczas imprez organizowanych przez Państwa Instytucję (np. konferansjer/prowadzący wykład mówiący po ślōsku lub śpiewanie piosenek z tekstem po ślōsku)? W razie twierdzącej odpowiedzi prosiłbym o podanie przykładów, w których wykorzystują Państwo etnolekt ślōnski podczas imprez.
- g) Czy pracownicy muzeum (kasjerzy, ochroniarze, szatniarze, opiekunowie ekspozycji, pracownicy merytoryczni mający kontakt ze zwiedzającymi) są w stanie obsłużyć zwiedzających, którzy zwracają się do nich z pytaniami i prośbami w etnolekcie ślōnskim? Czy wymienieni pracownicy są w stanie odpowiedzieć petentom w etnolekcie ślōnskim czy też udzielają odpowiedzi tylko w polskim języku literackim?
- h) Czy podczas rozmowy kwalifikacyjnej pytają Państwo kandydatów, o znajomość etnolektu ślōnskigo? Czy potwierdzenie jego znajomości uważają Państwo za dodatkowy atut mogący przesądzić o zatrudnieniu danej osoby? Jeżeli tak, to w jaki sposób weryfikują Państwo znajomość etnolektu ślōnskigo u zatrudnianych pracowników?
- i) W jaki sposób dokonują Państwo weryfikacji poprawności użycia wybranej przez siebie odmiany etnolektu ślōnskigo?

- I. W przypadku wykorzystania go w formie ustnej, np. oprowadzanie, prowadzenie imprez, wygłaszanie wykładów?
- w jaki sposób weryfikowali Państwo, czy mówca posługuje się poprawnie etnolektem śląskim (np. egzamin/test przeprowadzony przez specjalistę, dyplomy potwierdzające kompetencje, jak tytuł „Ślązaka Roku”)?
- II. W przypadku wykorzystania go w formie pisanej, np. publikacje, media społecznościowe, tablice na ekspozycji?
- jaki alfabet/sposób zapisu etnolektu śląskiego Państwo stosują i dlaczego?
 - w jaki sposób weryfikowana jest poprawność zapisu etnolektu śląskiego (kontrola wykonywana przez pracownika muzeum, zewnętrzny korektor itp.)?
 - jak weryfikują Państwo, czy zapisany lub przetłumaczony tekst zawiera wystarczające słownictwo i gramatykę, aby uznać go za zapisany w etnolekcie śląskim?
- j) Czy używając w działalności muzeum etnolektu śląskiego świadomie wybrali Państwo jakąś konkretną odmianę terytorialną, np. bytomską, pszczyńską, opolską, raciborską, cieszyńską itd.? Jeżeli tak – czym było to podyktowane?
- k) Jeżeli to możliwe prosiłbym o podanie kontaktu do osoby, która w ramach Państwa instytucji mogłaby udzielić odpowiedzi uzupełniających do zadanych w tym piśmie pytań.
2. Jeżeli NIE wykorzystywali dotychczas Państwo etnolektu śląskiego w ramach działalności muzeum, to jakie były powody takiej decyzji (np. brak kadry posługującej się etnolektem śląskim, brak zainteresowania wśród zwiedzających ofertą wykorzystującą etnolekt śląski, brak zewnętrznego finansowania na działania promujące etnolekt śląski, itp.)?
3. Czy prawne uznanie etnolektu śląskiego za język regionalny wpłynęłoby jakoś na Państwa podejście do wykorzystania go w działalności muzeum?
4. Czy w przyszłości zamierzają Państwo wykorzystywać etnolekt śląski w działalności muzeum? Jeżeli tak, to jakie działania zostały już zaplanowane? Prosiłbym o podanie przykładów. Jeżeli dotychczas wykorzystywali Państwo etnolekt śląski w jakimś zakresie, to prosiłbym o odpowiedź, czy te działania będą kontynuowane, czy też zakres ten zostanie pomniejszony lub powiększony o nowe obszary działalności?

Aneks 2.

Podsumowaniy ôdpowiedzi ôd muzyjów na posłany kwestionariusz.

(Ôbjaśnieniy ôznaczyń: M - można, b.d. - brak danych)

					a	b	c	d	e	f	g	h
L.p.	Muzyjóm	Boł używany ślónski etnołekt?	Zmyni cošk gezec ô jynzku regionalnym?	Bydzie używany etnołekt we prziszłości?	Boł etnołekt ślónski na wystówkach?	Boł etnołekt ślónski we publiacyjach?	Boł etnołekt ślónski weô-kludzaniu?	Boł etnołekt ślónski we promocyje?	Boł etnołekt ślónski we edukacyje?	Boł etnołekt ślónski na fajerach?	Je ôdsugapo ślónsku?	Pyto sie ô ślónsko godka we naborze?
1	Centralne Muzeum Pożarnictwa w Mysłowicach	nij	nij	nij	nij	nij	nij	nij	nij	nij	(ja)	nij
2	Centralne Muzeum Jeńców Wojennych	Brak ôdpowiedzi										
3	Muzeum Historyczne w Bielsku-Białej	nij	nij	nij	nij	(ja)	nij	nij	nij	nij	nij	nij
4	Muzeum Miejskie w Bieruniu (w organizacji)	ja	M	ja	ja	ja	nij	ja	ja	ja	ja	ja
5	Muzeum Górnośląskie w Bytomiu	ja	nij	Ja	ja	nij	nij	ja	ja	nij	nij	nij
6	Muzeum "Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie"	ja	nij	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	nij	nij
7	Muzeum Hutnictwa w Chorzowie	ja	b.d.	b.d.	(ja)	ja	ja	ja	nij	ja	ja	ja
8	Muzeum Śląska Cieszyńskiego w Cieszynie (siedziba główna)	ja	nij	nij	ja	nij	nij	nij	nij	nij	nij	nij

8a	Muzeum im. Gustawa Morcinka w Skoczowie	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy
8b	Muzeum Beskidzkie im. Andrzeja Podgórnego w Wiśle	ja	niy	ja	ja	ja	ja	niy	ja	ja	ja	niy
9	Muzeum w Gliwicach	niy	ja	ja	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy
10	Powiatowe Muzeum Ziemi Głubczyckiej w Głubczycach	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy
11	Muzeum Fauny i Flory Morskiej i Śródlądowej w Jaworzu	Brak odpowiedzi										
12	Muzeum Śląskie w Katowicach	ja	ja	ja	ja	ja	ja	niy	ja	ja	niy	(ja)
13	Muzeum Historii Katowic w Katowicach	ja	ja	ja	ja	ja	niy	ja	ja	ja	ja	niy
14	Muzeum Ziemi Kozielskiej w Kędzierzynie-Koźlu	Abszlag odpowiedzi										
15	Muzeum im. Jana Dzierżonia w Kluczborku	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy
16	Muzeum w Mikołowie (w organizacji)	ja	niy	ja	niy	niy	ja	niy	ja	niy	ja	ja
17	Muzeum Miasta Mysłowice	niy	niy	ja	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy
18	Muzeum Powiatowe w Nysie	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy	niy
19	Muzeum Polskiej Piosenki w Opolu	Brak odpowiedzi										
20	Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu	ja	niy	ja	ja	niy	b.d.	b.d.	ja	ja	b.d.	b.d.

21	Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu	ja	ja	ja	niy	ja	niy	niy	ja	ja	ja	niy
22	Oleskie Muzeum Regionalne w Oleśnicy	ja	niy	niy	niy	niy	niy	niy	ja	niy	ja	niy
23	Muzeum Ziemi Prudnickiej w Prudniku	Brak odpowiedzi										
24	Muzeum Zamkowe w Pszczynie	ja	M	niy	ja	niy	niy	niy	niy	niy	ja	niy
25	Muzeum w Raciborzu	ja	niy	b.d.	niy	niy	niy	niy	ja	niy	niy	niy
26	Muzeum Miejskie im. Maksymiliana Chroboka w Rudzie Śląskiej	ja	M	ja	ja	niy	ja	ja	ja	ja	M	niy
27	Muzeum w Rybniku	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	niy	ja	niy
28	Muzeum Miejskie w Siemianowicach Śląskich	niy	M	M	niy	niy	niy	niy	(ja)	niy	niy	niy
29	Muzeum Powstań Śląskich	ja	niy	M	ja	niy	niy	niy	ja	ja	ja	niy
30	Muzeum w Tarnowskich Górach	ja	ja	ja	niy	niy	ja	ja	ja	niy	ja	ja
31	Muzeum Miejskie w Tychach	ja	niy	ja	niy	ja	niy	ja	(ja)	niy	niy	niy
32	Muzeum Ustrońskie im. Jana Jarockiego w Ustroniu	ja	niy	ja	niy	ja	ja	niy	niy	ja	ja	niy
33	Muzeum w Wodzisławiu Śląskim	ja	M	M	niy	niy	niy	niy	ja	niy	niy	niy
34	Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrze	ja	ja	Ja	ja	ja	(ja)	ja	ja	ja	niy	ja
35	Muzeum Miejskie w Zabrze	ja	niy	niy	ja	niy	niy	niy	niy	niy	ja	niy
36	Muzeum Miejskie w Żorach	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja

Use of Silesian Lect In Polish State and Local Museums In Upper Silesia

The aim of this article is to attempt to assess the degree of use of Silesian lect in state and local museums devoted to the historical area of Upper Silesia located within the borders of Poland. The concept of Silesian lect was treated broadly. Content described by museum employees as written or spoken in the Silesian dialect, in the Silesian speech, in the Silesian language, or various local Silesian dialects – such as the dialects of Opole, Cieszyn or Pszczyna – was taken into account. The study was based on a questionnaire sent to thirty-six selected institutions, in which they were asked about the use of the Silesian lect in exhibition, publishing, educational and promotional activities, guide services, visitor service, and event organization, as well as an element of employee evaluation during recruitment. Thirty-three museums provided answers, but one museum send separate responses for its two branches. A total of 35 institutions responded. Nine of them stated that they did not use the Silesian lect in their activities at all. They explained this by the lack of interest from visitors or the lack of appropriate financial resources. On the other hand, twenty-four museums declared that they had used the Silesian lect in at least one of the areas studied. Most often, the Silesian lect was used in the area of education (18 museums), and in exhibitions (16 museums), and least often in guiding and promotional activities (11 museums).

In the context of the legislative work conducted in 2024 on the recognition of the Silesian lect as a regional language, the answers provided by the museums studied are worth noting. Only seven of them stated that recognizing Silesian as a regional language would influence their approach to using the Silesian lect in their activities, six museums answered that it might have some influence. However, as many as nineteen institutions stated that it would have no significance for them.

Keywords: Silesian lect, Silesian dialect, Silesian language, regional language, Silesians, Upper Silesia, museums